د خوشال خان خټک د زوکړې د څلورسومې کالیزې په ویاړ

پښتو غږ پوهنه او ویپوهنه

(فونولوژي ـ مور فولوژي)

لیکوال

پوهنوال محمد صابر خویشکی

۱۳۸۰ ل ـ ۲۰۰۱ م کال

پښتو غږپوهنه او ويپوهنه

(فونولوژي _ مور فولوژي)

PROPERTY OF ACKU 9780

ليکوال

پوهنوال محمد صابر خويشکي

۱۳۸۰ ل ـ ۲۰۰۱ م ال

ځانګړنې

دکتاب نوم	:	پښتو غږ پوهنه او وییپوهنه
ليکوال	:	پوهنوال محمد صابر خويشکی
خپرندوی	:	دافغانستان کلتوري ودې ټولنه ـ جرمني
دخپرونو لړ	:	(۳۲)
چاپچاری	:	عبدالغني هاشمي
کمپوز	:	کاوون کمپيوټر/ جلال اباد افغانستان
کمپوزر	:	عبدالهادي شېرين
چاپشمېر	:	۱۰۰۰ ټوکه
چاپکال	:	۱۳۸۰ل ـ ۲۰۰۱ م کال

دخپرندویې ټولنې یادښت

دافغانستان دکلتوري ودې ټولنې له ګڼو فرهنګي هدفونو څخه یو هدف دادی چې په پښتو ژبه یوشمېر داسې کتابونه چاپ کړي چې د هیواد په تعلیمي او تحصلي نصاب کې شامل وي.

ددې کار ګټه داده چې یوخو به زده کوونکو ته درسي کتاب ورسېږي اوله پرله پسې نوټ اخیستنې به بېغمه شي او بل به زموږ ژبه علمي او تدریسي ارزښت پیداکړي.

دښاغلي پوهنوال محمدصابر خویشکي داعلمي اثر (پښتوغږ پوهنه او وییپوهنه) زموږ دهمدې لړۍ یواثر دی چې دکابل پوهنتون په تحصیلي نصاب کې شامل دی. موږ په داسې حال کې چې ښاغلي پوهنوال استاد محمد صابر خویشکي ته ددې اثر دچاپ له امله مبارکي وایو، هیله لروچې زموږ په ژبه ګڼ شمېر علمي اثار ولیکل شي او خپروندویې ټولنې او فرهنګپال افغانان یې دچاپ کار شوني کړي.

په درښښت

دافغانستان دکلتوري ودې ټولنه ـ جرمني

دموضوعاتو نيو ليك

موضوع	مخ
سرخبري	الف،ب
سريزه	ج
لومړی څپرکی	
ژبه او ګرامر	۱
ژبه څه راز پديده ګڼل کېږي؟	۱
پښتو ژبه	۳
ګرامر	۵
د موضوعاتو لنډيز او پوښتنې	۷
دويم څپرکی	
پښتو فونولوژي	۱۰
فونيم څه ته وايي ؟	۱۱
فو نيم او ګرافيم	۱۱
پښتو فونيمونه او د هغه ډولونه	۱۱
خپلواك يا واول غږونه	۱۱
بېواك يا كانسوننټ غږونه	۱۳
نيم واك يا سيمي واول غږونه	۱۵
غبرګغږونه Diphthoings	۱۵
دموضوعاتو لنډيز او پوښتنې	۱۷
دريم څپرکی	
پښتو مورفولوژي	۱۹
مورفيم څه ته وايي ؟	۱۹

موضوع	مخ
دمورفیم جوړښت	۱۹
مورفیم او څپه	۲۰
مورفیم او کلیمه	۲۱
د موضوعاتو لنډیز او پوښتنې	۲۱

څلورم څپرکی

دمورفیوم ډولونه	۲۳
نا خپلواك (مقید مورفیمونه)	۲۳
سربلونه (پیشینه ها) اوستربلونه (پسینه ها)	۲۵
ادات	۲۶
ارتباطی ادات	۲۶
تشبیهي ادات	۲۷
د عطف ادات	۲۷
اضافت	۲۷
تاړي (وندونه)	۲۷
مختاړي (پېشوند)	۲۷
روستاړي (پسوند)	۲۸
دموضوعاتو لنډیز او پوښتنې	۳۱

پنځم څپرکی

خپلواك (نامقید مورفیمونه)	۳۴
نوم	۳۴
دنوم ګرداني اړخونه	۳۴
جنس	۳۴
عدد	۳۹
حالت	۴۵

موضوع	مخ
فاعلي حالت	۵۰
بې واسطه مفعولي حالت	۵۲
بالواسطه مفعولي حالت	۵۲
اضافي حالت	۵۴
ندايي حالت	۵۵
دنوم څلورګونې ډلې (اسم ـ ضمير ـ صفت ـ عدد)	۵۷
داسم ډولونه	۵۷
ذات اسم	۵۷
معنی اسم	۵۷
خاص اسم	۵۷
عام اسم	۵۷
جنس اسم	۵۷
جمع اسم	۵۸
صوت اسم	۵۸
صفت او د هغه ډولونه	۵۸
عادي صفت	۵۸
مقايسي (پرتليز) صفت	۵۸
د صفت او موصوف ګرداني مطابقت	۵۸
عدد	۶۰
دعدد او معدود ګرداني مطابقت	۶۰
ضمير	۶۱
ضمير او دهغه ډولونه	۶۱
شخصي ضميرونه	۶۱
ملکي ضميرونه	۶۲
اشاري ضميرونه	۶۳

موضوع	مخ
استفهامي ضميرونه	۶۴
پلوي (سمتي) قيدي ضميرونه	۶۵
مبهم ضميرونه	۶۵
اشتراکي ضميرونه	۶۶
دموضوعاتو لنډيز او پوښتنې	۶۷
شپږم څپرکی	
قيد	۶۹
دقيد ډولونه	۶۹
اصلي قيدونه (نه ګرانېدونکي)	۶۹
دزمان قيد	۶۹
دمکان قيد	۶۹
دحالت قيد	۷۰
ګرانېدونکي قيدونه	۷۰
له لازمي فعل سره	۷۰
له متعدي فعل سره	۷۰
دموضوعاتو لنډيز او پوښتنې	۷۲
اووم څپرکی	
فعل	۷۴
د فعل ګرداني اړخونه	۷۴
شخص	۷۴
عدد	۷۵
جنس	۷۶
دفعل وجه	۷۷
دفعل صيغه	۷۸

موضوع	مخ
لازمي او متعدي فعلونه	۷۸
دفعل اصل (ريښه)	۸۳
دپښتو فعلونو ډلبندي د هغوی د اصل پر اساس	۸۴
لومړی ډله فعلونه چې په تېره او ناتېره زمانه کې يوه ريښه لري	۸۴
دويمه ډله فعلونه چې ريښه يې په تېره او ناتېره زمانه کې خپله بڼه اړوي	۸۴
دريمه ډله فعلونه (ترکيبي) چې له (نوم صفت + کېدل + کول) څخه رغېدنه موندلې ده	۱۰۱
دفعل زمانه	۱۱۳
ماضي فعل او د هغه ډولونه	۱۱۳
مطلقه ماضی	۱۱۳
استمراری ماضي	۱۱۴
نږدې ماضي	۱۱۵
لرې ماضي	۱۱۵
احتمالي يا (التزامي ماضي)	۱۱۶
حال فعل	۱۱۶
مستقبل فعل	۱۱۷
امر فعل	۱۱۸
دموضوعاتو لنډيز او پوښتنې	۱۱۹
نتيجه او وړانديزونه (پېشنهادونه)	۱۲۲
اخځليك (ما خذ)	۱۲۶

لومړنۍ خبرې

پښتو څانګې استادانو د ۱۳۷۵ کال د غبرګولي د میاشتې د ۱۵ نېټې په غونډه کې ماته دنده وسپارله چې د پوهنوالۍ علمي رتبې ته د لوړېدو له پاره د (پښتو فونولوژي - مورفولوژي) تر سرلیک لاندې د نورو څانګو له پاره یو درسي کتاب ولیکم، نوموړې موضوع د ژبو او ادبیاتو پوهنځي دعلمي شورا د (۷۵/۳/۱۵) نېټې په غونډه کې هم تائید او تصویب شوه.
مادغه موضوع په اوو څپرکو کې ولیکله ،څرنګه چې درنو لوستونکو ته څرګنده ده پښتو ژبه د آریایي ژبو په سترې کورنۍ پورې یوه اړونده ژبه ده چې د تاریخ په اوږدو کې یې د ګرامري اړخ له پلوه له زاړه پېر څخه تر اوسه پورې ډېر لږ ساده والی موندلی او خپله زړه جوله یې لږ و ډېر خوندي ساتلې ده. د پښتو ژبې هغو زده کونکوته چې مورنۍ ژبه یې پښتو ده او په پښتو خبرې کوي څرګنده ستونزه نه لیدل کېږي که موږ دري ژبي زده کوونکي په نظر کې ونیسو ، دپښتو ژبې د زده کړې په برخه کې له ډېرو ستونزو سره مخامخ کېږي. خو ما د هغو تېرو درسي تجربو په رڼا کې چې په نورو څانګو کې د پښتو ژبې د تدریس په برخه کې لرلې د پښتو ژبې د زده کړې په برخه کې د شاګردانو ستونزې راته ښې څرګندېږي ، خوله نېکه مرغه چې د څانګې درنو استادانو ماته دنده راوسپارله چې د پورته ستونزو دحل له پاره یو درسي کتاب د پورتني سرلیک لاندې ولیکم. دادی ګرانو لوستونکو ته دغه لیکنه مخکې ږدم او ددې لیکنې د لاښه کره والي لپاره ددوی مشورو او لارښوونو ته سترګې په لار یم.
خو له هر څه نه مخکې د ډېر محترم پوهاند صاحب یمین څخه د زړه له کومې مننه کوم چې له ما څخه یې خپلې عالمانه لارښوونې نه دي سپمولي او

په ډېره سره سینه یې زما لیکنه لوستلې او بشپړه کړې ده. همدارنګه د ښوونې او روزنې پوهنځي د محترم استاد پوهاند صاحب حکیم، د دري څانګې محترم استاد پوهاند صاحب قویم او له محترم استاد پوهنوال جلال الدین خان څخه د زړه له کومې مننه کوم چې خپلې عالمانه لارښوونې یې را څخه نه دي سپمولې.

په درنښت

پوهندوی محمد صابر خویشکی

سریزه:

دژبې ګرامر د ژبې د جوړښت علمي تشریح ده چې د ژبپوهنې یوه څانګه بلل کېږي.

که څه هم ژبپوهنه یوه نوې پوهه او دشلمې پېړۍ له نوښتونو څخه ګڼل کېږي. خو د ژبپوهنې دا برخه یعنې د ژبې ګرامر پخوانی او اوږد تاریخ لري.

په عمومي توګه ګرامر لیکنې بېلا بېلې مرحلې تېرې کړې دي او ددغو مراحلو په اوږدو کې د بېلا بېلو میتودونو او طرز العملونو له امله د ګرامر زیات ډولونه منځ ته راغلي دي.

چې په عمومي توګه په لاندې ډول دي.

کلاسیک او دودیز ګرامرونه –پرتلیز او تاریخي ګرامرونه –ساختماني تشریحي او ګزارشي ګرامرونه.[1]

دپښتو ژبې د ګرامرونو په لیکنه کې پخوانې دودیز او مروج میتود دا و چې هر یوه ګرامر لیکونکی به د خپل ذوق او سیلقې په اساس او یا د نورو ژبو د ګرامرونو څخه په تقلید د کلیمې ډولونه ، د کلیمو اشتقاق د هغوی ډلبندي او لږ څه ډېر به د هغوی په تصریف غږېدل

ددې کار څخه ددوی موخه او هدف دا و چې یو لړ اصول او قواعد لوستونکوته وړاندې کړي تر څوددغو قواعدو په رڼا کې دوی پخپلو خبرو او لیکنو کې له تېروتنو څخه وساتل شي دا کار په خپل وخت او دهغه زمان د مطالعاتو په رڼا کې دقدر وړ دی او ددوی دغو لیکنو او څېړنو موږ ته ډېر مواد د راتلونکو څېړنو له پاره پرې ایښي دي. که چېرې موږ د پښتو ژبې په لیکلو شوو ګرامرونو باندې نظر واچوو د تاریخي سیر او د هغه وخت او مهال د غوښتنو سره سم د پښتو ژبې په ګرامر لیکنه کې د لاندې میتودونو څخه

---

(۱) محمد حسین یمین دستور زبان دری . کابل: دژبو او ادبیاتو پوهنځی، ۱ مخ

کار اخیستل شوی دی .

۱- د عربي پوهانو دمیتودونو پر بنا ګرامر لیکنه.

داخو یوه څرګنده او جوته خبره ده چې د اسلام د سپېڅلي دین له خپرېدو سره سم د اسلامي نړۍ د فرهنګ او څېړنو لړۍ د نړۍ د زیاتره هیوادونو او په ځانګړي توګه هغه هیوادونم چې د اسلام په سپیڅلي دین مشرف شوي وو په چټکتیا سره پرمخ روانه وه.

همدارنګه زموږ پوهانو او څېړونکو د اسلام د سپیڅلي دین له خپرېدو وروسته د هر علوم او د ژبني قتوان د عربي پوهانو په پیروۍ لیکلي دي او حتی د هغوی په وده او تکامل کې ستره ونده هم اخستې ده نو بنا پردې زموږ ګرامر لیکونکو هم د ګرامر د څېړنې او لیکنې په برخه کې د عربي ژبې له صرف او نحوې څخه پیروي کړې ده او دغه لیکونکو د عربی صرف او نحوې کتابونه د خپلو څېړنو او مطالعاتو اساس ګرځولي دي . خو یوه خبره چې باید له یاده ونه باسو هغه داده چې پښتو ژبه د هندوارو پایي ژبو د سترې کورنۍ یوه ژبه ده او ددغې ژبې جوړښتي نظام د عربي ژبې ساختماني څخه چې د سامي ژبو په سترې کورنۍ پورې اړه لري توپیر لري.

۲- د غربي پوهانو د میتود پر بنسټ ګرامر لیکنه:

په معاصره دوره کې کله چې پښتانه څېړونکي او پوهان د غربي تمدن او فرهنګ سره اشنا شول او په ځانګړې توګه هغو مستشرقنیو چې د پښتو ژبې او ادبیاتو سره بلدتیا پیدا کړه او د پښتو ژبې او ګرامر په برخه کې یې څېړنې وکړې نو د پښتو ژبې په ګرامر لیکنه کې دغه میتود رواج وموند.

په اروپا کې لومړنی قوم چې په ګرامر لیکنه یې پیل کړی دی هغه یونانیان دي. دغو پوهانو د انساني ژبې په مبتدا ، او د تفکر او خبرې کولو

پراړیکو باندې فلسفي بحثونه کړي دي او د فلالوژۍ اوسنی اصطلاح هم چې د (ژبې په علم) باندې اطلاق کېږي دوی وضع کړې ده.[1] د روم د تمدن په دوره کې رومي پوهانو د لاتیني ژبې د ګرامر په لیکنه کې د یونانیانو څخه پیروي کړې ده. رومیانو عقیده درلوده چې ددغو قاعدوي ګرامرونو په لیکلو سره به بې عیبه وینا او لیکنه خلکو ته زده کوي. په منځنۍ پېړۍ کې نورو اروپایي پوهانو هم په ګرامر لیکنه کې ددغه میتود څخه کار اخیستلی دی.

ارسطو د افلاطون پر خلاف عقیده درلوده چې ژبه یوه فطري پدیده نه بلکې یوه ټولنیزه او اتفاقي پدیده ده. ارسطو لومړنی سړی چې د کلیمو تصنیف او ډلبندي یې منځ ته راوړې ده او د کلام او وینا توکونه یې په درو برخو (نوم -فعل او حرف) باندې ویشلي دي. رومي ګرامر لیکونکو هم د ژبې د قواعدو او تشریح په برخه کې د یوناني ګرامر لیکونکو له اصولو او میتودونو څخه پیروي کړې ده، دغه رنګه ګرامر لیکنه په خپل وار سره عربي ګرامر لیکونکو هم رواج کړه لکه چې وینو د عربي ژبې څېړونکو او پوهانو د خپلې ژبې د جوړښت اجزاوې په همدغه (نوم فعل او حرف) ویشلې دي.

۳-دژبپوهنې داساساتو پر بنا ګرامر لیکنه:

دغه میتود د معاصرې ژبپوهنې د نوو نظریاتو او کشفیاتو پر بنا منځ ته راغلی دی. او د شلمې پېړۍ له پیل څخه وروسته په غربي هیوادونو کې رواج وموند او د وخت په تېرېدو سره د علمي اکتشافاتو او څېړنو په رڼا کې په معاصره ژبپوهنه کې عمومیت پیدا کړ.

ددغه میتود پیروان عقیده لري چې ((هره ژبه د ځانګړي ساختماني او دستوري نظام لرونکې ده)) او دوی عقیده لري چې ((هره ژبه باید بالذات او دبلې ژبې د جوړښت په نظر کې نیولو څخه پرته مطالعه او تشریح شي)) او

---

(۱) محمد رحیم الهام ،روش جدید در تحقیق دستور زبان دری ، کابل: پوهنځی ادبیات مطبعه دولتي ۱۳۴۹ ،۴- مخ

داهم باید له یاده ونه باسو چې پرتلیز (مقایسي) ګرامر هغه وخت پیل شو چې پوهانو ته د قبل المیلاد د څلورمې پېړۍ په حدودو کې د پاڼیني ګرامر لاس ته ورغی . په اتلسمه پېړۍ کې په اروپا کې پوهانو او څېړونکو د سانسکریت ژبه زده کړه. سانسکریت ژبې سره داروپائیانو بلدتیا په ګرامر لیکنه کې نوی باب پرانیست . ځکه پوهانو ته دا جوته شوه چې د سانسکریت او پخوانی یونانی او لاتیني ژبوتر منځ ګرامري او هم لغوي جوړښتونه ښکاره مشابهتونه او ورته والی لري نو ددغو مشابهتونو او د نوو څېړنو په نتیجه کې پرتلیزې څېړنې پیل شوې همدا ډول د ژبې پرتلیزې مطالعې سره جوخت د ژبې تاریخي مطالعه هم رواج شوه یو ډله پوهانو په دغه وخت کې د ژبو په تاریخي مطالعه پیل وکړ. ددغو مطالعاتو په نتیجه کې د ژبې درې ګونې (کلاسیک ، منځنی او معاصر) دورې تشخیص شوې.

د ژبې مطالعه د شلمې پېړۍ په پیل کې یوې نوې مرحلې ته راورسېده چې ځینې پوهان دې نتیجې ته ورسېدل چې د ژبې مطالعه له دوو بېلا بېلو اړخونو څخه کېدای شي ، یوه د تاریخي اړخ له پلوه او بله د تشریحي اړخ له پلوه.

ځکه ژبه یوه داسې پدیده ده چې د تاریخ په اوږدو کې تغییر کوي اوهمدغه تغییرات چې په یو ټاکلي وخت او زمان کې کوي د ټاکلو قوانینو او ضوابطو په داخل کې عمل کوي

هرکله چې د ژبې د اوښتنې (تغییر) قوانین له یوې مرحلې څخه و بلې مرحلې ته مطالعه شي د تاریخي ژبپوهنې په نامه یادیږي او له بله پلوه که چېرې د ژبې قوانین په ټاکلې زماني مرحله کې مطالعه او وڅېړل شي د تشریحي ژبپوهنې په نامه یادیږي او د ژبې ګرامر د تشریحي پوهنې له مباحثو څخه ګڼل کېږي یعنې د ژبې ګرامر یو تشریحي علم دی نه هدایتي او قاعدوي.

له پورتنیو لنډو څرګندونو څخه دا نتیجه لاس ته راځي چې د پښتو ژبې ګرامرونه کوم چې تر اوسه پورې لیکل شوي دي ددغو پورتنیو میتودونو څخه

اغېزمن ښکاري.

ځيني ددغو ګرامرونو څخه د عربي ژبې د ګرامرونو په تقليد او پيروی ليکل شوي دي چې البته د خپل وخت د څېړنو او مطالعاتو پر بنا د قدر وړ دي. خو ځيني نور داسې ګرامرونه هم شته چې د نوې ژبپوهنې د اصولو او معيارونو مطابق ليکل شوي دي،

خو کومه ليکنه چې اوس ګرانو لوستونکو مخې ته پرته ده. په دې ليکنه کې هڅه شوې ده داسې يو درسي کتاب ترتيب او وړاندې کړی شي چې ددری ژبې وروڼو مشکل د پښتو ژبې د زده کړې په برخه کې څه نا څه رفع شي.

د ډېر وکلونو راهيسې چې د ژبو او ادبياتو په پوهنځي کې د تدريس دنده په غاړه لرم او په ځانګړې توګه هغه وخت چې ما د پښتو ژبې تدريس په نورو ځانګو کې په غاړه درلود د پښتو ژبې د زده کړې په برخه کې د زده کوونکو مشکل راته څرګند ېده او په دې فکر کې وم چې دغه مشکل به څنګه په نسبي توګه حل کړم خو کله چې د ځانګې درنو استادانو فيصله وکړه او ما ته يې دنده راوسپارله چې زه به دوی ته د پښتو ګرامر (فونولوژي -مورفولوژي) تر سرليك لاندې يو درسي کتاب وليکم نو ما دخپلو کلو کلو د تدريس د تجربو څخه په ګټې اخستلو سره دغه کتاب وليکه.

درنو لوستونکو ته څرګنده ده چې پښتو ژبه يوه ځان ساتې او محافظه کاره ژبه ده. په دې معنی چې دې ژبې خپله لرغونتيا او ځانګړېتوب ، تر اوسه پورې څه ناڅه ساتلي دی او دري ژبې د تاريخ په اوږدو کې د کلتورونو د امتزاج په لړ کې دغه ځانکړتياوې له لاسه ورکړې دي او تغيرات يې منلي دي چې د بېلګې په توګه د جنس مساله ده . د جنس له پلوه د فعل مطابقت له فاعل او مفعول سره د عدد او معدود مطابقت ، د صفت او موصوف مطابقت همدارنګه له فاعل او مفعول سره د قيد مطابقت ، داسې مسايل دي چې دري ژبي د پښتو ژبې د زده کړې په وخت کې له ستونزو سره مخامخ کېږي . له بله پلوه د نوم اوړنې بڼې د دوی اصلي او غېراصلي حالتونه هغه مسايل دي چې په دغه ليکنه کې د کره مثالونو په ورکولو سره تشخيص او څېړل

شوي دي.

د فعلونو په برخه کې هم په کافي اندازه کار شوی دی . ما په دغه کتاب کې کم او زيات درې/ درې نيم سوه فعلونه راغونډ کړي دي او د هغوی د مورفولوژيکي ځانګړتياوو په پام کې نيولو سره مې ډلبندي کړي دي او په مثالونو کې مې ښودلي دي.

چې البته دغه کار دري ژبې ته د پښتو ژبې د زده کړې په برخه کې مرسته کوي.

ښه به دا وي چې د کتاب د ټولو محتوياتو لوستنې ته ګران لوستونکي راوبولم او ددوی راتلوونکي قضاوت ته سترګې په لار يم.

PROPERTY OF ACKU 9780

لومړی څپرکی

ژبه او ګرامر

۱- ژبه څه راز پدیده ګڼل کېږي؟

ژبه په واقیعت کې یوه ټولنیزه ، اکتسابي او ثقافي پدیده ده ، نه عضوي ، فطري او طبیعي . ددغې موضوع د ښه روښانتیا له پاره چې ژبه یوه طبیعي او فطري پدیده نه ، بلکې یوه ټولنیزه پدیده ده ، یو مثال راوړو: د ماشوم په لاره تګ یو طبیعي واقعیت دی ، د لارې تګ په عملیه کې انساني ټولنیز عادتونه ، دودونه یعنې ثقافت کوم نقش نه لري ، ځکه د ماشوم په وجود کې ځینې ځانګړي عناصر او مطلق عوامل په انفرادي توګه وجود لري چې د بیولوژي د علم له نظره د حیاتي توارث په نامه یادېږي، د همدغو عواملو له امله د ماشوم په بدن کې یو سلسله عصبي او عضلي فعالیتونه صورت نیسي او ددې سبب ګرځي چې ماشوم د ګرځېدو استعداد پیداکړي. که څه هم دوینا او خبرې کولو استعداد په انساني وګړوکې جبلي دی ولې دغه استعداد په فطري او طبیعي توګه وده نه کوي .

البته د خبرې کولو استعداد په شرایطو پورې اړه لري چې یوازې او یوازې د انساني ټولنې پواسطه رامنځ ته کېدای شي. که چېرې یو انسان د ټولنې څخه لرې کړو په لاره تګ زده کوي خو د خبرې کولو زده کړه د ټولنې څخه بهر امکان نه لري . همدارنګه که چېرې یو نوی زېږېدلی ماشوم د خپل زېږنځای څخه یو پردي زېږنځاي ته یوسو ، د خپل زېږنځاي د خلکو په شان تګ کوي خو خبرې کول یې توپیر لري یعنې د هماغه خلکو ژبه زده کوي چې د هغو سره

ژوند کوي.

نو په پای کې ویلای شو چې ژبه د نښو د مجموعې په (توګه) بڼه یوازې انسان پخپله ټولنه کې زده کوي چې د هغوی په مرسته خپل فکرونه، غوښتنې، خیالات او احساسات خپلو همځېلو ته څرګندوي او په دې توګه د پوهولو او راپوهولو وسیله ګرځي.

په عمومي توګه د ټولنې دا فرادو تر منځ د مفاهمې هر ډول وسیله او اړیکې ژبه بلل کېږي [1] که دغه اړیکې په اشاروي توګه دي که د نښو او نورو لارو په صورت خو ژبه په خاص مفهوم سره د یو لړ اختیاري ویزو او اوریزو سمبولونو (علایمو) یوه مجموعه ده چې هر یو سیمبول یې زموږ د یو ذهني انځور نماینده ګي کوي، دا انځورونه د انساني چاپېریال او مهال ځیزونه او ځانګړتیاوې، پېښې او کړه وړه را اخلي او په دې توګه ژبه د انسانانو تر منځ د پوهولو یوه اله او وسیله ګرځي. [2] یا په بل عبارت ژبه د غږیزو او اوریزو نښو یوداسې کسبي او اتفاقي سیستم دی چې د یوې ژبې وګړي یې یوله بله د پوهولو له پاره پر ژبه راوړي او یو بل ته اوروي. په دې ځای کې له سیستم څخه مطلب دادی چې هره ژبه ځانته نظام او مشخص قواعد لري. صوتي (غږیز) په دې معنی چې د هرې ژبې اصلي او اساسي صورت وینا او خبرې کول دي. اکتسابي په دې معنی چې ژبه فطري یا طبیعي پدیده نه ده بلکې هغه کسب او زده کېږي. هغه هم په ټولنه کې. نښې او سیمبولونه په هره ژبه کې غږیز دي هغه په دې معنی چې د مفاهمې د و سایلو نور ډولونه لکه اشاره یې ژبه او د سیمبولونو ژبه د ژبې د علمي تشریح له پلوه او په خاص مفهوم سره ژبه نه بلل کېږي. [3]

۱-محمد حسین د ستور زبان دری کابل. کابل پوهنتون، ۱۳۶۵. ۲ مخ

۲-مجاور احمد زیار پښتو پښویه. کابل کابل پوهنتون، د لوړو زده کړو چاپخونه، ۱۳۶۲ و ۱۲۰ مخ

۳- محمد حسین دستور زبان دري کابل: کابل پوهنتون ۱۳۶۵. ۳

په ټولو ژبو کې دوینا واحد جمله ده او داد ژبې جوړوونکي عناصر دي چې عبارت دي له : جملې، کلیمې ، مورفیم، او فونیم څخه .

۲-۱ پښتو ژبه :

دا وسني افغانستان په خاوره کې دننه او د هغه په ګاونډیو نږدې سیمو کې ارکیا لوژیکي پلټنو او څېړنو او د هغو نتیجو څېړونکو ته دا وښودله چې افغانستان د لرغوني آریایې قومونو ځانګو او ټاټوبی وبولي.

تاریخي یو لړ موثق او څرګند آثار ددې شاهدي ورکوي چې د آریایې قبایلو لومړی ټاټوبی بلخ او د هندوکش دواړه خواوې دي او له دغه ځایه لومړی هندي اریایي قبایلو د ختیځ او ایراني اریایي قبایلو وروسته لویدیځ خواته مهاجرت وکړ او له دغه ځایه اریایي قبایل په څلورو ګروپو: هندي، ایراني، مرکزي یا باختري او داردي وویشل شول. څرنګه چې هندي اریائیانو نسبت ایراني قبایلو ته څو پېړۍ پخوا (تقریباً دوه زره قبل المیلاد) مهاجرت وکړ او ایراني قبایلو څو پېړۍ نور هم په باختر کې پاتې شول ځکه نو د باختري ژبو خپلوي دهندي ژبو په نسبت د ایراني (پیرسیکو/ میدیکو) ژبو سره زیاته ده. له دغه ځایه دو اړه ګروپونه کله کله د آریایي او درې واړه د هندو آریایي په نامه هم یادېږي.[*]

د آریایي ژبو وېش د تاریخ د زده کړې له پلوه له هغې مرحلې پیل کېږي چې هندوآریایي ټولنې سره بېلېږي . د میلاد څخه تقریباً دوه زره کاله پخوا د آریائیان (باختریان –پارسیان) د هندي آریایي ټولنې څخه جلا کېږي.[**]

مخ.

[*] دوست شینواری د افغانستان ژبې او توکمونه : کابل پښتو ټولنه دولتي مطبعه ۱۳۵۴ ، ۶ مخ

[**] همدغه اثر ۱۲ مخ.

د اریایي ژبو څانګې:

معاصره ژبپوهنه د تاریخي مقایسوي ژبپوهنې په حکم اریایي مړې او ژوندۍ ژبې او لهجې په دوو لویو لویو څانګو وېشي چې هره یوه یې بیا دوه دوه ښاخونه لري.

لومړی باختري الف. جنوبي باختري لکه ساکي ، پښتو ، او رمړي او پامیري ژبې.

ب. شمالي باختري لکه سوغدي ، یغنوبي ، خوارزمي ، الیاني ، اوسیتي.

دویم : ایرانيَ ، الف. خبولي : لکه زړه پارسي منځنۍ پارسبي، نوې پارسي، تاتي، بختیاري ، کومزاري.

ب: شمالي (میدی) : کوردي ، بلوچي ، تالیشي،غلیاني (*)

باید وویل شي چې ددې ژبو دایو ډول وېشنه ده، خو پوهانو دا وېشنه په ډول ډول کړې ده پښتونن د نړۍ د نړدې هغو پنځو سو معتبرو ژبو په کتار کې ولاړه ده چې بډای ادبیات لري او د بشري ژیاتو وګړو د لیك او لوست ژبې دي لکه چې د ایراني ګروپ د ژبو په لړ کې یوازې دری دلیك او لوست ژبه ده په باختري ګروپ کې یوازې پښتو د لیك او لوست ژبه ده.

پښتو د توکم په باب پخوانۍ نظریه داوه چې پښتانه ګونډې د سامي توکم (بني اسرائیل) څخه دي چې دا نظریه د ګورګانیانو له درباره نشأت کوي . ددغې نظریې لومړی څرك په (مخزن افغاني) کې راغلی دی نعمت الله هروي جهانګیر پاچا د دربار واقعه لیکونکی چې غالباً (۱۰۲۰ هـ ق ۱۶۱۲)

(*)دوست محمد دوست د افغانستان ژبې او توکمونه کابل: پښتو ټولنه ، دولتي مطبه، ۱۳۵۴ کال. ۱۳۰ - ۱۳۱ مخونه

کې لیکلی دی لیدل کېږي . همدغه نظریه بیا دا فضل خان ختك په تاریخ ، مرصع د حافظ رحمت خان (خلاصه النساب) خورشید جهان دقاضي عطا الله د پښتو تاریخ سرویلیام جونز او راورتي او نورو هم تعقیب کړې ده . دغه نظریه چې پښتانه سامي نژاده دي تفصیل یې د پښتنو د تاریخ په بېلو بېلوآثارو او کتابونو کې راغلی دی د موجوده پوهنې او دتاریخي مقایسو ژبپوهنې له نظره دغه نظریات له افسانې څخه زیات ارزښت نه لري . بشر چې د تاریخي واقعاتو او پښتو د هر تیاره اړخونه د فني وسایلو په مرسته روښانه کړي دي . د نولسمې پېړۍ له پیله دا نظریه ورته پیداشوې ده چې پښتانه دبشري لویو کورنیو په ولکه کې دهندي اروپایي او په هغه کې اریایي باختري توکم دي دا نظریه د پښتو نخوا د لرغونو تاریخي اسنادو او دنورو ژبو سره دپښتو د پرتلیز ې څېړنې په رڼا کې ثابته شوې ده.

۳-۱ ګرامر: Grammer

اوسنی ګرامر د تشریحي ژبپوهنې سره څانګه ده چې دیوې ژبې یا دهغې ژبې د معیاري بڼې د زده کړې د اسانتیا لپاره لوستل کېږي . د ګرامر اصطلاح د لاتیني او یوناني ژبې ګراماتیکي Grammatike له ریښې څخه راوتلې ده ، په انګرېزي ژبه کې ګرامر Grammer اوپه روسي ژبه کې ګراماتیکه دی.

ګرامر د ژبپوهنې هغه څانګه ده چې د ژبې مورفولوژیك (صرفي) اونحوي (سینتکس) جوړښت او ساختمان تر څېړنې لاندې نیسي یعنې د یوې ژبې د لغاتو د تغیر شکلونه ، د هغوی ترکیب ، د جملو جوړښت او څرنګوالی مطالعه اوتشریح کوي . په ګرامري څېړنو کې ژبه د قوانینو تابع نه ګرځول کېږي، بلکې ګرامر د ژبې قواعد څرنګه چې د هغې اصلي ویوونکي او غږېدونکي استعمالوي راباسي او تشریح کوي یې. په لنډه توګه ویلی شو چې ګرامر د یوې ژبې د رغاونې او ساختمان سیستم ترکتنې لاندې نیسي هره ژبه

ځانته ګرامري قوانين او لارې چارې لري نو ځکه د ژبې د ګرامرپه ليکنه کې خپله د هماغې ژبې قواعد او اساسات غوره ګڼل کېږي . ګرامر دژبې علمي او منظمه مطالعه ده.

دعلمي مطالعې څخه مطلب د يو منطقي طرزالعمل له تطبيق څخه عبارت دی. علمي څېړنه او مطالعه نه يوازې په طبيعي علومو پورې اړه پيدا کوي بلکې په ټولو علومو او حتی په ورځني موضوعاتو هم ارتباط پيدا کوي نو په دې توګه معاصر ګرامر ليکونکي د داسې ګرامر په طرحه لاس پورې کړي چې هغه د ژبې د عمليې يوه بشپړه منطقي تشريح ده د ژبې ګرامرونه د بېلابېلو ميتودونو او تيوريو له مخې زيات ډولونه لري چې په عمده توګه په درې کټګوريو وېشل کېږي.

١- کلاسيك او دوديز ګرامرونه.

٢- پرتليزه تاريخي ګرامروئه.

٣- تشريحي او ساختماني ګرامرونه.(*)

معاصر ګرامر ليکونکي هڅه کوي چې ژبه په هغه ډول تشريح کړي څنګه چې ده. دوی د علمي څېړنو اومطالعاتو له مخې د يوې ژبې د قواعدو تطبيق پربله ژبه باندې سم نه بولي . ځکه هره ژبه ځانته بېل بېل خصوصيات او ځانګړتياوې لري او نشو کولی د يوې ژبې اساسات پربله ژبه باندې سل په سل تطبيق کړو. د ژبې د.ګرامر د سمې او ښې څېړنې او مطالعې لپاره لازمه ده چې د هغې ځانګې په سمه توګه تشخيص کړو، لکه څنګه چې يوه ژبه د جملو او فقرو له ترکيب څخه او جمله د عباراتو ،کليمو او مورفيمونو له ترکيب او ترتيب او همدارنګه کليمې او مورفيمونه د انساني غږونو له ترکيب او ترتيب څخه منځ ته راځي . نو ديوې ژبې همدغه غږونه ، کليمې، مورفيمونه ، عبارات او جملې د خاصو او ځانګړو قوانينو او قواعدو لرونکي دي چې د يوې ژبې ساختماني نظام جوړوي . نو په دې توګه هرکله چې موږ وغواړو د يوې ژبې جوړښت تشريح کړو نو په حقيقت کې د ژبې غږيز

(*)محمدحسين يمن دستور زبان دری کابل : کابل پوهنتون ۱۳۶۵ ۱۰ مخ

جوړښت ، د کليمو او مورفيمونو جوړښت او دجملې جوړښت مطالعه کوو، نو په دې توګه د ژبې مطالعه په لاندې څانګو وېشل کېږي.

۱- فونو لوژي يا غږيز ساختماني نظام .
۲- مورفولوژي يا صرفي ساختماني نظام.
۳- سنيټکس يا نحوي ساختماني نظام.
۴- مورفو فونيمکس يا د فونيم د بدلون نظام.
۵- سيما نتکس يا ديوې ژبې د معنوي خواوو مطالعه.

۴-۱ د موضوعاتو لنډيز او پوښتنې:

۱- ژبه په واقعيت کې يوه ټولنيزه ،اکتسابي اوثقافي پديده ده، نه عضوي، فطري او طبيعي . د ژبې د پيدايښت تاريخ د بشر د پيدايښت او د ټولنو او ډلو د جوړېدو سره اړه لري.

۲- په عمومي توګه د ټولنې د افرادو تر منځ هر ډول وسيله اواړيکې ژبه بلل کېږي. که دغه اړيکې په اشاروي توګه وي او که د نښو او نورو علايمو او لارو په صورت . خو ژبه په خاص مفهوم سره د يو لړ اختياري وييزو او اوريزو سيمبولونو مجموعه ده چې هر يو سيمبول يې زمونږ ذهني انځور نماينده ګي کوي، دا انځورونه د انساني چاپېريال اومهال څېړونه او څانګړتياوې پېښې او کړه وړه را اخلي او په دې توګه ژبه د انسانانو ترمنځ د پوهولو او لاپوهولو يوه اله او وسيله ګرځي.

۳- د اوسني افغانستان په خاوره کې دننه او دهغه په ګاونډيو نږدې سيمو کې څېړنو او پلټنو دا وښودله چې افغانستان د لرغونو اريايي قومونو ځانګواو ټاټوبی وبولي.

۴- معاصره ژبپوهنه د تاريخي مقايسوي ژبپوهنې د يوې نظريې په حکم اريايي مړې او ژوندۍ ژبې او لهجې په دوولويو څانګو وېشي چې هره يوه يې بيا دوه دوه ښاخونه لري.

لومړی باختري : الف: جنوبي باختري لکه ساکي ، پښتو ، اورمړي او پاميري ژبې.

ب : باختري شمالي : سوغدي ، يغنوبي، خوارزمي ، الياني ، اوسيتي،

دويم : ايراني : الف : جنوبي لکه زړه فارسي، منځنۍ فارسي، نوې فارسي، تاتي، بختياري ، کومژاري.

ب: شمالي (ميدي) کوردي ، بلوچي،تاليشي، غلياني ،

۵- دغه نظريه چې پښتانه سامي نژاده دي ، تفصيل يې د پښتنو د تاريخ په بېلو اثارو او کتابونو کې راغلی دی . دموجوده پوهنې اوتاريخي مقايسوي ژبپوهنې له نظره دغه نظريات له افسانې زيات ارزښت نلري.

۶- ګرامر د ژبپوهنې هغه څانګه ده چې د ژبې . مورفولوژيکي او نحوي جوړښت او ساختمان تر څېړنې لاندې نيسي. يعنې د يوې ژبې د لغاتو د تغير شکلونه ، د هغوی ترکيب ، دجملوجوړښت او څرنګوالی مطالعه او تشريح کوي.

۷- په ګرامري څېړنوکې ژبه د قوانينو تابع نه ګرځوله کېږي بلکې ګرامر د ژبې قواعد څرنګه چې دهغه اصلي ويوونکي او غږېدونکي استعمالوي راباسي او تشريح کوي يې.

۸- هره ژبه ځانته ګرامري قوانين او لارې چارې لري ، نوځکه د ژبې د ګرامر په ليکنه کې خپله د هماغې ژبې قواعد او اساسات غوره ګڼل کېږي.

۹-د ژبې ګرامرونه د بېلابېلو ميتودونو او تيوريو له مخې زيات ډولونه لري چې په عمده توګه په درې کټګوريو وېشل کېږي.

الف : کلاسيك اودوديز ګرامرونه.

ب: پرتليز تاريخي ګرامرونه.

ج: تشريحي اوساختماني ګرامرونه.

۱۰ دژبې د ګرامر د سمې او ښې څېړنې او مطالعې لپاره لازمه ده چې د هغه ځانګې په سمه توګه تشخيص کړو لکه څنګه چې يوه ژبه د جملو او فقرو

له ترکیب څخه اوجمله د عباراتو ،کلیمو او مورفیمونو له ترکیب او ترتیب څخه اوهمدارنګه کلیمې مورفیمونه د انساني غړونو له ترکیب او ترتیب څخه منځ ته راځي ، نو د یوې ژبې همدغه رغونه ، کلیمې ، مورفیمونه ،عبارات او جملې د خاصو اوځانګړو قوانینو او قواعدو لرونکي دي چې د یوې ژبې ساختماني نظام جوړوي.

۱۱نو په دې توګه د ژبې مطالعه په لاندې ځانګو وېشل کېږي.

۱ فونولوژي یا غږیز ساختماني نظام.

۲ مورفولوژي یا صرفي ساختماني نظام.

۳ سنیټکس یانحوي ساختماني نظام.

۴ مورفو –فونیمکس یا د فونیم د بدلون نظام.

۵ سیما نتکس یاد یوې ژبې د معنوي خواوو مطالعه.

پوښتنې:

۱ ژبه څنګه یوه پدیده ده؟

۲ ژبه تعریف کړئ؟

۳- ایا ژبه یوه طبیعي اوفطري پدیده ده که اجتماعي او اکتسابي ؟ د مثال سره یې واضح کړئ.

۴-د اریائیانو لومړنی مرکز کوم ځای دی؟

۵-د اریایي ژبو ځانګې په لنډه توګه تشریح کړئ؟

۶-د پښتو د توکم په باب نظریات چې پښتانه د سامي اقوامو له جملې څخه دي د تاریخي مقایسوي ژبپوهنې له نظره دغه نظریات علمي دي او که نه؟

۶-ګرامر د ژبې د کومو برخو څخه بحث کوي ؟

۸- اوسنی ګرامر ژبپوهنې په کومه ځانګه پورې اړه لري.

۹- ایا داسمه ده چې ژبه د قوانینو تابع وګرځول شي ؟ که د هغې ژبې دویونکو او غږوېدونکو د وینا تابع شي؟

۱۰ - د ژبې ګرامرونه د بېلابېلو میتودونو او تیوریو له مخې. په کومو ډولو وېشل کېږي؟ په لنډه توګه یې وواياست.

دویم څپرکی

پښتو فونو لوژي

فونولوژي د ګرامر د مقدمې په توګه هغه برخه ده چې یوازې ارزښتناکه غږونه (فونیمونه) تر څېړنې لاندې نیسي. دا خو څرګنده خبره ده چې هر انسان کولی شي بې شمېر زیات غږونه تر خولې وباسي او همدارنګه اواز وروسته له یو څه تمرین څخه په ډېر اسانۍ ادا کړي او هره ژبه کې محدود شمېر اوازونه استعمال کړي. که چېرې د یوې خاصې ژبې اوازونه د هغوی رابطې او خصوصیات چې د هغې ژبې د اوازونو او غږونو سیستم منځ ته راولي تر څېړنې او بحث لاندې ونیول شي، دغه څېړنې او بحث په فونولوژي یا فونیمکس پورې اړه پیدا کوي.

د ژبپوهنې دغه برخه یوه نوې او تازه موضوع ده چې د شلمې پېړۍ په پیل کې په دغه برخه کې نوې علمي څېړنې او مطالعات وشول. ځکه پخوا داسې فکر کېده چې توري (حروف) د ژبې یا دنیا بنسټ دي خو اوس دا ثابته شوه چې ژبه د انساني غږونو څخه ترکیب او جوړه شوې ده. همدغه انساني غږونه چې د یوې ژبې جوړونکي عناصر تشکیلوي، فونیم (اوازي واحد) بلل کېږي. که څه هم دغه غږیز واحد په یوازې توګه بې معنی دی خو د کلیمې په منځ کې خپل ما نیز نقش افاده کوي.[1]

---

(1) محمد حسین یمین دستور زبان دري کابل: کابل پوهنتون ۱۳۶۵، ۱۵مخ

۱-۲ فونیم څه ته وايي ؟

فونیم یا اواز (واج –واك) د ژبې تر ټولو کوچنی غږیز عنصر دی چې په خپله کومه معنی نه لري بلکې په ما نیزو کلیمو کې ما نیز توپیر پیښنوي.

د بېلګې په توګه / ت/ په پښتو کې یو اواز دی چې یو لغت لکه / تور / له بل لغت / پور / څخه توپیر کړی دی [۱]

۲/۲ فونیم او ګرافیم:

ګرافیم د فونیم (اواز) لیکلي شوې بڼې ته وايي ، یا په بل عبارت هغه د لیدو وړ رسم دی چې د یوه اواز ښکارندویي کوي.

الفبا دهغو ټولو تورو یوې ډلې ته وايي چې د یوې ژبې د ټولو اوازونو انځورونه کوي یا په بل عبارت دیوې ژبې د اوازونو رسم یا شکل افاده کوي چې په لیك کې ترې کار اخیستل کېږي. د ژبې د مطالعاتو په ساحه کې د / توري / د کلیمې پر ځای اوس اوس زیات د ګرافیم علمي اصطلاح استعمالوي.

۲-۳ پښتو فونيمونه او دهغوی ډولونه:

پښتو ژبه له ۳۶ غږونو (اوازونو) څخه جوړه ده چې په لاندې ډول دي:

۱-۳-۲ خپلواك (واول vawel غږونه :

هغه غږونو (اوازونو) ته ويل کېږي چې د تلفظ کولو په وخت کې صوتي غړي په تماس کې نه وي او دهوا په جريان کې کوم بنديزنه پېښېږي او د تلفظ په وخت کې ژبه ، شونډې او نور صوتي غړي د بېلا بېلو حرکتونو له امله بېل بېل شکلونه غوره کوي.

---

(1)مجاور احمد زيار ، پښتو پښويه . کابل : کابل پوهنتون د لوړو زده کړو چابخونه ۱۳۶۲ ، ۱۴ مخ.

همدارنګه د پښتو په الفايي سيستم کې د څرګند واو / ū / او اوږد واو /o / لپاره هم يو ډول ګرافيم / و / کارول شوی دی چې البته د ژبې د زده کړې په برخه کې له ستونزو څخه خالي نه ده . خوله نېکه مرغه د / ā / = آ ، څرګنده / ي = i / اواوږده / ې = e) په برخه کې دغه ستونزه حل شوې ده او نښې ورته وضع شوي دي.

۲-۳-۲ بېواك (كانسونت Consonant) اوازونه :

هغو اوازونو ته ويل كېږي چې د تلفظ كولو په وخت كې د غړيزو غړو د تماس له امله د هوا په جريان كې بنديز (انسداد) پېښېږي يا په بل عبارت هغو اوازوته ويل كېږي چې له خولې څخه دراوتو پروخت د سا هواله بنديز سره مخامخېږي

پښتو مروجه الفبا	لاتين يا فونيميكه الفبا	مثالونه
۱-ب /	/ b/	لكه بڼ، بڼوال، باران
۲- پ/	/ p/	لكه پند، پوپل، توپ
۳- ت /	/ t̪ /	تور –تالو/ توت
۴- ټ/	/ṭ/	ټول- پلټل-مټ
۵- ج /	/j/	جوړ/ ناجوړ/ تاج
۶- ځ /	/ǰ/	ځمكه/نانځكه –ورځ
۷ -چ /	/ č/	چار/ مچ/ پچه
۸-څ/	/c /	څادر/څخوبی پايڅه
۹ -خ /	/ x /	خواږه –يخ/ اخ
۱۰-د /	/ d/	دود/ درد –پند
۱۱- ډ /	/ ḍ/	ډګر/ ډاډ/ هډ
۱۲ -ر/	/ r/	رامبېل/ ټبر/ اوبه
۱۳ -ړ/	/ ṛ /	ړنګ/ترل/ويجاړ
۱۴ -ز /	/ / z	زړه –تازه/ راز

۱۵ / ژ /	/ ž /	ژوند - لژند-روژه
۱۶- / ږ /	/ ẓ /	ږمنغ -ږلی-کوږ
۱۷ / س/	/ s /	سل- لس- اس
۱۸- / ش/	/ š /	شل- لشل- شپه
۱۹- ښ/	/ ṣ /	ښه- واښه- چنګاښ
۲۰ / غ /	/ ğ /	غر -تغر- باغ
۲۱- / ک /	/k /	کور- کرکیله- تاك
۲۲- ګ/	/ g /	ګیله -بګی -پانګ
۲۳ / ل /	/ l /	لاری -لار- څنګل
۲۴ / م/	/M /	موږ- بامل- بام
۲۵ / ن /	/N/	نن- پرون -اسان
۲۶/ ڼ /	/ Ṇ /	باڼه -کوڼ- پڼه
۲۷- / هـ /	Ḥ //	هلك- بهاند- مهال

په پورته (۲۷) ښواك اوازونو کې اته د پښتو خاص اوازونه دي چې په لاندي یوه جمله کې داسې خلاصه کېدای شي (کاڼه د ډنګرمسږه ، غوښه ټوله څلور ځایه کړه) څلور اوازونه (ب-ج-ژ-ګ) ددري ژبې خاص غږونه دي چې پښتو او دري ژبې تر منځ په ګډه کارول کېږي او په عربي ژبې کې نشته.

همدارنګه د پښتو ژبې په مروجه الفبا کې لس نور غږونه هم شته چې دغه غږونه په مستعار ډول په عربي کلیمو کې استعمالېږي خو پښتو کلیمو کې دغه اوازونه نه راځي ، ځکه د غه لس اوازونه په عربي ژبه کې دخاصو عربي غږونو په نامه یادېږي.

دغه اوازونه په هغو کلیمو کې چې پښتوژبې ته له عربي ژبې څخه راغلي دي اوس په پښتو کې مستعملې دي .[۱]

/ث /	/C/	لکه ثابت	-وارث-وراثث- باعث
/ذ/	/ʃ/	لکه ذلت	-مذکور- ماخذ

۱- زرغونه زېور ، پښتو ګرامر : کابل کابل پوهنتون ، ۱۳۶۰ ، ۹ مخ

/ح/	/H̱/	لکه حوض- حاضر -حضور
/ص/	/s̱/	لکه صبر -بصر- صبور
/ض/	/ẕ/	لکه ضرر-مضروب- غامض
/ط/	/ṯ/	لکه طالب- باطل -ناطق
/ظ/	/z̄/	لکه ظالم -مظلوم -ناظم
/ع/	/؟/	لکه عادت -طاعت- معلم
/ف/	/F/	لکه فرمان- کافر- نافع
/ق/	/g/	لکه قاموس- ناقوس- توافق

۲-۳-۳- نیم واك اوازونه یا Semi vowel

هغو اوازونو ته ویل کېږي چې د خپلواکو او بېو اکو اوازونو تر منځ منځګړیتوب کوي یا په بله وینا هم د واول او هم د کانسوننت په ډول اداکېږي. که د ځپې زړی (هسته) وګرځي د خپلواك بڼه اخلي او که دځپې زړی ونه ګرځي نو د بېواك په بڼه څرګندېږي ، دغه اوازونه په لاندې ډول دي:

و / w/لکه ور / War / ولور / walwar /

ی / y/ لکه یور / yo۴/ یو /yaw/.

د / w / نیم واك د ځپو په پیل او منځ راځي او په پای کې یوازې د غبرګ غږ په توګه راځي لکه لو - / law / پلو - / palaw / کنډو / kandaw/

/ی - y / نیم واك اواز دی دغه غږ هم د / w / په څېر د ځپو په پیل اومنځ کې راځي او د کلیمو په پای کې یوازې د غبرګغږ په توګه راتلای شي . د کلیمو په پای لکه سړی / saṟay/ کرکی / kəṟkəy / ډوډی/ ḍoḍəy /

۲-۳-۴ غبرګغږونه:

الف: واکه مرکب diphthongs د یفتانګونه :

ب : بېواك مرکب Clusters کلسترونه:

د يفتانګونه د خپلو اکو او ښواکو اوازونو له يو ځای کېدو څخه منځ ته راځي يا په بله وينا هر پښتو غبرګغږ دوه فونيمي عناصره لري ، لومړی عنصريې يو خپلواك فونيم او دويم عنصر يې يو نيم واك فونيم دی.

پښتو غبرګغږونه دوه دي : ۱- و = /w/- ی /ی y = / د / و = w /
غبرګغږونه په لاندې ډول دي:

/ew/ لکه په لېو / lew / کې

/ aw/ لکه په لو /law/ او کندو kandaw / کې .

/ āw / لکه په پړاو /paṛāw / او جړاو /Jaṛāw/ کې

/ ∂w/ لکه په کټو / kaṭ∂w / کې

د/ی = y / غبرګغږونه په لاندې ډول دي:

د /ay / ایوان / aywān / میره / mayr∂ / سړی / Saṛay / .

/ āy لکه آینه / āyna / ځایګنی / Jāygenay ځای / Jāy / .

/ ∂y/ لکه نړی nar∂y ډوډۍ dod∂y کرکی / k∂rk∂y / .

/ uy/ لکه خوی xuy بوی / buy / دوی / duy /.

/ oy/ لکه زوی /zoy/ سوی [1] soy .

ښواك مرکب /Clusters/ کلسترونه:

البته پاتې دې نه وي چې ځینې نور غبرګ غږونه شته چې د دوو ښواکو اوازونو يو ځای کېدو څخه منځ ته راځي . داسې غبرګغږونو ته ښواکه مرکب يا کلستر /Cluster/ وايي دا ډول غبرګغږونه هم د کليمو په سراو هم د کليمو په پای کې راځي ، لکه لمر /Lmar/ شپه /špa/ سپی /spay/ همدارنګه ژوند /Žwand/ شخوند.

/pand / پند / Šxwand/.

[1] مجاور احمد زيار . پښتو پښويه . کابل پوهنتون . دلوړو زدکړو چاپخونه . ۱۳۶۲ – ۸۰ مخ.

۵-۳-۲-د موضوعاتو لنډيز او پوښتني:

۱- فونولوژي د ژبپوهنې هغه برخه ده چې يوازې ارزښتناك غږونه (فونيمونه) تر څېړنې لاندې نيسي.

۲- اواز (واج-واك) دژبې ترټولو کوچنی غږيز عنصر دی چې پخپله کومه مانا نه لري بلکې په مانيزو کليمو کې ما نيز تو پير پېښوي د بېلګې په توګه /ك/ په پښتو کې يو اواز چې يو لغت لګړ/کور/ له بل لغت /ګور/ څخه توپير ګړي دی لکه چې رحمن بابا وايي:

په سبب د ظالمانو حاکمانو – کوراو ګور پېښور درې واړه يو دي.

۳- ګرافيم /Graphem/ د فونيم ليکلې شوې بڼې ته وايي يا په بل عبارت هغه دليدو وړ انځور دی چې د يو اواز ښکارندويي کوي.

۴- پښتو ژبه له ۳۶ غږونو څخه جوړه شوې ده چې په لاندې ډول دي.
خپلواك . بېواك او نيم واك.

الف: خپلواك غږونه:هغه غږونوته وايي چې د تلفظ کولو په وخت کې صوتي غړي په تماس کې نه وي او د هوا په جريان کې بندښت نه پېښېږي.

ب: بېواك غږونه:هغو غږونو ته ويل کېږي چې د تلفظ کولو په وخت کې د هوا په جريان کې بندښت راځي او صوتي غړي په تماس کې وي.

ج: نيم واك غږونه Semi Vowel:هغو غږونو ته ويل کېږي چې د بېواکو او خپلواکو اوازونو تر منځ منځګړيتوب کوي يا په بل عبارت هم د واول او هم د کانسوننت په ډول ادا کېږي.

د: غبرګغږونه:چې د خپلواکو او بېواکو اوازونو له يو ځای کېدو څخه منځ ته راځي يا په بله وينا هر پښتو غبرګغږ دوه فونيمي عناصر لري.

یو یې خپلواك او دویم یې نیم واك غږ دی.

پوښتنې :

۱ فونو لوژي تعریف کړئ؟

۲ فونیم څنګه راپېژندلی شئ؟

۳ ګرافیم څه ته وایي؟

۴ پښتو ژبه له څو غږونو څخه جوړه شوې ده؟

۵ پښتو خپلواك غږونه څو دي؟

۶ بېواك غږونه تعریف کړئ؟

۷ په پښتو کې نیم واك غږونه څو دي؟

۸ د کلیمې په سر او په پای کې نیم واك غږونه په مثالونو کې وښایاست؟

۹ غبرګغږونه تعریف کړئ؟

دريم څپرکی

پښتو مورفولوژي

صرف د ګرامر هغه برخه ده چې په هغه کې د يوې ژبې ټاکلي مورفيمونه د هغوی جوړښت ،ترکيب ګردان او د هغوي ډولونه تر څېړنې او بحث لاندې نيول کېږي.

۳-۱- مورفيم څه ته وايي ؟

مورفيم هغه کوچنی ژبنی مانيز واحد دی که تجزيه شي خپله معنی له لاسه ورکوي او د هغه له تجزيه کېدو څخه بې معنی اوازونه لاس ته راځي ، مورفيم يو نه تجزيه کېدونکی مانا لرونکی واحد دی.

۳-۲- د مورفيم جوړښت :

څرنګه چې فون /phone / د فونالوژي يا فونيمکس اساسي واحد تشکيلوي همدا رنګه /Morph/ مورف د مورفالوژي اساسي واحد دی ، د مورفيم کليمه د مورف يعنی د شکل او بنې په معنی او /eme/ يو روستاړی

(پسوند) دی چې د متمایز واحد په معنی دی [1] یعنی مورفیم هغه کوچنی ژبنی مانیز واحد دی که تجزیه شي خپله معنی له لاسه ورکوي او د هغه له تجزیه کېدو څخه بې مانا اوازونه لاس ته راځي نو په دې توګه مورفیم یو نه تجزیه کېدونکی لفظي مانا لرونکی واحد دی.

۳-۳- مورفیم او څپه :

څپه د هجا یا سېلاب په معنی ده کله که موږ د مورفیم څخه بحث کوو نو د څپې موضوع حتماً رامنځ ته کېږي ځکه څپه د مورفیم یو جز دی.

څپه هغه ژبنی واحد دی چې یا یوه خپلواک وي او یا له یو خپلواک او یوه یا څو بېواکو څخه جوړ وي او په یو ځایي ډول له خولې څخه راوځي لکه د /آبا/ کلیمه چې دوه څپې لري چې لومړی /آ/ یو ه څپه ده چې یو خپلواک غږ دی او دویم /با/ بله څپه ده چې له یوه بېواک /ب/ او یوه خپلواک /آ/ څخه جوړه شوې ده او په ګډه سره دواړه یو مورفیم تشکیلوي.او که چېرې تجزیه شي بې مانا اوازونه لاس ته راځي . له بله پلوه خپلواک اواز د څپې په جوړښت کې اساسي رول لري په دې معنی چې پر ته له خپلواک اواز څخه هېڅ څپه تشکیلېدای نشي یعنی خپلواک اواز د څپې زړی یعنی هسته تشکیلوي . څپه په دوه ډوله ده:

وازه او تړلې څپه :

وازه څپه : هغې څپې ته وایي چې له یو خپلواک اواز څخه جوړه وي او یا په یو خپلواک اواز پای ته رسېدلې وي لکه ابا- ته ،زه ،بیا.

تړلې څپه : هغې څپې ته وایي چې په یوه بېواک اواز پای ته رسېدلې وي لکه :

مور - خور - پور - یور - غبرګ- خپل.

---

[1] محمد حسین یمین . دستور زبان دری کابل : کابل پوهنتون ۱۳۶۵ . ۶۶ مخ

۳-۴ مورفيم او کليمه :

کليمه يو رواني واحد دی [۱] چې غالباً بېل ويل کېږي او ليکل کېږي او لغوي معنی لري . کله تل خپلواک او مستقل مفاهيم لېږدوي . خو مورفيم يو لفظي واحد دی چې لغوي او ګرامري معنی لري . مورفيم هم کله بېل او کله ديوې کليمې د جز په توګه راتلای شي مورفيم يوګرامري نه تجزيه کېدونکی واحد دی، همدارنګه هرې کليمې ته مورفيم نشو ويلی او هر مورفيم ته کليمه . يوازې بسيطې کليمې خپلواک مورفيمونه بلل کېدای شي . د بېلګې په توګه کتابچه يوه کليمه ده چې له دوو مورفيمونو /کتاب/ او /چه/ څخه جوړه شوې ده . نو کتابچه يو معنی لرونکی واحد دی چې د تجزيې وړ دی يعنی / کتاب / يو مستقل مورفيم او /چه/ يو تصغيري روستاړی دی چې يو ناخپلواک مورفيم دی . نو په دې توګه کتابچه يوه کليمه ده چې له دوو مورفيمونو څخه /کتاب/ يو خپلواک مورفيم او /چه/ يو نا خپلواک مورفيم دی جوړه شوې ده.

۳-۵ د موضوعاتو لنډيز او پوښتنې:

۱ مورفولوژي يا صرف د ګرامر هغه برخه ده چې په هغه کې د يوې ژبې ټاکلي مورفيمونه د هغوی جوړښت ،ترکيب، بدلون او دهغوی ډولونه تر څېړنې او کتنې لاندې نيول کېږي .

۲ څرنګه چې غږ يا فون د فونالوژي يا فونيمکس اساسي واحد دی يا اساسي واحد تشکيلوي ،همدارنګه مورف د مورفالوژي اساسي واحد دی .

۳ کله که موږ د مورفيم څخه بحث کو و د څېړې موضوع حتماً رامنځ ته

---

[۱] منصور . اختيار مبعي شناسي . تهران : منوچهر ۱۳۴۸ . ۶۰ مخ.

کېږي. ځکه څپه د مورفیم یو جز دی. څپه هغه ژبنی واحد دی چې یا یو خپلواك وي اویاله یوه خپلواك او یوه یا څو بېواکو غخه جوړه وي او په یو ځایي ډول له خولې څخه راوځي لکه /ابا/ چې دوه څپې لري /ا/ او/ با/ لومړۍ څپه یې یو واول او دویمه څپه یې له یوه کانسوننټ او یوه واول څخه جوړه ده. بې له خپلواك غږ څخه هډو څپه نه جوړېږي.

۴ کلمه لغوي معنی لري او تل مستقل مفاهیم لېږدوي خو مورفیم لفظي واحد دی چې لغوي او ګرامري معنی لري. مورفیم یو ګرامري نه تجزیه کېدونکی واحد دی.

پوښتنې:

۱ مورفالوژي تعریف کړئ؟

۲ د مورفالوژۍ اساسي واحد څه شی دی؟

۳ څپه یا سېلاب څه ته وایي؟

۴ وازه او ترلې څپه په مثالونو کې وښیاست؟

۵ مورفیم تعریف کړئ؟

۶ مورفیم او کلیمه څه توپیرلري؟

۷ مورفیم او څپه څه توپیر لري؟

۸ لاندې متن په فونیمیکه الفبا ولیکئ او څپې یې بېلې کړئ.

نبوي سیرت د ډېرو داسې ځانګړتیاوو او ممیزاتو لرونکی دی چې لوستنه یې د انسان دپاره روحي، عقلي او تاریخي ګټه رسوي او د ټولنیزې اصلاح غوښتونکي د سیرت د زده کړې پر ضرورت قانع کوي. تر څو خلکو ته اسلامي شریعت په داسې طریقه او اسلوب سره ورسوي چې همدغه سیرت یې د پریشانۍ او راز راز کړاوونو سره دمقابلې له پاره لوی مرستندوی وي او په همدې وسیله به اسلامي داعیان د خلکو زړونو ته لارمومي

PROPERTY OF ACKU 9780

څلورم څپرکی

د مورفیم ډولونه

څرنګه چې مخکې وویل شول، مورفیم د ژبې تر ټولو کوچنی مانیز عنصردی چې د څو اوازونو له یو ځای کېدو څخه جوړېږي او له تجزیه کېدو څخه یې بې مانا ساده اوازونه یا په بله وینا بې مانا عناصر لاس ته راځي.

مورفیم په دوو ډولو وېشل کېږي:

خپلواک، غیرمقید یا ازاد مورفیمونه، ناخپلواک، مقید یا تړلي مورفیمونه.دادی په دې څپرکي کې نا خپلواک، مقید مورفیمونه څېړل کېږي.

۱-۴- نا خپلواک ،مقید مورفیمونه: Bound Forms

دیوې ژبې په عبارت او وینا کې هغه وړې ټوټې او برخې چې په ځانګړي او مستقل ډول د استعمال وړ نه وي یعنې که په ځانګړي اوخپلواک ډول استعمال شي نو هیڅکله هم معنی نه ورکوي. ناخپلواک مورفیمونه بلل کېږي لکه د / کتابونه/ کلیمه چې له دوو مورفیمونو څخه جوړه شوې ده / کتاب/ یو خپلواک مورفیم او / ونه/ د جمعې روستاړی دی چې یو ناخپلواک مورفیم دی که چېرې د کتاب له کلیمې څخه لرې کړای شي په خپلواکه توګه کومه معنی نه رسوي. او هغه وخت معنی ښندي چې د کتاب د کلیمې سره راشي.

د مطلب د ښه څرګندتيا لپاره د مورفيمونو ډولونه په لاندې ډول وړاندې کېږي.

د مورفيم ډولونه

تړلي مورفيمونه			ازاد مورفيمونه		
ساختماني نښې	۱	سربلونه او اوستربلونه	نومیزې ډلې	۱	نوم
	۲	د ربط نښې		۲	صفت
	۳	د عطف نښې		۳	ضمير
	۴	د غږونو (اصوات) نښې		۴	عدد
تاړي (وندونه)	۱	صرفي مختاړي	قیدونه	۱	دڅرنګوالي قيد
	۲	کليمه جوړوونکي مختاړي		۲	د زمان قيد
	۳	صرفي روستاړي		۳	دمکان قيد
	۴	کلمه جوړوونکي روستاړي		۴	د مقدار قيد
				۵	د تاکيد قيد
			فعلي نښې	۱	فعل او دهغه ريښه •
				۲	دفعل وګړي (اشخاص)
				۳	دفعل وجه
				۴	لازمي اومتعدي فعل
				۵	مثبت اومنفي فعل
				۶	د فعل زمان

۱-۱-۴- سربلونه او اوستر بلونه:

دا هغه نه گردانېدونکي مقيد مورفيمونه دي چې په خپلواکه توگه کومه معنی نه ښندي بلکې د خپلواکو غیرمقیدو مور فیمونو سره یو ځای یوه معنی اومفهوم رسوي.

سربلونه (پیشینه ها) : Prepositions

سربلونه هغه ادات دي چې تريو نوم د مخه راځي او په جمله کې د هغه حالت او دريځ څرگندوي لکه / په/ د : په کور کې/ له / : له ښونځي څخه ، / تر/ تر کوره پورې / په / تاپورې:

اوستر بلونه(پسینه ها) Post positions

په يوه جمله يا فقره کې تر نوم وروسته راځي.

دا دي په لاندې توگه د سر بلونو او اوستر بلونو استعمال په جمله کې ښودل کېږي.

سربل	اوستربل	مثال
په	کې	زه په کوټه کې يم
په	سره	په زيار او زحمت سره بری حاصلېږي
په	پورې	په چا پورې نه خاندم
په	پسې	په تا پسې نه ځم
پر	باندې	زه پر څوکۍ باندې ناست يم
پر	سربېره	پر دې کار سربېره نورکارونه هم شته
د	لپاره	د خبرو لپاره وخت نلرم
د	غوندې	د مزدور غوندې يې وگټه
د	کره	د احمد کره نه ځم (کورته)
تر	لاندې	تر مېز لاندې پروت دی
تر	پورې	تر ښونځي پورې ځم

تر	وروسته	تر غرمې وروسته راځم
تر	څخه (۵)	تر ځوزه (څخه) ګل ښه دی
تر	ډباندې	تر کور دباندې ووځه
تر	پرته	تر ځلمي پرته ښه سړی نشته
له	سره	له ځلمي سره ځم
له	څخه (۵)	له احمد څخه مې کتاب واخیست
له	وروسته	له غرمې وروسته کورته ځم
له	راهیسې	له پرون راهیسې کار لرم
له	پرته	له احمد پرته محمود هم راغلی و
بې	څخه	بې اوبو څخه ژوند نشته.
و	ته	وتاته مې ووې

۲-۱-۴- اداتِ یا Particles :

ادات د نه ګردانېدونکو مورفیمونو یوه مهمه برخه ده اوپه لاندې ډول دي:

۳-۱-۴- ارتباطي ادات Conjunctions:

دغه ادات د څومره والي، څرنګوالي یا ورته والي له مخې دوه جملې سره نښلوي او دوه، دوه سره یو ځای کېږي چې له زیاترو سره/چې / هم ملګرې کېږي. او په ګډه د دوو ټوټو یا فقرو اړیکې سره ټینګوي لکه څومره او هومره په لاندې عبارت کې:

څومره دېګ هرمره ټېپر. لکه څنګه چې. هسې .که څه هم . بیا هم . څومره چې . هماغومره چې . چېرې . هلته . (چېرې دي ښه هلته دې شپه) داسې همداسې . همدارز. هغسې. همدارنګه . هماغسې . څو . مګر. همدومره . په همدې ډول په همد پراز.

یادونه: پوهاند دوکتور مجاور احمد زیار ارتباطي ادات چې پورته ذکر یې وشو د ازاد و مورفیمونو په ډله کې شمېري.[1]

---

[1] مجاور احمد زیار : پښتو پښو یه کابل پوهنتون . دلورو زده کړو چاپخونه ۱۳۶۲ ل- ۱۹۸۳ ع.

۴-۱-۴- تشبيهي ادات:

په عنعنوي ګرامرونو او ادبي فنونو کې د (حرف تشبه) په نامه ياد شوي دي تشبيهي ادات هغو اداتو ته ويل کېږي چې د دوويا زياتو څيزنو او پديدو ورته والی او مشابهت ښيي لکه ګوندې ، په څېر، په رنګ ، په شان، په دود ، په توګه، په ډول، په راز او داسې نور.

۵-۱-۴- د عطف ادات:

چې کليمې او جملې سره يو ځای کوي لکه (او- که – يا – سره) په دې بېلګه کې . باغ وای د ګلونوېکې ناست وای زه ا وته . (که او يا) هم مانيز عطف ادات دي لکه (ښه که بد) (ښه يا بد)

٦-۱-۴- د اضافت ادات:

هغو اداتوته ويل کېږي چې څېزونه لوېديدې سره اړوند وي او ملکيت ښيي . پښتو يوازې يو اضافت توری لري چې / د/ دی . لکه:

د زرمينې قلم، د احمد کتاب . دليلې پېزوان، د شپانه رمه او داسې نور.

۲-۴- تاړي (وندونه): Affixes

هغه تړلي او مقيد مورفيمونه دي چې د ازاد و مورفيمونو سره يوځای والي او پيوستون له کبله د هغه معنی او مفهوم څرګندېدای شي چې ددغه تاړي په يو ځای کېدو سره کليمه نوی مفهوم او مانا پيدا کوي او يومشتق منځ ته راوړي په لاندې ډول دي

۱-۲-۴- مختاړی (پيشوند): Prefix

هغه تاړي ته ويل کېږي چې د کليمې په سر پورې ښلي او دنورو تاړو غوندې له نوي شکل اومانا سره يو نوی مشتق رامنځ ته کوي په لاندې ډول دي

الف: دنفي او نهي په صورت: چې د دغو مختاړو په ښلولو سره منفي صفات مجرد فعل امر نفي جوړېږي لکه :

مه (نهي) مه کښېنه . مه پاځه ، مه ګوره ، مه کوه، مه خوره ، مه کښېنئ. نه (نفي) نه ګوري، نه ويني ، نه پاځېږي ، نه خوري، نه ځي.

ب: د مطلقيت مختاړی :

په پښتو ژبه کې / و = wə / د مطلقيت مختاړی دی کله چې د ځينو فعلونو په سر کې راشي مطلقه ماضي ترې جوړېږي ، لکه ماو- خندل ، ما وليکل ، ماو- ژړل ، ماو - نخل، ماو - لمبل ، ما واغوست ، ما وتړه.

ج: کليمه جوړوونکي مختاړي:

چې د دغو مختاړو په نښلولو سره يوه نوې معنی او مشتق رامنځ ته کېږي.

بې: لکه بې فکره، بې عقله ، بې خونده ، بې لارې، بې ژبې ، بې غيرته.

نا: لکه نافکره ، ناجوړه ، نابلده ، ناکاره ، ناخوښه، ناکمه.

هم: ددغو مختاړو په نښلولو سره ذاتي صفات جوړېږي او يو رنګي افاده کوي. لکه هم خياله ، هم فکره ، هم غاړي.

(کم- بد- يو- نيم) د مختاړو په نښلولو سره صفات جوړېږي لکه کم فکره ، کم همته، بد کاره ، بدعمله ، يو وزری ، يولاسي، نيم کوره ، نيم کښه .[1]

ددغو مختاړو (خوا- شا- سر- خر) له يو ځای کېدو ځخه صفتونه نومونه لاسته راځي لکه خوابدی ، خواخوږی ، شاخوږی ، سرکښي، سر پاندي ، خرغوږ، خروله.

ددغو مختاړو (پرې، کښې، پورې، را، در، ور ، ننه، جار ، بيا ، تېر)د /وتل/ فعل پورې په نښلولوسره په نوي شکل او معنی فعلونه جوړېدلای شي لکه پرې + وتل، تېر+تلل ، جار+وتل. کښې+وتل. پورې+وتل ،بيا+موندل، را+تلل، در + تلل ، ور+ تلل .

۳-۲-۴- روستاړي Suffixes :

هغه تاړي يا وندونه دي چې د مربوط مورفيم يا کليمې په پای پورې

---

[1] صديق الله رښتين . پښتو ګرامر : کابل وزارت تعليم و تربيه . مطبعه معارف. ۱۳۷۰ . ۱۳۴ مخ

نښلول کېږي او یو نوی مشتق رامنځ ته کوي . داسې چې شکل او معنی یې له هغه بنسټیز مورفیم یا کلیمې څخه توپیرولري لکه / نی/ چې له کور څخه کورنی جوړوي.

اوپه دوه ډوله دي:

۱- صرفي روستاړي:

الف: فاعلي روستاړي:د اوس مهال د فعل له ریښې سره:

په پښتو ژبه کې دغه روستاړي پنځه دي.

۱	ام / əm /	و /u/
۲	ې /e/	ئ /əy/
۳	ي / i /	ي /i/

د تېر مهال لازمي فعل سره

د لومړي او دویم شخص له پاره کټ مټ همدغه (ام-و-ې-ئ) روستاړي دي خو ددریم شخص په مورد کې په لاندې ډول دي:

/ə/ یاصفر دریم شخص مفرد مذکراحمد لاړ یا لاړه /ə/

/ə// له / دریم شخص مفرد مونث ملالی لاړله یا لاړه /a/

/əl/ /ال/ دریم شخص جمع مذکر احمد او محمود لاړل /əl/

/le/ / لې/ دریم شخص جمع مونث تورپیکی اوملالی لاړلې /le/

د متعدي فعل سره: په اوس مهال کې همدغه پنځه روستاړي (ام- و – ې –ئ او ي) دي.

ب : مفعولي روستاړي:

د متعدي فعل سره په تېرمهال کې :

څرنګه چې متعدي فعل په تېر مهال کې د جملې له مفعول سره مطابقت ښيي نو که چېرې مفعول مفرد مذکر وي ، روستاړی، /ə/(زورکي) په بڼه او که مفعول مفرد مونث وي نو روستاړی د /a/ (له) په بڼه څرګندېږي . همدارنګه که مفعول جمع مذکر وي د /əl/ په بڼه که مفعول جمع مونث وي،

روستاړي د /le/ (لې) په بڼه ظاهرېږي.

که چېري مفعول په تېر مهال کې لومړی، دويم او دريم شخص وي نو روستاړي په لاندې ډول ظاهرېږي.

احمد زه ووهلم / ام   احمد موږ ووهلو /و/

احمد ته ووهلې / ې   احمد تاسې ووهلئ /ئ/

احمد دی ووهه / ə   احمد دوی (جمع مذکر) ووهلو /əl/

احمد دا ووهله / a   احمد دوی (جمع مونث) ووهلې /le/

نو په پورته ډول وينوچې د لومړی او دريم شخص (مفرد اوجمع له پاره) همآغه د:

ام /əm/   و /u/

ې /e/   ئ /əv/

روستاړي راغلي دي خو ددريم شخص له پاره د مفرد مذکر مفعول له پاره /ə/ د مفرد مونث مفعول له پاره /له/ د جمع مذکر لپاره /ال/ اود جمع مونث له پاره د /لې/ په بڼه ظاهر شوي دي.

۲-کليمه جوړوونکي روستاړي (اشتقاقي)

په پښتو ژبه کې اشتقاقي روستاړي ډېر زيات دي، خو دلته د نمونې په توګه د يو څويادونه کېږي.

الف: د نسبت روستاړي :

چې يو نوم، قام، ځای، زمان، جنس او نوروته نسبت ورکوي اوپه لاندې ډول دي:

وال: لکه: کامه وال، بانډه وال، خبروال، پکتياوال، ښارنوال.

خېل: لکه سليمان خېل، اتمان خېل، ايوب خېل، بابکر خېل.

زی: لکه: سدوزی، وتوزی، محمدزی، اسحق زی، اڅکزی.

نی: لکه: اوسنی، پرونی، ننني، مازديګرنی، خندنی

ین: لکه : وریښمین ، خاورین.لورین.وربشین ، پرتمین.

ییز: لکه : چره ییز ، ګوله ییز.

ب: تصغیري روستاړي:

ګوټی : لکه کتاب ګوټی ، هلك ګوټی، غریب ګوټی .

ټی : کوچنی ، کوچ نوټی

ك /اك/ تورك ، ځویك .

ګی : عتګی ،تورګی .

ج: د مکان او زمان روستاړي :لکه

ځی لکه : لوست ځی ، پوهنځی، ښوونځی.

غالی لکه : اور غالی ، پنډغالی ، لوبغالی.

تون لکه : مېږه تون ، وړکتون ، زېږنتون ، پوهنتون .

د: د صوت روستاړي:

هار : لکه درزهار ، چغهار ، ټکهار

کی : لکه : پشنکی :

هـ: فعلي روستاړي :

چې د هغه په نښلولو سره فاعلي صفات جوړېږي لکه :

ګر: ختګر،بزګر، کرګر، زرګر.

ندوی:ساتندوی ، پوهندوی ، ګټندوی .

ګړی:ژرنده ګړی ـ منځګړی .

کښ: زیارکښ، سرکښ .

ونکی : وهونکی، تلوونکی .

۳-۴- د موضوعاتو لنډيز او پوښتني:

۱-مورفیمونه په دوه ډوله دي ، خپلواك اوناخپلواك.

خپلواك مورفیمونه چې په وینا کې په ازاده او مستقله توګه معنی ښندي . نا خپلواك مورفیمونه چې په خپلواکه توګه کومه معنی نلری تر څو په یوې

کليمې پورې ونه تړل شي لکه کتابونه چې له دوو مورفيمونو څخه جوړ دي .کتاب يو خپلواک مورفيم او د / ونه / روستاړی ناخپلواک مورفيم دی.

۲- سربلونه او اوستر بلونه: سربلونه چې تريونوم دمخه راځي او اوستربلونه چې ترنوم وروسته راځي لکه په لاندې مثال کې : احمد په کور کې دی. په پورته جمله کې /په/ يو سربل دی چې تر نوم د مخه راغلی دی او /کې/ اوستربل دی .

۳-ادات : دنه گردانېدونکو مورفيمونو يوه غوزه برخه ده او لاندې ډولونه لري. ارتباطي تشبيهي ،عطف او اضافت،

۴-تاړي هغه مقيد مورفيمونه دي چې د ازادو مورفيمونو سره د يو ځای والي په صورت کې خپله معنی ښندي، په لاندې ډول دي:

مختاړي : چې د کليمې په سر پورې نښلي له نوي شکل او مانا سره يو نوی مشتق رامنځ ته کوي لکه مه کوه ، نه کوي ، نه ځي .

روستاړي : هغه تاړي يا وندونه دي چې د کليمې په پای پورې نښلي چې ځينې يې صرفي دي او ځينې يې اشتقاقي .

لکه وځم . ځو په کليمو کې (ام- و) صرفي روستاړي دي . او د کامه وال پکتاوال ، او سليمانخېل ، سدوزی محمدزی په کليمو کې (وال خېل زی) اشتقاقي روستاړي دي.

پوښتنې:

۱ مورفيم په څوډوله دی؟

۲ ناخپلواک (مقيد) مورفيمونه کومو مورفيمونو ته وايي؟

۳ سربلونه او اوستر بلونه تعريف کړئ او مثالونه يې وښياست.

۴ ارتباطي ادات ، تشيهي ،عطف اواضافت په مثالونو کې واضح کړئ،

۵ تاړي تعریف کړئ.

۶ دنفي اونهي مختاړي په مثال کې وښیاست.

۷ کلمه جوړوونکي مختاړي کوم دي؟

۸ روستاړي تعریف کړئ؟

۹ صرفي روستاړي دمثالونو سره وښیاست؟

۱۰ کلمه جوړوونکي روستاړي(اشتقاقي) کوم دي؟

۱۱ د نسبت د روستاړي څو مثالونه ووایاست.

۱۲ د تصغیر روستاړي کوم دي؟

۱۳ دصوت روستاړي کوم دي؟

پنځم څپرکی

نا مقید مورفیمونه

صرف د مورفیمونو د ډولونو له مخې په دوو ځانګو وېشل کېږي ، یود نه ګردانېدونکي مورفیمونو ځانګه چې مخکې یې بحث تېر شو اوبله د ګردانېدونکو مورفیمو ځانګه چې په دوو لویو برخو وېشل کېږي .دنوم صرف او د فعل صرف.

۵-۱- نوم: هغه کلیمه ده چې یې د زماني له ارتباط څخه د راز راز ځیزونو اوپدیدو څرګندونه کوي لکه مړی ،تېږه ، لرګی ، ښایست ، روغ، زه ، ته ،دی ،یو ،دوه او داسې نور.

۵-۲- د نوم ګرداني اړخونه:

نوم په عمومي ډول د درو اړخونو له مخې ګردانېږي لکه جنس ، عدد او حالت خوضمیر سربېره پر دغو دوه حالتونو د شخص له پلوه هم ګردانېږي.

۵-۲-۱- جنس: د جنس څخه مطلب دادی چې نوم نارینه دی که ښځینه د مطلب دښه څر ګندتیا له پاره دنارینه او ښځینه نوم نښې په لاندې توګه راوړل کېږي.

د ښځینه نوم نښې:

الف: /آ - ā / په (آ) ختم شوي نومونه لکه امریکا ، اسیا ، لیبیا ، کاناډا ، اوتاوا ، والګا ، خندا ،ژړا ، نڅا ، بلا ، ملا . (دمیم په زورکي).

پورته نومونه که چېرې د جملې په مبتداء کې واقع شي خبر د مونث په شکل تصریفوي.

دا امریکا ده .

دا کاناډا ده .

لیبیا له افغانستان څخه لویه ده .

امریکا له آسیا څخه پر مخ تللې ده .

ماته ژړا راغله .

ماته خندا راغله.

بلا راغله .

ملامې ماته شوه.

ب: a /~- ه / : ټول هغه نومونه چې د /a/ په خپلواکګغږ / واول/ پای ته رسېدلي وي لکه لښته /a/ پانه /a/ غرمه /a/ منه /a/ سترګه /a/ پزه /a/ زنه /a/ ګوته /a/ پښه /a/ چوغکه /a/ شونډه /a/ پونده /a/.

همدارنګه لمنه /a/ ستنه /a/ بړستنه /a/ مېچنه /a/ څنګله /a/ میاشته /a/ لاره /a/ ورځه /a/ وریځه /a/ (*)

ج: د (ðy = ی) په غبرګغږ ختم شوي نومونه لکه کړکۍ، څپلۍ، رسۍ، ډوډۍ، شپېلۍ، هوسۍ ، شړۍ لکه:

کړکۍ ماته شوه.

څپلۍ وشکېده.

رسۍ وشلېده.

---

*د پشتوژبې په ځینو عنعنوي ګرامرونو کې د ستنه ، بړسته کلیمې د سماعي مونثاتو په نامه یاد شوې دي او د (ستن، بړستن، میچن څنګل...) په شکل راوړل شوي دي، حال دا چې دغه نومونه په پای کې /a/ لري، او د جمع کولو په وخت کې د /ې/ روستاړی اخلي او کټ مټ د هغه نومونو په شان جمع کېږي چې په /a/ ختم شوي دي که چېرې د اریایي ژبو (اوستا) (زړه فارس) تاریخي سیر ته وګورو نو متحرک الاخره تلفظونه اوس اوس ساکن الاخره کېږي. لکه منه + من، دسته. دست، رسته... او داسې نور.

ډوډۍ پخه شوه.

هوسۍ وتښتېده.

شړۍ وچه شوه.

شپېلۍ وغږېده.

روټۍ وخوړل شوه.

څوکۍ ماته شوه.

خولۍ زړه شوه.

د: د (e = ې] په خپلواك غږ ختم شوي نومونه لکه / ادې ، ناوې/

ادې راغله .

ناوې واده شوه .

پاتې دې نه وي چې د /e = ې/ په خپلواك غږ نور ختم شوي نومونه د جمعې شکل لري په دې معنی چې /e= ې/ د جمعې یو مورفیم دی او ټول هغه نومونه چې د /a/ په خپلواك غږ پای شوي د /ې/ رو ستاړي په راوړو سره جمع کېږي. لکه (لښته، لښتې ـ سترګه، سترګې، پڼه، پڼې).

ه: د /i = ي/ په خپلواك غږ ختم شوي نومونه لکه خوشحالي، دوستي ، خپلوي، بیاتي.

خوشحالي ده چې زه او ته سره وینو.

زمونږ او تاسو تر منځ دوستي ده .

د خپلوانو تر منځ خپلوي ټینګه شوه .

بیا تي ماته شوه.

پاتې دې نه وي چې /ي =i / د جمعې مورفیم هم دی په دې معنی ټول هغه نومونه چې د /ay= ی/ په دیفتانګ ختم شوي وي د /ي/ په روستاړي سره جمع کېږي. لکه (سړی /ay/ سړي /i/ لړګي، لړګي پردی ay پردي /i/ ځلمی ay - ځلمي /i/ کابلی ay - کابلي /i/) .

و: په لنډ واو (و=O) ختم شوي نومونه لکه ځانګو، ورشو، پښتو، بیزو، ښارو،

ځانګو ماته شوه .

ورشو وچه شوه .

بيزو مړه شوه .

ښارو والوتله .

پښتو خرابه شوه -

د نارينه نوم نښې،

الف: ټول هغه نومونه چې په ببواك غږ ختم شوي وي لکه کور، کتاب قلم، مېز، ور، ديوال، لاس، غوږ، ورمېږ.

دا زما کور دی.

دا کتاب دی .

دا زما قلم دی .

دا دليکلو مېز دی.

ديوال رنګ شو .

لاس مې مات شو .

غوږ مې کوڼ شو .

ورمېږ مې مات شو.

ب: ټول هغه نومونه چې د /ی=ay/ په غږ ګغږ ختم شوي وي لکه سړی، پردی، زمری، پسرلی، دوبی، منی، ژمی، منګی، لرګی.

سړی راغی .

زمری مړ شو .

پسرلی دی .

ورېسې دوبی دی .

د کابل منی سوړ دی .

منګی مات شو .

ج: د /و=u / په خپلواك غږ ختم شوي نومونه لکه تالو، سالو، باړخو، زردالو، شفتالو، پتو، چاکو.

دلیلی سالو سور دی .

زردالو پوخ دی .

شفتالو خوند ناك دی .

چاکو تېره دی .

پتو تود دی

د: په زورکی /ə/ ختم شوي نومونه لکه زړه، وراره، تره، نیکه، پسه، لېوه.

د یادونې وړ ده چې د /ویاله /ə/ ، چاړه /ə/ او خوله /ə/ کلیمې هم په زور کې ختم شوي دي او دا کلیمې که چېرې په مبتداء کې واقع شي خبر د مونث په شکل تصریفوي خو که چېرې د دغو کلیمو مورفالوژۍ ته کتنه وشي نو د جمع کولو په وخت کې د /ې=e/ په روستاړي جمع کېږي او کټ مټ هغه قاعده ورباندې تطبیقېږي چې د /a/ په روستاړي ختم شوي نومونه جمع کېږي.

ویاله /ə/ ویالې .

خوله /ə/ خولې

چاړه /ə/ چړې (چاړې)

همدارنګه وګورئ د /a/ په واول ختم شوي نومونه هم په /e= ې/ جمع کېږي.

لښته /a/ لښتې

منه /a/ منې

پنه /a/ پنې

سترګه /a/ سترګې

پزه /a/ پزې

ه: د /aw= و، ay̅ ، oy ، iw، ew/ په غبرګغږ ختم شوي نومونه هم که چېرې په مبتداء کې واقع شي خبر د مذکر په شکل تصریفوي لکه لو /Law/ پلو /plaw/ کنډو Kandaw ځای /J̆ay̅/ خدای (ج) /xuday̅/ ,ځوی /Zoy

تريو /triw/ لېو /Lew/

د غنمو لو دی.

هغه زموږ د کور په سر کنډو دی

دا دچاځای دی.

دا زما ځوی دی.

دا ناك تريو دی.

۲-۲-۵ - عدد: (عدد څخه مطلب دادی چې يو نوم مفرد دی او کـه جمع

د نارينه نوم د جمعې علامې:

د /آن/ په روستاړي:

الف: زياتره هغه نومونه چې په ببواك غږ پای شوي وي او ساکښ وي. خو ځيني بې سانومونه هم په /آن/ جمع کېږي .لکه :

مفرد	جمع
هلك	هلكان
پړانګ	پړانګان
مچ	مچان
کب	کبان
آس	آسان (آسونه)
نوك	نوكان (نوکونه)
ګل	ګلان (ګلونه)

ب: همدارنګه ځيني نومونه چې په خپلواکو ږغونو ختم شوي وي په /آن/ جمع کېږي لکه :

مفرد	جمع
لېوه /ə/	لېوان
ټټو	ټټوان
کارغه	کارغان

مرغه   مرغان

ج: د (ay= ای) غبرګغږ ختم شوي نومونه:

دغه ډول نومونه ځيني په / آن / او ځيني د / ي / په روستاړي جمع کېږي

هغه نومونه چې د / ي / په روستاړي جمع کېږي:

مفرد	جمع
ستوری / ay /	ستوري / i /
غړی / ay /	غړي / i /
لوښی / ay /	لوښي / i /
ملګری / ay /	ملګري / i /
اورګاډی / ay /	اورګاډي / i /
مرغومی / ay /	مرغومي / i /
پسرلی / ay /	پسرلي / i /

د: خوځيني له دغو نومونو څخه د /آن / او / ي/ دواړو روستاړو په راوړلو سره جمع کېږي لکه:

مفرد	جمع(۱)	جمع(۲)
کابلی /ay/	کابلي / i /	کابليان
ګونګی /ay/	ګونګي / i /	ګونګيان
لمسی /ay/	لمسي / i /	لمسيان
لېونی /ay/	لېوني / i /	لېونيان
کندهاری /ay/	کندهاري / i /	کندهاريان
زمری /ay/	زمري / i /	زمريان

د / ونه / په روستاړي:

الف: زياتره هغه نومونه چې په بېواک غږ ختم شوي اوساکښ نه وي. لکه:

مفرد	جمع
مېز	مېزونه
کتاب	کتابونه

قلم	قلمونه
لاس	لاسونه
سر	سرونه
سیند	سیندونه

ب: همدارنګه ځینې خپلواکپـای نارینه نومونه او ځینې په غبرګغږ ختم شوي نومونه په / ونه / جمع کېږي:

د / aw /	مفرد	جمع
/	پلو	پلوونه
	کنډو	کنډونه
	هنډو	هنډوونه

د / ə / په / زورکي:

تره /ə/	ترونه
وراره /ə/	وریرونه
پسه /ə/	پسونه
زړه /ə/	زړونه

د /ə/ زورکي په روستاړي:

الف: ځینې یو څپه ییز نومونه او صفتونه د /ə/ په روستاړي جمع کېږي

مفرد	جمع
غل	غله /ə/
مل	مله /ə/
شین	شنه /ə/
مفرد	جمع
سور	سره /ə/
خر	خره /ə/
اوم	اومه /ə/
اوږد	اوږده /ə/

ب: زياتره هغه نومونه او صفتونه چې د کليمې د منځ خپلواك غږونه / و او ی / له منځه ځي او الف زياتېږي او د /ə/ په روستاړي جمع کېږي.

پښتون	پښتانه /ə/
شپون	شپانه /ə/
ړوند	ړانده /ə/
کوڼ	کاڼه /ə/
موړ	ماړه /ə/
زوړ	زاړه /ə/
يوم	يامه /ə/
شکوڼ	شکاڼه /ə/
تريو	تراوه /ə/
تريخ	تراخه /ə/
پوخ	پاخه /ə/

د ښځينه نوم د جمعي علامې او نښې:

الف: د / ې - e/ په روستاړي.

ټول هغه نومونه چې د /a/ په خپلواك غږ پای شوي وي : لکه :

مفرد	جمع
لښته /a/	لښتې / e /
پڼه /a/	پڼې / e /
غرمه /a/	غرمې / e /
ونه /a/	ونې / e /
تخته /a/	تختې / e /
رمه /a/	رمې / e /
کوټه /a/	کوټې / e /
سترګه /a/	سترګې / e /
زنه /a/	زنې / e /

همدا رنگه

ستنه /a/ ستنې /e/

مېچنه /a/ مېچنې /e/

بړستنه /a/ بړستنې /e/

میاشته /a/ میاشتې /e/

همدا رنګه د /ə/ زوړکي ځینې ختم شوي نومونه.

ویاله /ə/ ویالې /e/

چاړه /ə/ چړې /e/

خوله /ə/ خولې /e/

ب: د / ګانې او وې / په روستاړو.

هغه ښځینه نومونه جمع کوي چې په / - a آ / ختم شوي وي.

مفرد	د/ وې /	د / ګانې /
ملا	ملاوې	ملاګانې
خندا	خنداوې	خنداګانې
ژړا	ژړاوې	ژړاګانې
نڅا	نڅاوې	نڅاګانې
بلا	بلاوې	بلاګانې
غوا	غواوې	غواګانې

ج: ځینې ساکنښ نومونه چې د /əy/ (ۍ) په غبرګغږ ختم شوي وي.

انۍ انۍ ګانې

ابۍ ابۍ ګانې

بوډۍ بوډۍ ګانې

د: بل اندول يې هغه نومونه چې د / و = ه / په خپلواك غږ ختم شوي وي

مفرد	جمع
بیزو	بیزوګانې
پیشو	پیشوګانې

ورشو	ورشوګانې
راډیو	راډیوګانې
ښارو	ښاروګانې
زانګو	زانګو ګانې

ه : ځینې هغه نومونه چې د /əy= ی / په غبرګغږ ختم شوي وي د /ګانې/ په راوړو هم جمع کېږي او کله روستاړی یې صفر وي . یعنې مفرد او جمع یې په یو شکل راځي جملې د سیاق څخه مفرد او جمع یې توپیر کېږي.

څوکۍ /əy/	څوکۍ ګانې یا څوکۍ
کړکۍ /əy/	کړکۍ ګانې یا کړکۍ
رسۍ /əy/	رسۍ ګانې یا رسۍ
خولۍ /əy/	خولۍ ګانې یا خولۍ
څپلۍ /əy/	څپلۍ ګانې یا څپلۍ
ډوډۍ /əy/	ډوډۍ ګانې یا ډوډۍ

و: هغه مفرد مونث نومونه چې د / ي = i/ پـه خپلواک غږ پـای شوي وي د/əy/په غبرګغږ جمع کېږي.

مفرد	جمع
دوستي / i /	دوستۍ / əy /
خپلوي / i /	خپلوۍ / əy /
ناروغي / i /	ناروغۍ / əy /
خواري / i /	خوارۍ /əy /
خوشحالي / i /	خوشحالۍ /əy/

ز: د معنوي مونثاتو جمعې بې دو ده (بې قاعدې) دي:

مفرد	جمع
مور	میندې
خور	خویندې
نږور	نږندې

لور	لوڼې
يور	يوڼې
نجلۍ	نجونې
ترور	ترېندې

ح: د نسبتي او شريکو صفاتو ښځينه جمع د نارينه جمعو څخه د /ې = e / روستاړي په زياتولو سره جمع کېږي.

مفرد	جمع
دوبيان	دوبيانې
موچيان	موچيانې
آشنايان	آشنايانې
خواران	خوارانې
کابليان	کابليانې

۳-۲-۵- حالت: له حالت څخه مراد دادی چې يو نوم په جمله کې د خپل چاپېريال په لحاظ څه حالت لري. د بېلگې په توگه لاندې مثالونو ته توجه وکړئ.

۱ زرمينه راغله.

۲ زرمينې ډوډۍ پخه کړه.

۳ ما زرمينې ته ډوډۍ پخه کړه.

۴ ما زرمينه وتړله.

۵ د زرمينې ژوند خراب دی.

۶ ای زرمينې له خوبه پاڅېږه.

که چېرې پورتنيو مثالونو ته ځير شو وينو چې:

په لومړۍ او دويمه جمله کې / زرمينه / فاعلي حالت لري، خو په لومړۍ جمله کې / زرمينه/ په اصلي بڼه او په دويمه جمله کې په غير اصلي / زرمينې/ په بڼه راغلې ده.

په لومړۍ جمله کې دجملې فعل لازمي دی نو د لازمي فعل فاعل په اصلي حالت راځي په دويمه جمله کې د جملې فعل متعدي دی. په تېر مهال

کې د متعدي فعل فاعل په غیر اصلي بڼه استعمالېږي البته پاتې دې نه وي چې یوازې تغیر منونکي نومونه په غیر اصلي حالت راځي . په دریمه او څلورمه جمله کې وینو چې په دریمه جمله کې / زرمینه / د زرمینې په بڼه او ښتې ده او زرمینه غیر مستقیم مفولي حالت لري نو تغیر کوي.

په څلورمه جمله کې زرمینه اصلي بڼه لري نو په مستقیم مفعولي حالت کې تغیر منونکي نومونه تغیر نه کوي . همدارنګه په پنځم لمبر جمله کې /زرمینه/ د / زرمینې / په بڼه اوښتې ده چې مضاف الیه واقع شوې ده دا د دې معنی لري چې ټول تغیر منونکي نومونه که چېرې په یوه جمله کې دمضاف الیه په توګه استعمال شي په غیر اصلي حالت حالت راځي. په شپږم لمبر جمله کې / زرمینه / بیا هم د / زرمینې / په بڼه اوښتې ده چې ندایي حالت لري .

په پورتنیو څو مثالونو کې جوتېږي چې یو تغیر منونکی نوم په بېلا بېلو حالتونو کې بېلا بېل شکلونه اختیاروي . نو په دې توګه لومړی اوښتونکي او نه اوښتونکي نومونه ډله بندي کېږي . او وروسته په مختلفو حالاتو کې څېړل کېږي.

په پښتو ژبه کې د یو نوم حالت د فعلي عملیې او اداتو له مخې څرګندېږي او د حالت نښې یې هماغه پایلې (خاتمې) یا روستاړي دي چې په پای پورې یې نښلي .[1]

اوښتونکي نومونه:

۱ – ټول هغه نومونه چې د /ay/ په غبرګغږ ختم شوي وي:

اصلي حالت	غیر اصلي حالت
سړی /ay/	سړي /i/
پردی /ay/	پردي /i/
څلمی /ay/	څلمي /i/

[1] دوکتور مجاور احمد زیار پښتو پښویه کابل : د ژبو او ادبیاتو پوهنځي ، د لوړو زده کړو چاپخونه ـ ۱۳٦۲ : ۹۱ مخ.

اغزی /ay/	اغزي /i/
وری /ay/	وري /i/
پسرلی /ay/	پسرلي /i/
دوبی /ay/	دوبي /i/
منی /ay/	مني /i/
ژمی /ay/	ژمي /i/

۲ - ټول هغه نومونه او صفتونه چې د /a/ په خپلواك غږ پای شوي وي.

اصلی حالت	غیر اصلی حالت
تخته /a/	تختې /e/
مڼه /a/	مڼې /e/
پڼه /a/	پڼې /e/

اصلی حالت	غیر اصلی حالت
لښته /a/	لښتې /e/
سترګه /a/	سترګې /e/
پزه /a/	پزې /e/
شونډه /a/	شونډې /e/
زنه /a/	زنې /e/
ونه /a/	ونې /e/
چوغکه /a/	چوغکې /e/
چرګه /a/	چرګې /e/
ګوته /a/	ګوتې /e/
کوټه /a/	کوټې /e/
لوټه /a/	لوټې /e/
لمنه /a/	لمنې /e/
برستنه /a/	برستنې /e/

مېچنه /a/	مېچنې /e/
مياشته /a/	مياشتې /e/
ورځه /a/	ورځې /e/

هغه درې نومونه چې د تلفظ کولو په وخت کې وروستی غږيي د زورکي /ə/ په بڼه تلفظ کېږي

وياله /ə/	ويالې /e/
چاړه /ə/	چړې /e/
خوله /ə/	خولې /e/

۱ زياتره هغه نومونه او صفتونه چې د کليمې د منځ /و/ لوېږي او /a/ زياتېږي او د کليمې په پای کې د زورکي /ə/ په زياتولو سره غيراصلی حالت ته اوړي.

اصلی حالت	غير اصلی حالت
پښتون	پښتانه /ə/
شپون	شپانه /ə/
ړوند	ړانده /ə/
کوڼ	کاڼه /ə/
زوړ	زاړه /ə/
موړ	ماړه /ə/
یوم	یامه /ə/
پتلون	پتلانه /ə/
پرتوګ	پرتاګه /ə/
زنګون	زنګانه /ə/

۲ ځينې يو څپه ييز نومونه او صفتونه.

اصلی حالت	غير اصلی حالت
سور	سره /ə/
شين	شنه /ə/

پوخ	پاخه /ə/
اوم	اومه /ə/
اوږد	اوږده /ə/
غل	غله /ə/
مل	مله /ə/
خر	خره /ə/
مړ	مړه /ə/

۵. شخصي ضماير.

اصلي حالت	غيراصلي حالت
۱- زه	ما
۲- ته	تا
۳- دی	ده/ə
دا	دې

۶: استفهامي ضماير:

څوك	چا
كومه	كومې

۷: اشاري ضماير:

	اصلي حالت	غير اصلي حالت	
نږدې	دغه /a/	دغه /ə/	دغې /e/
لېرې	هغه /a/	هغه /ə/	هغې /e/
لالرې	هوغه /a/	هوغه /ə/	هغوې /e/

نه اوښتونكي نومونه:

په پښتو ژبه كې ځيني نومونه هم شته چې په مفرده بڼه كې په هيڅ حالت كې تغير نه مومي او په لاندې ډول دي.

۱ په / الف/ ختم شوي نومونه لكه كاكا ، ماما ، دادا ، كنشكا ، سبا .

۲ په / o - i ,ī/ ختم شوي نومونه لكه بيزو ، ورشو ، پښتو ، تالو ،

بارخو ، سالو.

۳ د / əy -ی / په غبرګغږ ختم شوي نومونه لکه کرکۍ ، رسۍ ، څپلۍ ، نجلۍ ، خولۍ.

۴ ځيني هغه نومونه چې په /a/ ختم شوي دي او دشريکو صفاتو په ډله کې راځي هم نارينه راځي او هم ښځينه. لکه ښايسته ، پياده ، ساده ، ډاډه ، مېلمه ، کوربه ، بوده.

۱-۳-۲-۵ فاعلي حالت: چې يو نوم په جمله کې فاعل واقع شي، کار او عمل ترې صادر شي لکه احمد درس لولي ، محمود کالي پرېمينځي ، زرمينه ډوډۍ پخوي ، په تېرو جملو کې (احمد محمود زرمينه) فاعلي حالت لري.

مخکې مو د اوښتونکو او نه اوښتونکو ډله بندي وکړه خو دا مو ونه ويل چې دغه اوښتونکي نومونه په کوم حالت کې اوړي يعنې تغير مومي. ځکه ددری ژبې يا نورو ژبو ويونکو له پاره چې په خپله مورنۍ ژبه کې د غسې تغيرات نه لري نو د پښتو ژبې د زده کړې په برخه کې له ستونزو سره مخامخ کېږي نو لازمه ده چې دغه ټول تغيرات او اوښتنې چې ډله بندي شوي په حالتونو کې وڅېړل شي.

ټول اوښتونکي نومونه که چېرې په يوه جمله کې د فاعل په توګه راشي هغه وخت تغير کوي چې د جملې فعل (مسند) متعدي وي او فعل په تېر مهال کې واقع شوی وي په لاندې بېلګو کې دوه دوه مثالونه له هرې کټګورۍ څخه د نمونې په توګه راوړل کېږي او محترم استادان کولی شي د تدريس په وخت کې ډېر مثالونه ورکړي.

الف: د /ay/ په غبرګغږ ختم شوي نومونه :

اوسمهال	تېرمهال
زلمی /ay/ ډوډۍ خوري.	زلمي /i/ ډوډۍ وخوړه /له/ .
سړی /ay/ کتاب لولي .	سړي /i/ کتاب ولوست.

ب: د /a/ په واول ختم شوي نومونه:

زرمینه /a/ ډوډۍ پخوي زرمینې /e/ ډوډۍ پخه کړه

ښځه /a/ د کورکارکوي ښځې /e/ د کور کاروکړ.

ج: هغه نومونه اوصفتونه چې د کلمې د منځ /و/ لوېږي او الف زیاتېږي او په پای /ə/.

پښتون درس لولي پښتانه /ə/ درس ولوست

شپون رمه پیایي شپانه /ə/ رمه وپووله

د: ځینې یو څپه ییز نومونه او صفتونه :

اوس مهال تېر مهال

غل غلا کوي غله /ə/ غلا وکړه

مل د غله ملتیاکوي مله /ə/ دغله ملتیا وکړه

ه : شخصي ضمایر:

۱- زه ذرس لولم ما درس ولوست

۲- ته درس لولې تا درس ولوست

۳- دی درس لولي ده /ə/ درس ولوست

۴- دادرس لولي دې /e/ درس ولوست

و: استفهامي ضمایر:

څوك کار کوي؟ چا کار وکړ؟

کومه ښځه کالي ګنډي؟ کومې ښځې کالي ګنډل؟

ز: اشاري ضمایر:

نږدې: دغه /ə/ هلك کار کوي دغه /ə/ هلك کار وکړ

دغې /e/ نجلۍ کار وکړ

لر (لرې) هغه /a/ هلك کار کوي دغه /ə/ هلك کار وکړ

هغې /e/ نجلۍ کار وکړ

لالر : هوغه /a/ هلك کار کوي هوغه /ə/ هلك کار وکړ

هوغې /e/ نجلۍ کار وکړ

په پورتنیو بېلګو کې ګورو چې اوښتونکي نومونه ، صفتو نه او ضمایر د

متعدي ماضي په فاعلي حالت کې په غیر اصلي بنه راځي.البته پاتې دې نه وي چې په حال زمانه کې (دجملې دفاعل په توګه) ټول اوښتونکي نومونه په اصلي بنه استعمالېږي. خو نه اوښتونکي نومونه که چېرې د جملې فاعل واقع شي په اوس مهال او تېر مهال کې په اصلي بنه راځي.

۲-۳-۲-۵- بې واسطه مفولي حالت

: لاندې مثالونو ته پاملرنه وکړئ.

تېر مهال	اوسمهال
احمد ماته ډوډۍ پخه کړه	احمد ما ته ډوډۍ پخوي
پلوشې زرمینې ته کمیس وګنډه	پلوشه زرمینې ته کمیس ګنډي
	زمرك زرغانګې ته کتاب لولي
	زمرك زرغانګې ته کتاب ولوست
	بریالی ځلمي ته کتابچه ورکوي
	بریالي /ا/ زلمي /ا/ ته کتابچه ورکړه
شپانه /ه/ تا ته رمه وپووله	شپون تاته رمه پیایي

په پورتنیو مثالونو کې (احمد ، پلوشه ، زمرك ، بریالی ، شپون) د جملې فاعل دي اما (زرمینې ، زرغانګې ،ځلمي ، تا) دجملې بالواسطه مفعول دي

همدارنګه (ډوډۍ ،کمیس، کتاب ، کتابچه ، رمه (د جملې بې واسطه مفعلول دي.

یا دا چې نوموړي نومونه بې واسطه مفعولي حالت لري . او فعل په تېر مهال کې د همدغه بې واسطه مفعول سره مطابقت ښودلی یا دا چې د هغه له پاره تصریف شوی ده. له بله پلوه ویلی شو چې ټول او ښتونکي نومونه که چېرې د جملې بالواسطه مفعول شي نو په اوس مهال او تېر مهال کې په غیر اصلي بنه استعمالېږي.

۳-۳-۲- ۵- بالواسطه مغعولي حالت:

په تېرو مثالونو کې(ما ، زرمینې، زرغانګې ، ځلمي ، تا) بالواسطه

مفعولي حالت لري ددې پورتنيو مثالونو څخه دا نتيجه اخستلای شو تول او- ښتونکي نومونه که څېرې په اوس مهال او تېر مهال کې د بالواسطه مفعول په توګه واقع شي په غير اصلي بڼه استعمالېږي.

د موضوع دبڼه وضاحت له پاره لاندې مثالونوته توجه وکړئ.

اوسمهال	تېرمهال
زه تاته ډوډۍ پخوم	ما تا ته ډوډۍ پخه کړه
زرمينه پلوشې ته کتاب لولي	زرمينې پلوشې ته کتاب ولوست
شپون ماته رمه پيايي	شپانه ماته رمه وپووله
بريالى ده ته کتاب ورکوي	بريالي ده ته کتاب ورکړ
غل ماته غلا کوي	غله /ə/ماته غلا وکړه
زه کانه /a/ته درس ورکوم	ما کانه /ə/ ته درس ورکړ

په پورتنيو بېلګو کې (تا - پلوشې - ما - ده - کانه) نومونه بالواسطه مفعولي حالت لري ، په اوسمهال او تېر مهال کې په غير اصلي بڼه اوښتي دي .

نو له پورتنيو توضيحاتو څخه دا نتيجه اخستلای شو چې اوښتونکي نومونه که څېرې په بالواسطه مفعولي حالت کې واقع شي په غير اصلي بڼه استعمالېږي. همدارنګه که څېرې دغه تغير منونکي نومونه د بې واسطه مفعول په توګه واقع شي نو په اصلي بڼه استعمالېږي. لکه:

اوسمهال	تېر مهال
احمد زرمينه وهي	احمد زرمينه ووهله /a/
زمرك بريالى وهي	زمرك بريالي وواهه /ə/
تور خر وهي	تور خر وواهه /ə/
اخك شپون وهي	اخك شپون وواهه /ə/
احمد دى وهي	احمد دى وواهه /ə/

په پورتينو مثالونو کې(زرمينه، بريالى، خر، شپون ، دى) بې واسطه مفعولي حالت لري او په اصلي حالت راغلي دي .

يادونه: د لومړي اودويم شخص مفرد ضماير (زه - ته) په اوسمهال کې د

بې واسطه مفعول په توګه په غیر اصلي بڼه (ما - تا) استعمالېږي. لکه :

تېرمهال	اوسمهال
احمد زه وهلم	احمد ما وهي
احمد ته وهلې	احمد تا وهي
احمد زه پېژندلم	احمد ما پېژني
احمد ته پېژندلې	احمد تا پېژني

په پورتنیو مثالونو کې (زه ، ته) ضمایر په اوسمهال کې د مستقیم مفعول په توګه په غیر اصلي بڼه استعمال شوي دي خو وینو چې په تېر مهال د مستقیم مفعول په توګه اصلي بڼه راغلي دي نور ټول ضمایر او اوښتونکي نومونه که چېرې په جمله کې د مستقیم مفعول په توګه واقع شي په اصلي بڼه استعمالېږي. لکه :

احمد دی وهي

احمد دا وهي

احمد شپون وهي

احمد زرمینه وهي

احمد زلمی وهي

احمد غل وهي

۵-۲-۳-۴-اضافي حالت:

که چېرې یو نوم په جمله کې مضاف الیه واقع شي او یا دا چې یو څه وربورې اړه ولري دغه نوم مضاف الیه ګڼل کېږي او اضافي حالت لري. په یوه اضافي ترکیب کې لومړی / د/ د اضافت توری ورپسې مضاف الیه او وروستی نوم مضاف دی . د مطلب د ښه څرګندتیا له پاره لاندې بېلګو ته توجه وکړئ.

د زرمینې قلم توردی.

د ښځې پېزوان ښکلی دی .

د ما قلم تور دی.

د تا کمیس تور دی .

دده کتاب له ماسره دی .

ددې کتابچه له احمد سره ده .

دشپانه رمه لېوانو تالاکړه .

د ړانده امسا احمد واخیسته .

د کاڼه غوړونه ما ورپرې کړل .

په پورتنیو مثالونو کې (زرمینه ، ښځه ، ما ، تا ، ده ، شپانه، ړانده ، کاڼه) مضاف الیه واقع شوي دي چې اضافي حالت لري او یو څه ورپورې اړه لري، له بله پلوه وینو چې ټول اوښتونکي نومونه چې مخکې ذله بندي شول که چېرې په یوه اضافي ترکیب کې د مضاف الیه په توګه واقع شي په غیر اصلي بڼه استعمالېږي که څه دغه ترکیب توصیفي وي او که ملکي یا تشبیهي .

د یا مهٔ	/ə/	لاستی
د پرتاګه	/ə/	پایڅه
د زنګانه	/ə/	سر
د پتلانه	/ə/	پایڅه
د پښتانه	/ə/	ژوند
د ځلمي	/i/	ځواني
دغله	/ə/	غلا
دمله	/ə/	ملتیا
دپلوشې	/e/	ښکلا

۵-۲-۳-۵- ندایي حالت:

که چېرې یو نوم ته بلنه یا غږ شوی وي . بلننوم یا منادي بلل کېږي . او حالت یې ندایي حالت وایي . په ندایي حالت کې د نورو حالتونو پر خلاف ټول هغه نومونه چې په کانسوننت (بېواک) غږ ختم شوي وي په ندایي حالت کې د دغونومونو په پای کې /a/ زیاتېږي. لکه :

اې غله /a/ ! غلامه کوه .
اې ځوانه /a/ ! دا کارمه کوه.
اې هلکه /a/ ! دلته راشه .
اې احمده /a/ ! مه ځورېږې.
اې استاده /a/ ! ستا په پوهې قسم دی.
اې هېواده /a/ ! ستا په لوړو غرومې قسم دی.

همدارنګه ټول هغه نومونه چې په غبرګغږ ختم شوي وي په ندايي حالت کې د نوم په پای کې /a/ زياتېږي.

اې سړیه /a/ !
اې زمریه /a/ !
اې پسرلیه /a/ !
اې پردیه /a/ !
اې شپونکیه /a/ !

هغه نومونه چې د /a/ په خپلواك غږ ختم شوي وي په ندايي حالت کې د نوم په پای کې /ې/ زياتېږي.لکه :

اې ښځې! د کور کار وکړه .
اې پلوشې! کمیس مې وګنډه .
اې چرګې ! بې ځایه آذانونه مه کوه.
اې زرمینې ! خپل درسونه ولوله .

همدارنګه ټول معنوي مونثات په ندايي حالت کې د نوم په پای کې / ې -e/ زياتېږي. لکه :

اې مورې ! ستاله کړېدلي ژوند څخه ځارشم.
اې لورې ! د خپل وطن پت او عزت وساته.
اې خورې ! دا وطن ستا مېړانې ته ضرورت لري.
اې ورېندارې ! خپل زامن ښه وروزه.
اې ترېندې ! خپل پت او عزت ته پام کوه.

پاتې دې نه وي چې نور نه اوښتونکي نومونه څرنګه چې په نورو حالتونو کې تغير نه کوي په ندايي حالت کې هم اوړون نه مومي ، لکه :

اې ليلی له خوبه پاڅه . اې ملا آزان وکړه ، اې کاکا ستا مينې ته ضرورت لرم :

اې ماما زما ښې هيلې ومنه . اې ځانګو ستا په غېږ کې د هېواد ماشوم روزل کېږي.

۵-۳ - د نوم څلورګونې ډلې:

په پښتو ژبه کې نومېزې ډلې په څلورو برخو وېشل کېږي . نوم ، صفت ، ضمير او عدد.

۵-۴- د نوم ډولونه: چې ژبپوهان يې اسم بولي يو داسې نوم دی چې د يو ځای ، شي يا پديدې نومونه او څرګندونه کوي او دا وروسته ډولونه لري.

۵-۴-۱- ذات رسم : چې په يو حس کېدونکې ښيز اړه لري يا په بل عبارت داسې يو ښيز نوموي چې زموږ په حوا سو حس کېدای شي لکه لرګی ، ډبره ، ونه ، هوا ،لښته، اوبه.

۵-۴-۲- د معنی اسم: هغه اسم ته وايي چې په يو غير محسوس ښيز پورې اړه لري او جسماً په بهر کې وجود نلري لکه بدي ، ښه والی ، پوهه ، فکر ، ننګ، غيرت ، وېره ، غم ، اندېښنه ، دروناوی، سپکاوی.

۵-۴-۳- خاص اسم : چې يو خاص ښيز، پديده ، شخص يا ځای نوموي لکه : خوازك، زرمينه، پکتيا ، غزني، هند ، افغانستان ، کندهار، ننګرهار.

۵-۴-۴- عام اسم: داسې ښيز يا پديده نوموي چې ځانګړی اوخاص نه وي بلکې ډولونه او ځېلونه ولري لکه : هېواد ، ښاروي، ولس، ونه، هلك ، نجلی.

۵-۴-۵- جنس اسم : چې په يوه نه شمېرېدونکي ښيز اړه لري لکه او به

غوړي ، تېل ، غنم

۵-۴-۶- جمع اسم : چې يوه ډله او جمعيت نوموي لکه ټولګی ، رمه ، ټبر، لښکر.

۵-۴-۷- صوت اسم : چې طبيعي يا مضوعي آوازونو انګازه نوموي لکه: د رزهار ، ګړپهار، ترپهار.

۵-۵- صفت او د هغه ډولونه :

صفت چې په مستقله توګه د يو څه نوم نه وي خو د يو شي ځرنګوالی ښيي لکه روغ ، غښتلی ، کمزوری ، ښايسته ، تور، سپين ، سور، خړ.

په پښتو ژبه کې صفت د لوړتيا دپوړونو يا د لړوالي ، ډېروالي مستوالي[۴۳] يا تتدوالي ببلابېلې ښکاره درې ګونې درجې نلري لکه په دري ژبه کې : (به ، بهتر ، بهترين ، بزرګ، بزرګتر، بزرګترين) له دې کبله په پښتو ژبه کې يو صفت دا داتو په ملتيا خپله درجه او طبقه ښکاره کوي لکه : (ښه، ډېر ښه ، خورا ښه ،) يا (سپين ، ډېر سپين ، خورا سپين).

۵-۵-۱- عادي صفت : چې د يو شي يا شخص ځرنګوالی په مطلق او کلي ډول بيانوي پرته له هغه چې په مقايسوي شکل وي يا د هغه درجه او اندازه وښيي لکه ښه سړی ، بد هلك، توره تخته.

۵-۵-۲- مقايسي (پرتليز) صفت : الف: د / ډېر / اداتو په ملتيا:

لکه دا خولۍ تر هغې خولۍ ډېره ښکلې ده يا احمد تر ما ډېر ذکي دی.

ب: مقايسي (پرتليز) صفت د (خورا يا لا) اداتو په ملتيا :لکه :

دا خولۍ تر هغې خولۍ خورا ښکلې ده . يا زما ورور تر ما ذکي دی .

۵-۷- د صفت او موصوف ګرداني مطابقت:

په پښتو ژبه کې صفت خپل موصوف سره د جنس عدد او حالت له پلوه ګردانېږي صفت د خپل موصوف سره د ګرداني اړخونو له کبله په عمومي توګه په درې کټګوريو وېشل کېږي.

الف: هغه ډله صفات چې خپل موصوف سره د جنس مذکر د عدد له پلوه بشپړ سمون نه لري ، خو د جنس مونث موصوف سره بشپړ سمون ښيي.

مذکر		مونث	
مفرد	جمع	مفرد	جمع
سپین قلم	سپین قلمونه	سپینه کتابچه	سپینې /e/ کتابچې
تور قلم	تور قلمونه	توره /a/ تخته	تورې /e/ تختې
خړ آس	خړ آسونه	خړه /a/ اسپه	خړې /e/ اسپې
ژېړ کميس	ژېړ کميسونه	ژېړه /a/ کرتۍ	ژېړې /e/ کرتۍ
بد هلك	بدهلكان	بده /a/ نجلۍ	بدې /e/ نجونې
ښه /ə/ هلك	ښه /ə/ هلكان	ښه /a/ ښځه	ښې /e/ ښځې

ب: هغه ډ له صفات چې د جنس مذکر او جنس مونث د عدد له پلوه خپل موصوف سره بشپړ سمون ښيې او په لاندې ډول دي.

مذکر		مونث	
مفرد	جمع	مفرد	جمع
سور آس	سره /a/ آسونه	سره /a/ لمنه	سرې /e/ لمنې
شين چمن	شنه /a/ کميسونه	شنه /a/ لمنه	شنې /e/ لمنې
اوږد کميس	اوږده /a/ کميسونه	اوږده /a/ لمنه	اوږدې /e/ لمنې
پوخ ناك	پاخه /ə/ ناکونه	پخه /ə/ منه	پخې /e/ منې
اوم ناك	اومه /ə/ ناکونه	اومه /ə/ منه	اومې /e/ منې
تريخ انار	ترخه /ə/ انارونه	ترخه /ə/ منه	ترخې /e/ منې
خوږ انار	خواږه /ə/ انارونه	خوږه /ə/ منه	خوږې /e/ منې

ج: ځينې شريك صفات دي چې د خپل موصوف سره د جنس او عدد له پلوه سمون نه ښيي .

مذکر		مونث	
مفرد	جمع	مفرد	جمع
ساده /a/ هلك	ساده /a/ هلكان	ساده /a/ نجلۍ	ساده /a/ نجونې
پياده /a/ هلك	پياده /a/ هلكان	پياده /a/ نجلۍ	پياده /a/ نجونې

لاهوهلك   لاهو هلكان   لاهو نجلی   لاهو نجوني
اشنا هلك   اشنا هلكان   اشنا نجلی   اشنانجوني

۵-۷ - عدد اسم : عدد هغه كليمه ده چې په خپلواك ډول څه نه نوموي بلكې د يو څيز په نوم پورې اړه لري . خو د ستاينوم غوندې څرنګوالی نه ښيي بلكې تعداد   تدرج او پوړوالی ښيي لكه يوه ، دوه ، درې ، يا لومړی ، دويم ، دريم .

شمېر نوم يا عدد لاندې ډولونه لري.

١ اصلي عدد لكه يو ، دوه ، درې، څلور ، پنځه ، شپږ او نور.
٢ وصفي يا رتبي عددلكه لومړی ، دويم ، دريم ، څلورم ، پنځم او شپږم ،
٣ كسري عدد. چې داړوند څيز نوم ماتوالی او برخه والی ښيي لكه : يو پر دوه دوه پر څلور ، درې پر پنځه ، پنځه پر شپږ.
۴ انقسامي عدد : چې مربوط څيز نوم ويشنه او جوړه جوړه كونه څرګندوي لكه يو يو ، دوه ، دوه ، درې ، درې ، څلور ، څلور ، او داسې نور.

۵-۸ د عدد اومعدود ګرداني سمون.

په پښتو ژبه كې عدد تر معدود د مخه راځي او لړو ډېر ګرداني‌ږي . په پښتو ژبه كې (يو او دوه.) د جنس له پلوه د خپل معدود سره سمون ښيي . لكه :

يو كتاب   دوه كتابونه
يوه /a/ كتابچه   دوې /e/ كتابچې

خو نور اصلي اعداد د خپل معدود سره سمون نه ښيي . لكه :

درې قلمونه   درې كتابچې
څلور قلمونه   څلور.كتابچې

پاتې دې نه وي چې د حالت له پلوه هم عدد خپل معدود سره ګردانيږي .

مذكر   مونث
ديوه /ə/ غله /ə/   يوه /a/ غله /a/
ديوه /ə/ خره /ə/   ديوې /e/ غلې /e/

دوه غله /ə/ دوو غلو	دوه غلې /e/ د دوغلو
دوه غله /ə/ ددو غلو	
درې غله /ə/ د ذروغلو	درې غلې /e/ددرو غلو
ځلور غله /ə/ دځلوروغلو	ځلور غلې /e/ د ځلورو غلو
پنځه غله /ə/ د پنځوغلو	
پنځه مله /ə/ د پنځو ملو	شپږ ملې /e/ د شپږو ملو

۹-۵- ضمير pronoun:

ضمير هغه کلمه ده چې د يو نوم نمايندګي کوي يا د نوم پر ځای استعمالېږي. چې پخوا په کلام کې د هغه ذکر راغلی وي. د ضمير دنده او وظيفه په خبرو کې د تکرار مخنيوی دی. ځکه تکرار د کلام د ضعف سبب ګرځي.

ضمير د نورو نومونو پر خلاف د جنس، عدد او حالت سر بېره د شخص له پلوه هم اوړون مومي.

۱۰-۵- د ضمير ډولونه: ضمير د شکل او چار له مخې په لاندې ډولو وېشل کېږي.

۱-۱۰-۵- شخصي ضماير: دغه ضماير پردوه ډولو وېشل کېږي.

الف: غښتلي (قوي) منفصل ضميرونه : Strong pronoun

هغو ضميرونو ته ويل کېږي چې په يوازې (خپلواک) توګه استعمالېږي او د بلې کليمې سره پيوست او متصل نه راځي يا په بل عبارت په خپلواکه توګه معنی ښندي. ددغو ضمايرو مفرده بڼه دوه حالته لري. اصلي حالت او غير اصلي حالت.

د مطلب دښه وضاحت له پاره په لاندې ډول وړاندې کېږي.

غښتلي (قوي) ضماير Strong pronoun:

اشخاص		مفرد		جمع
۱		اصلي حالت	غیر اصلي حالت	اصلي حالت
		زه	ما	موږ
۲		ته /ə/	تا	تاسي
۳	نرینه	دی هغه /a/	ده /ə/ هغه /ə/	دوی
	ښځینه	دا هغه /a/	دې /e/ هغې /e/	هغوی

ب : کمزوري ضمایر: Weak pronoun:

هغو ضمیرونو ته ویل کېږي چې په خپلواکه توګه کومه معنی نه ښندي او کله چې د یو نوم سره استعمال شي خپل مفهوم او معنی په ډاګه کوي.

پاتې دې نه وي چې دغه ضمیرونه ملکي نا خپلواك ضمیرونه هم دي د مطلب دښه څرګند تیا له پاره لاندې جدول ته پاملرنه وکړئ.

کمزري ضمایر: Weak pronoun

شخص	مفرد	جمع
۱	مې	مو
۲	دې	یې
۳	یې	یې

مثالونه : کتاب مې راکړه ، کتاب مې واخیست، کتاب دې واخله. کتاب یې واخیست، کتابونه مو واخیستل ، کتابونه یې واخیستل ، کتابونه مو واخلئ.

۲-۱۰-۵-ملکي یا اضافي ضمیرونه:

چې د یو شي ملکیت او متعلقیت ښیي : لکه :

اشخاص	مفرد		جمع
۱	زما		زموږ
۲	ستا		ستاسي
۳	نارینه	دده /ə/	د دوی
	ښځینه	ددې /e/	د دوی

زما کتاب راکړه — کتاب مې راکړه

زموږ کتابونه راکړئ — کتابونه مو راکړئ

کتاب دې واخله — کتابونه مو واخلئ

ستا کتاب چېرې دی؟ — کتاب دې چېرې دی؟

دده کتاب چېرې دی؟ — کتاب یې چېرې دی؟

ددې کتاب واخله — کتاب یې واخله.

۳-۱۰-۵- اشاروي ضمیرونه:

هغو ضمیرونو ته وایي چې اشخاصو او شیزونو ته اشاره کوي. اشاري ضمیرونه هم د نوم پر ځای استعمالیږي. په پښتو ژبه کې اشاري ضمیرونه ، د شخص ، عدد ، او حالت سربېره دد ریم وګړي لپاره د واټن (فاصله) له مخې ګردانیږي.

	مفرد			جمع	
۳	واټن (فاصله)	اصلي حالت	غیراصلي حالت	اصلي حالت	غیراصلي حالت
۳	[illegible]	دغه /a/	دغه /ə/	دغه /a/	دغو
۳		دغه /a/	دغې /e/	دغه /a/	دغو
۳	[illegible]	هغه /a/	هغه /ə/	هغه /a/	هغو
۳		هغه /a/	هغې /e/	هغه /a/	هغو
۳	[illegible]	هوغه /a/	هوغه /ə/	هغه /a/	هغو
۳		هوغه /a/	هوغې /e/	هوغه /a/	هوغو

اصلي حالت: د لازمي فعل سره د فاعل په توګه په ټولو زمانو کې.

د متعدي فعل سره د فاعل په توګه یوازې په اوسمهال کې.
غیر اصلي حالت: په متعدي ماضي کې د فاعل په توګه.
د غیر مستقیم مفعول په توګه په ټولو زمانو کې.
په اضافي حالت کې د مضاف الیه په توګه

۴-۱۰-۵- استفهامي ضمیرونه :

چې د یوې پوښتنې له پاره په کار لوېږي چې د شخص ، زمان ، ځای، څرنګوالي او څومره والي له مخې لاندې ډولونه لري اوځینې یې د حالت له مخې اوړون مومي.

څوك: (چا) : چې د شخص یا اشخاصو له پاره استعمالېږي. اصلي حالت یې (څوك) او په لاندې مواردوکې استعمالېږي .

د لازمي فعل سره د فاعل په توګه په ټولوزمانو کې .
د متعدي فعل سره د فاعل په توګه یوازې په اوسمهال کې
دمستقیم مفعول په توګه په ټولو زمانو کې .
(چا) : غیر اصلي حالت په لاندې مواردو کې استعمالېږي.

- د متعدي ماضي په فاعلي حالت کې
د غیر مستقیم مفعول په توګه په ټولو زمانوکې .
په اصلي حالت کې د مضاف الیه په توګه .

کوم (کومه): د شخص یا اشخاصو او شیانو له پاره راځي دغه ضمیر له حالت څخه سربېره د جنس له پلوه هم ګردانېږي .لکه:

کوم سړی راغی ؟	کومه ښځه راغله ؟
کوم سړي /ا/	کاروکړ کومې ښځې کار کړی دی
کوموسړیو جنګ وکړ	کوموښځو کالي وګنډل

کله : زمان پوښتی اواوړون نه ګردانېږي.لکه :

کله راغلې ؟ کله به راشې؟ کله دې درس ولوست ، کله درس لولې؟
چېرې : دغه ضمیر ځای پوښتی ګردان نلري لکه چېري ځې، چېرې کار

کوي.

ځنګه : چې د يو شخص يا شي يا يو عمل څرنګوالی پوښتي لکه :
ځنګه راغلې؟ ځنګه دې وپېژنده ؟ ځنګه راغلې؟ ځنګه دې وواهه ؟

څه: چې زياتره د يوشي يا شخص پېژندنه پوښتي او زياتره په اسم جنس پورې اړه لري او ګردان نلري . لکه : څه دې وکړل؟ ،دا څه دي؟ څه يې ارزښت دی؟

څو: چې داشخاصو يا اشياوو شمېر پوښتي او ځکه تل د جمع په شکل استعمالېږي لکه:
څو هلکان راغلل؟ څو نجونې راغلې؟ څو کميسونه دې واخيستل ؟

څومره : چې زياتره د اشياوو اواشخاصو شمېر او د جنس د څرنګوالي او کيفيت مقدار او درجه ښيي لکه . څومره شاګردان راغلل ؟ څومره غنم دې واخيستل.؟ څومره ښکلي دي.

ولې: چې د يو عمل او پېښې عامل او سبب پوښتي لکه ولې راغلې؟ ولې درس نه وايې ؟ ولې خاندې؟ ولې دې احمد وواهه ؟/٥/

۵-۱۰-۵- پلوي يا قيدي ضماير چې د يو عمل او فعل سمت او پلو داشخاصو له پلوه ښيي او درې بڼې لري (را- در- ور) ١
را- دمتکلم لوری ښيي (لومړی شخص)
در- د مخاطب لوری ښيي (دويم شخص)
ور- د غائب لوری ښيي (دريم شخص)
دغه ضماير د (تلل) فعل په سر کې لوېږي .لکه:
راځم ، درځم ، ورځم.

۶-۱۰-۵- مبهم ضميرونه: چې د يو نامعين شخص له پاره راځي او په لاندې ډول دي:

هر : چې د جنس او حالت له مخې اوړون مومي او زياتره د مفرد له پاره راځي . لکه هر ځلمي ،هرې پېغلې هر کميس ،هره کرتۍ ، هره پېغله ، هرې

پېغلې.

په اوښتي حالت کې د جمع له پاره لکه :

په هرو پنځو تنو کې يو ړوند و . زه په هرو دوو کلونو کې حج ته ځم .

د افغان جريده په هرو دوو او نيو کې يو وار خپرېږي . زه د هرو درو ورځو وروسته پوهنتون ته ځم.

بل: يوازې د شمېرېدونکي مفرد نوم پر ځای راځي لکه بل څوک ، بل هلك بله نجلۍ ، بله پېغله ، د جنس او حالت له پلوه اوړون مومي.

نور: د اسم جنس او جمع ښکارندويي کوي دا هم د جنس او حالت له پلوه ګردانېږي.

لکه نور هلکان ، نورې نجونې، نورغنم ، د نورو پېغلو ، نوره اوسپنه ، نورې اوبه .

ټول : ټول هم د نورغوندې په اسم جنس اوجمع پورې اړه لري د جنس اوحالت له پلوه اوړون مومي . لکه : ټوله خاوره ،د ټولې خاورې ، ټول هلکان ، د ټولو هلکانو ، ټول غنم ، د ټولو غنمو.

همدارنګه ځينې، هيڅ اوڅوك هم مبهم ضميرونه دي ، څوك سر بېره چې استفهامي ضمير دی مبهم ضمير هم دی لکه : څوك نشته.

يادونه : څوك په اصل کې هيڅوك دی چې /هې/ لويدلې ښکاري . او اوړونې ښه هم لري لکه هيڅا ډوډۍ ونه خوړه يا هيچا سمه خبره ونه کړه .

۵-۱۰-۷ - اشتراکي ضمير (خپل) : اشتراکي ضمير هم د نوم پر ځای په کار وړل کېږي څرنګه چې دارنګه ضمير د لومړي، دويم، اودريم شخص مفرد اوجمع له پاره يو ډول استعمالېږي، مشترك ضمير ورته وايي مشترك ضمير د جنس اوحالت له مخې ګردانېږي لکه : شپون خپله رمه پيايي . خپل درس دې لوله .

خپلوکارونوته پاملرنه وکړه . خپلو همځولو سره مرسته وکړه . بريالی له خپلې خوښې نه اوړي.

۵-۱۱- د موضوعاتو لنډيز او پوښتنې:

۱ خپلواك يا غير مقيد مورفيمونه هغو مورفيمونو ته ويل کېږي چې خپلواکه توګه خپله معنی ښندي لکه قلم، کتاب، اونور.

۲ په خپلواکو مورفيمونوکې نوم ، قيد، اوفعل راځي.

۳ نومونه په عمومي توګه څلورګونې ډلې لري اوپه لاندې ډول دي (اسم ، ضمير، صفت، او عدد)

۴ اسم هغې کليمې ته وايي چې بې د زماني له اړيکې څخه دراز راز پديدو او څيزونو څرګندونه کوي . لکه تيږه ، لرګی ، ونه ، روغ، روغتيا، سړی اونور.

۵ نوم د درې اړخونوله مخې اوړون مومي ، جنس،عدد ، اوحالت .

۶ ضمير سره بېره پر جنس ،عدد او حالت د شخص له پلوه هم اوړون مومي.

۷ صفت چې په يو څيز نوم اړه لري اود هغه څرنګوالی ښيي لکه تود ، سوړ، غټ،سور، ښکلی، اوداسې نور.

۸ د صفت اوموصوف ګرداني مطابقت . صفت له خپل موصوف سره مطابقت ښيي. په دې معنی چې صفت د عدد او جنس له پلوه خپل موصوف له پاره ګردانېږي لکه : ښه /ə/سړی، ښه /a/ ښځه . بد هلك ، بدې نجونې سره /a/ منه سرې منې

۹ شمېر نوم يا (عدد اسم) لکه ستاينوم غوندې په يو څيز نوم اړه لري بلکې د څيز نوم څومره والی اوتدرج ښيي .لکه يو قلم ، دوه قلمونه ، لومړی لمبر ، دويم لمبر.

۱۰ شمېر نوم هم لکه ستاينوم غوندې له خپل معدود سره لږو ډېر اوړون مومي. په پښتو ژبه کې (يو او دوه) خپل معدود سره د جنس له پلوه مطابقت ښيي . يو کتاب ، دوه کتابه ، يوه کتابچه ، دوې کتابچې ، يا دوه غله /ə/دوې غلې ، د درې غلو ، د دروغلو.

۱۱ شمېر نوم په څلورو ډولو وېشل کېږي . اصلي عدد لکه يو ،دوه ، درې ، څلور. و صفي يا رتبي عدد لکه لومړی ، دويم، دريم. څلورم.

کسري عدد چې د اصلي عدد یوه برخه ښيي لکه یو پر دوه ، درې پر څلور ، پنځه پر شپږ، توزیعي عدد چې د معدود وېشنه په مساوي برخو ښيي ، او د اصلي عدد له تکرار څخه جوړېږي. لکه : دوه ، دوه ، درې، درې، څلور ، څلور.

پوښتنې:

۱ خپلواک مورفیمونه کوم دي؟

۲ نوم پر څو ډلو یا کټګوریو وېشل کېږي؟

۳ ستاینوم تعریف کړئ؟

۴ ضمیر او د هغه ډولونه په لنډه توګه وواياست.

۵ نوم د کومو اړخونوله مخې ګردانېږي ؟

۶ د صفت او موصوف مطابقت تشریح کړئ.

۷ شمېر نوم څه ډول نوم ته وایي؟

۸ د شمېر نوم ډولونه وواياست.

۹ د عدد اومعدود مطابقت تشریح کړئ .

۱۰ لاندې اصطلاحات تشریح کړئ ، جنس ، عدد، حالت، شخص.

۱۱ کمزوري شخصي ضمایر کوم دي ؟ په جدول کې یې وښیاست.

شپږم څپرکی

قیـــد

قیدونه هغه ژبني عناصر دي چې د یو فعل د پېښېدنې څرنګوالی ښیي د ا څرنګوالی دفعل دپېښېدلو ځای یا مهال ټاکي او یا څرګندتیا ، ټینګار اوداسې نورې ځانګړتیاوې ښکاره کوي ، په پښتو کې اصلی قیدونه نه ګردانېدونکي دي خو غیر اصلي لکه څیز نومونه اوستاینومونه چې په څېرمه ډول د قیدونو په توګه راځي ګردانېدونکي دي:

۱-۶ د قیدډولونه : په پښتو ژبه کې قیدونه په نه ګرادنېدونکي او ګردانېدونکو باندې وېشل کېږي.

۲-۶- اصلي قیدونه (نه ګرانېدونکي قیدونه):

۱-۲-۶- د زمان قیــد : چې د مـهال لـه مخې د یـو فعـل پېښېدنـه څرګنـدوي لکـه اوس، دمخـه، پخـوا، وړانـدې، سملاسـي، وړمـه ورځ،وړمه شپه،پرون ورځ ، پرون شپه ، نن ،سبا ،نن شپه ، نن کـهیځ، نن غرمه ، نـن مـابنام ، سبا تـه ، بـل سـبا ، ګهـیځ ، سـهار، غرمـه ، ماسـپښین ، مـازدیګر،دوختـه ،ناوختـه ،لمـر خاتـه ، لمـر پرېواتـه ، سږکال، پروسږکال ، وړم کال ،لا وړم کال ، کال ته، بل کال ته .

۲-۲-۶- دمکان قیــد: چې د یو فعـل پېښېدنه د ځای اوچاپېریال له مخې څرګندوي لکه ذلته ، هلته ، دلې ،دورې ، هورې، مخکې ، وروسته ،

شاه ته ، مخ ته ، ښېرته ، وړاندې ، کښته ، پورته ، لاندې باندې ، دننه ، د باندې ،آخوا ، دېخوا ، مخامخ.

۳-۲-۶- ځرګندنې اوټينګارې قيدونه :چې د يو فعل دپيښېدنې ځرګندتيا حالت يا ټينګابنيي . لکه په پټه ، په ډاګه ، په ځرګنده، په ځغرده ، ډانګ پيلې ، په ښکاره ، په غلا، په زيار ، په خوارۍ ، په مېړانه ، په زور،په وېره ، په خوښه ، په ورو ، په مړو سترګو ، په ټيټو سترګو ، په جګه ،په کلکه ، په ټينګه ، زړه نازړه ، په ناسته ، په ولاړه ، په منډه ، په ملاسته ، هرو مرو ، په هر ډول ، په هڅه ، خوشې په خوشې ،څه نا څه ،لړوډېر.

۳-۶- ګردانېدونکي قيدونه :

ځينې قيدونه شته کله چې له لازمي فعل سره راشي هلته بيا د جملې د فاعل له پاره تصريف کېږي. خو که د متعدي فعل سره راشي هلته بيا د جملې د مفعول لپاره تصريف کېږي . البته دغه تصريف د جنس ، عدد او شخص له پلوه تر سره کېږي.[۱]

۱-۳-۶- د لازمي فعل سره:

دلته فعل لازمي دی او قيد د جملې د فاعل له پاره تصريف شوی دی.

الف:

ناتېره زمانه	تېره زمانه
زه (مذکر) دروند دروند ګرځم	زه (مذکر) دروند دروند ګرځېدم
زه (مونث) درنده درنده ګرځم	زه (مونث) درنده درنده ګرځېدم
ناتېره زمانه	تېره زمانه
موږ(مذکر) درانده درانده ګرځو	موږ (مذکر) درانده درانده ګرځېدو

(۱) حبيب الله تږی له فاعل او مفعول سره د فعل او قيد مطابقت کابل : پښتو ټولنه کابل مجله : دولتي مطبعه۱۳۵۷ ، ۷۴ مخ

موږ (مونث) درندې درندې ګرځو	موږ (مونث) درندې درندې ګرځېدو
ته (مذکر) دروند دروند ګرځې	ته (مذکر) دراندہ دراندہ ګرځېدې
تاسې (مونث) درندې درندې ګرځئ	تاسې (مونث) درندې درندې ګرځېدئ
دغه هلك دروند دروند ګرځي	دغه هلك دروند دروند ګرځېده
دغه نجلۍ درنده درنده ګرځي	دغه نجلۍ درنده درنده ګرځېده
دغه هلکان دراندہ دراندہ ګرځي	دغه هلکان دراندہ دراندہ ګرځېدل
دغه نجونې درندې درندې ګرځي	دغه نجونې درندې درندې ګرځېدلې

۲-۳-۶- دلته فعل متعدي دی او قید د جملې دمفعول له پاره تصریف شوی دی.

ب:

نا تېره زمانه	تېره زمانه
تور ما (مذکر) پوخ پېژني	تور زه (مذکر) پوخ پېژندلم
تورما (مونث) پخه پېژني	تور زه (مونث) پخه پېژندلم
تور موږ (مذکر) پاخه پېژني	تور موږ (مذکر) پاخه پېژندلو
تور موږ (مونث) پخې پېژني	تور موږ (مونث) پخې پېژندلو
ناتېره زمانه	تېره زمانه
تورتا (مذکر) پوخ پېژني	تور تا (مذکر) پوخ پېژندلې
تور تا (مونث) پخه پېژني	تورتا (مونث) پخه پېژندلې
تور تاسې (مذکر) پاخه پېژني	تورتاسې (مذکر) پاخه پېژندلئ
تور تاسې (مونث) پخې پېژنی	تور تاسې (مونث) پخې پېژندلئ
تور دغه هلك پوخ پېژني	تور دغه هلك پوخ پېژنده.
تور دغه نجلۍ پخه پېژني	تور دغه نجلۍ پخه پېژندله
تور دغه نجونې پخې پېژني	تور دغه نجونې پخې پېژندلې

که چېرې موږ د الف او ب ردیف مثالو نوته ځیر شو وینو چې د الف په ردیف کې د جملې فعل لازمي دی او قید (دروند-دروند) دجملې د فاعل لپاره تصریف شوی دی هلته چې د جملې فاعل مذکر وي قید /دروند دروند / په

شکل خو هلته چې د جملې فاعل جمع مذکر دي قید د / درانده درانده / په بڼه همدارنګه هلته چې د جملې فاعل مونث دی قید د /در ندې در ندې / په بڼه ظاهر شوی دی. همدارنګه د /ب/ ردیف مثالونه راښیي چې د جملې فعل متعدي دی او قید دجملې د مفعول له پاره ګردان شوی دی.

د /ب/ ردیف په مثالونو کې هلته چې مفعول مفرد مذکر دی قید د /پوخ/ په شکل خو هلته چې د جملې مفعول مفرد مونث دی قید د /پخه / په بڼه همدارنګه هلته چې د جملې مفعول جمع مذکر دی قید د /پاخه/په شکل او کله چې د جملې مفعول جمع مونث دی قید د /پخې/ په شکل ګردان شوی دی.

نو د پورتنیو بېلګو څخه څرګندېږي چې ځینې قیدونه هم تصریف کېږي. په دې معنی چې کله د جملې فعل لازمې دوي قید دجملې د فاعل له پاره د جنس او عدد له پلوه تصریفېږي او کله چې د جملې فعل متعدي وي نو هلته بیا قید د جملې د مفعول له پاره د جنس او عدد له پلوه ګردانېږي.

۴-۶- د موضوعاتو لنډیز او پوښتنې

۱ قید د یو فعل د پېښېدنې څرنګوالی ښیي دا څرنګوالی د فعل د پېښېدلو ځای، مهال، څرګندتیا او نورې ځانګړتیاوې ښکاره کوي.

۲ په پښتو ژبه کې اصلي قیدونه نه ګردانېدونکي دي خو غیر اصلي قیدونه لکه نومونه او صفتونه چې کله کله دقیدونو په توګه راځي ګردانېدونکي دي. اصلي قیدونه په لاندې ډول دي.

الف: د زمان قید چې د زمان او وخت له مخې د فعل پېښېدنه څرګندوي. لکه: اوس، دمخه، پخوا، ورمه ورځ، پرون، سږکال، نن ورځ.

ب: د مکان قید: چې د یو فعل پېښېدنه دځای اوچاپېریال له مخې څرګندوي لکه دلته، هلته، لاندې، باندې، اخوا، دېخوا.

ج: څرګندنې اوټینګاري قیدونه: چې د یوفعل د پېښېدنې حالت یاټینګار ښیي لکه: په پټه، په ښکاره، په ډاګه، په زیار، زړه نازړه،

۳ گردانېدونکي قیدونه: ځینې قیدونه شته که چېرې د لازمي فعل سره راشي هلته بیا د جملې د فاعل له پاره او که د متعدي فعل سره راشي د جملې د مفعول له پاره تصریف کېږي. لکه د لازمي فعل سره: زه (مذکر) دروند دروند گرځم / زه (مونث) درنده درنده گرځم. موږ (مذکر) درانده درانده گرځو. موږ (مونث) درندې درندې گرځو. د متعدي فعل سره: احمد ما (مذکر) پوخ پېژني ،احمد ما (مونث) پخه پېژني ، احمد موږ (مذکر) پاخه پېژني ، احمد موږ (مونث) پخې پېژني.

پوښتنې:

۱ قید تعریف کړئ.

۲ اصلي قیدونه په څو برخو وېشل کېږي؟

۳ د مکان قید مثالونه په بېلگو کې وښیاست.

۴ څرگندني او تېنگاري قیدونه کوم دي؟

۵ گردانېدونکي قیدونه کوم دی؟

۶ گرداني‌دونکي قیدونه که چېرې له لازمي فعل سره راشي د جملې د کوم عنصرله پاره تصریف کېږي؟

۷ لاندې جملې په غور سره ولولئ اوقید وښیاست.

احمد په خندا راغی ، احمد پروسږکال بریالی نشو.

زه ډانگ پیېلې تا ته وایم چې دا کار مه کوه.

پرون مې احمدته وویل چې کیهځ راشه.

زه له تاسره څه نا څه کار لرم.

۸ لاندې جملې په غور سره ولولئ او وایاست چې قید د جملې دکوم عنصر له پاره تصریف شوی دی. احمد تود تود گرځي ، ملالی توده توده گرځي، احمد او محمود تاوده تاوده گرځي. ملالی او تورپیکی تودې، تودې گرځي. زه ززمینه پخه پېژنم. احمد ملالی او تورپېکی پخې پېژني ، موږ احمد اومحمود پاخه پېژنو.

اووم څپرکی

فعل

فعل دویناد یو عمده جز په توګه په یوه زمانه کې د کار په کولو او یاد یوې پېښې په پېښېدو دلالت کوي یا په بل عبارت فعل هغې کلمې ته وایي چې په یوه زمانه کې دیو کار او پېښې په کېدو دلالت کوي. لکه احمد خط لیکي، احمد به کورته لاړشي، زرمینې خط ولیکه. فعل پراخ مفهوم لري اوبېلا بېل موضوعات په برکې نیسي.

څرنګه چې یو فعل په یوه زمانه کې دکار او پېښې په پېښېدو دلالت کوي په ټاکلي شخص اوټاکلي زمانې پورې اړه لري، فعل ځانګړې رېښې لري، همدارنګه فعل د اشتقاق ځانګړي صورتونه او وجه لري. فعل دوینا مهم اوعمده جز تشکیلوي چې له فعل څخه پرته جمله نیمګړې بلل کېږي او کله هم فعل په یوازې توګه یوه جمله جوړوي.

۱-۷- د فعل ګرداني اړخونه:

په پښتو ژبه کې یو فعل په عمومي توګه د لاندې اړخونوله مخې ګردانېږي:

۱-۱-۷- شخص:

په پښتو ژبه کې فعل شخص څرګندوي. په فعل کې د شخص د اړخ څرګندېدل هماغه تصریفي روستاړي دي چې د فعل په اصل (رېښه) پورې تښلول کېږي لکه:

زه خورم /م/ /əm/

ته خور+ ې /e/

دی خور + ي /i/

دا خور+ ي /i/

په پورتنیو مثالونو کې (ام – ې – ي) د لومړي ، دویم ، اودریم شخص مفرد ځرګندوی دي.

۲-۱-۷- عدد :

په پښتو ژبه کې د شخص د اړخ ځرګندېدل د مفرد او جمع بڼې لري په فعلونو کې دمفرد او جمعې د بڼې د ځرګندېدو له پاره مشخص او ټاکلي مورفیمونه نشته بلکې هماغه د شخص تصریفي روستاړي دي چې د مفرد اوجمعې بڼې هم ښکاره کوي لکه په لاندې بېلګو کې:

(الف) مفرد	(ب) جمع
زه کتاب لول+ام	موږ کتاب لول+و
ته کتاب لول+ې	تاسې کتاب لول+ئ
دی کتاب لول+ي	دوی کتاب لول+ي
دا کتاب لول+ي	دوی کتاب لول+ي

په پورته مثالونو کې د/الف / په ردیف کې / ام –ې- ي) روستاړي د لومړي ، دویم اودریم شخص ځرګندوی دی مګر په /ب/ ردیف کې / و- ئ-ي) د لومړي ، دویم اودریم شخص د جمع ځرګندوی دي.

یادونه : ددریم شخص په مورد کې په ناتېره زمانه کې د دریم شخص مفرد اوجمعې له پاره یوازې یو شکل د /ي/ په بڼه ظاهر شوی دی دا ددې معنی لري چې په ناتېره زمانه کې د دریم شخص په مورد کې فعل یوازې د شخص له پلوه خپل فاعل سره مطابقت ښودلی دی نه د عدد له پلوه.

خو د لومړي اودریم شخص په مورد کې فعل د فاعل له پاره د عدد له پلوه په منظمه توګه ګردان شوی په دې معنی هلته چې د جملې فاعل موږ اوتاسې جمع دي تصریف روستاړي د /و- ئ / په بڼه ، خو ددریم شخص په مورد کې یوازې د /ي/ په بڼه ځرګند شوي دي.

۳-۱-۷- جنس : چې شخص نارینه وي اوکه ښځینه . البته په پښتو ژبه کې د جنس ځرګندېدل یوازې د دویمې ریښې په ګردان کې ځرګندېدای شي یا په بله وینا د جنس مساله یوازې په تېر مهال ځرګندېږي هغه هم د دریم شخص په مورد کې د لومړي اودویم شخص په مورد کې که ښځینه اوکه نرینه دي فعل یوازې د شخص اوعدد له پلوه مطابقت او سمون ښیي.
د موضوع د ښه ځرګندتیا له پاره لاندې بېلګو ته توجه وکړئ.

نا تېره زمانه

جمع	مفرد
موږ پا څېږ + و /u/ .	زه پاڅېږ+ام /ə̂m/
تاسي پاڅېږ+ئ /əy/	ته پاڅېږ+ې /e/
دوی پاڅېږ+ي /i/	دی پاڅېږ+ي /i/
دوی پاڅېږ+ي /i/	دا پاڅېږ+يْ /i/

تېره زمانه

جمع	مفرد
موږ پاڅېد+و /u/	زه پاڅېد+ام /ə̂m/
تاسی پاڅېد+ئ /əy/	ته پاڅېد + ې /e/
دوی (جمع مذکر) پاڅېد+ل /əl/	دی پاڅېده + ه /a/
دوی (جمع مونث) پاڅېد+لې /Le/	دا پاڅېد+له /la/

په پورتنیو مثالونو کې په ناتېره زمانه کې فعل د لومړي او دویم شخص په مورد کې د شخص او عدد له پلوه د فاعل له پاره تصریف شوی دی . خو د دریم شخص په مورد کې فعل یوازې د شخص له پلو ه د فاعل له پاره ګردان شوی دی.
خو په تېره زمانه کې د لومړي دویم شخص په مورد کې فعل بیا د شخص او عدد له پلوه د فاعل له پاره تصریف شوی دی مګر د دریم شخص په مورد کې فعل سربېره پر شخص اوعدد د جنس له پلوه هم د فاعل سره مطابقت ښودلی

دی.

۲-۷- دفعل وجه :

فعل داستعمال او معنوي افادې له پلوه بېلابېلې بڼې او شکلونه څان ته نیسي. نوپه دې لحاظ فعل د بیان د طرز او شکل له پلوه په مختلفو ډولونو وېشل کېږي. چې په لنډه توګه لاندې ډولونه لري.

الف: اخباري وجه یا صورت چې د یو کار کېدل دخبر په دود بیانوي لکه بریالی خط لیکلی دی، توریالی اوس لوی شوی دی، څلمی راغلی دی.

ب: شرطي صورت : چې یو کارد شرط په حالت بیان کړي لکه : که درمل وخورې جوړ به شې. که درس ولولې کامیاب به شې.

ج: چې د یوکار کېدل امکاني صورت دامکان په صورت بیانوي یا په بل عبارت د یو کار کېدل یا نه کېدل ترې څرګندېږي د / شول اوکېدل/ مرستیال فعلونو په ګردانولو سره تر سره کېږي. ما ولوستلی شو، تا وخوړلای شو، ده ولیکلای شو.

د : احتمالي صورت : په دغه صورت کې د یو کار سرته رسول په شك او تردد بیانوي ما به ډوډی خوړلی، موږ به درس لوستلی. تا به احمد وهلی.

ه: امري صورت : چې دیو کار کېدل د امر او حکم په شکل څرګند کړي لکه: زما کتاب راکه، دلته کښېنه، هلته لاړ شه.

و : مصدري صورت : چې د کار کېدل دزمان او وخت له تاکل کېدو پرته څرګند کړي،فعل په دغه صورت کې دمصدر په بڼه راځي لکه ذکوت ورکول فرض دی، لیدل کتل مو سره وشول.

ز: تمنایي صورت : چې د یو کار هیله او تمنا څرګندوي چې تر مسندالیه د مخه د کاشکې ادات ورسره یو ځای کېږي لکه کاشکې زه راغلی وای، کاشکې یو ځل مې لیدلای وای.

۳-۷- د فعل صيغه :

په پښتو ژبه کې فعل د دوو صيغو لرونکی دی ، معلو م او مجهول د فعل صيغه هغه وخت معلومه بلل کېږي چې د جملې فاعل معلوم وي يا په بل عبارت فاعل په عين زمان کې مسندالېه وي لکه احمد راغی . محمود خط وليکه ، ځلمی ښووڼځي ته ولاړ.مجهول فعل ؛ چې فاعل يې څرګند او معلوم نه وي او مفعول دمسندالېه په توګه راغلی وي لکه : احمد ووهل شو ، ډوډۍ وخوړل شوه، خط وليکل شو

۴-۷- د فعل معنوي اړخ (لازمي اومتعدي) :

په پښتو ژبه کې فعل د معنی له پلوه په لازمي او متعدي وېشل کېږي.
الف: لازمي فعل : هغه فعل ته وايي چې مفعول نه قبلوي او فعل په تېره او ناتېره زمانه کې د جملې د فاعل لپاره تصريف کېږي يا دا چې فعل په تېره زمانه کې د جملې د فاعل سره مطابقت ښيي چې البته دغه مطابقت په نا تېره زمانه کې د لومړي او دويم شخص په مورد کې د شخص او عدد له پلوه او د دريم شخص په مورد کې يوازې د شخص له پلوه فعل د فاعل لپاره تصريف کېږي. په تېر مهال کې لازمي فعل د لومړي او دويم په مورد کې د شخص او عدد له پلوه د جملې د فاعل له پاره تصريف کېږي خو ددريم شخص په مورد کې سر بېره پر شخص او عدد د جنس له پلوه هم فعل سره سمون ښيي. د موضوع د ښه څرګند تيا لپاره لاندې جدولونو ته توجه وکړئ.

ناتېره زمانه: شخص	مفرد	جمع	تېره زمانه: شخص	مفرد	جمع
۱	زه کښېن + ام /əm/	موږ کښېن+و /u/	۱	زه کښېناست+ ام /əm/	موږ کښېناست+و /u/
۲	ته کښېن+ې /e/	تاسي کښېن +ئ /əy/	۲	ته کښېناست+ ې /e/	تاسي کښېناست+ئ /əy/
۳	دی کښېن +ي /i/ دا کښېن +ي /i/	دوی کښېن+ ي /i/	۳	دی کښېناست /ə/ دا کښېناست /له/	دوی (مذکر) کښېناست+ل دوی(مونث) کښېناست+لې.

په پورتني جدول کې په ناتېر مهال ګردان شوي فعل کې د لومړي او دويم شخص په مورد کې د شخص او عدد له پلوه فعل د فاعل له پاره تصريف شوی دی خو د دريم شخص په مورد کې فعل يوازې د شخص له پلوه له فاعل سره مطابقت ښودلی دی .

په تېره زمانه کې فعل د لومړي او دريم شخص په مورد کې د شخص او عدد له پلوه خو د دريم شخص په مورد کې د جنس له پلوه هم فعل د فاعل سره سمون ښودلی دی په پښتو ژبه کې ټول فعلونه که لازمي دي او که متعدي په ناتېره زمانه کې د فاعل سره مطابقت ښيي خولازمي فعل په دواړو زمانو کې د فاعل لپاره تصريف کيږي.

ب: متعدي فعل :

متعدي فعل هغه فعل ته وايي چې مفعول قبلوي اوفعل په تېره زمانه کې د جملې د مفعول لپاره اوړون مومي. البنه دغه اوړون د شخص ، عدد او جنس له پلوه تر سره کېږي. لاندې مثالونوته پاملرنه وکړئ.

تېره زمانه :

شخص	مفرد	جمع
۱	احمد زه ووهل+ام /ðm/	احمد موږ ووهل+و /u/
۲	احمد ته ووهل+ې /e/	احمد تاسې ووهل+ئ /ðy/
۳	احمد دی وواهه /ð/ احمد دا ووهه/ له/	احمد دوی(مذکر)وواهه /ال/ðl/ احمد دوی (مونث) وو /لې/le/

په پورتني جدول کې هلته چې د فعل مفعول لومړی او دويم شخص مفرد وي فعلي روستاړی د /ام e–/ اوکله چې د فعل مفعول /موږ او تاسې / جمع وي ، فعلي روستاړي د /و-ئ/ په بڼه ظاهرې شوې دي ځکه په فعلونو کې د مفرد او جمع بڼې د څرګندېدو له پاره مشخص او تاکلي مو رفيمونه نشته بلکې هماغه د شخص تصريفي روستاړي دي چې د مفرداو جمعې شکلونه هم ښکاره کوي(۲-۲-۷-)

خو د دريم شخص په مورد کې په تېره زمانه کې د جنس مساله هم رابرسېره کېږي لکه چې په پورتني جدول کې وينو هلته چې د فعل مفعول دريم شخص /دی –دا/ مفرد مذکر او مفرد مونث دی فعلي روستاړي د /ð- له / په بڼه همدارنګه هلته چې دفعل مفعول /دوی/ جمع مذکر او جمع مونث دی فعلي روستاړي د / ال/ / لې/ په بڼه څرګند شوې دي نو په نتيجه کې ويلي شو چې د

دريم شخص په مورد کې فعل په تېره زمانه دجنس له پلوه هم دمفعول لپاره تصريف کېږي.

يادونه: په پښتو ژبه کې يو شمېر افعال شته چې په نحوي لحاظ د لازمي افعالو په لړ کې درېږي يعنې مستقيم مفعول نه غواړي . دغه فعلونه په ناتېره زمانه کې کټ مټ د نورو ټولو لازمي افعالو په څېر د خپل فاعل لپاره تصريف کېږي مګر په تېره زمانه کې تل په يوه شکل ظاهرېږي او د شخص عدد اوجنس له پلوه کوم اوړون نلري . لاندې مثالونو ته توجه وکړئ.

ناتېره زمانه	تېره زمانه
زه خاند+ م /əm/ ته خاند+ي /e/	ما خند+ ال /əl/ تا خند+ال /əl/
دی خاند+ ي /-ي/ دا خاند+ي /i/	ده خند+ ال /əl/ دې خند+ ال /əl/
احمد خاند+ ي /i/ ملالۍ خاند+ي /i/	احمد خند+ال /əl/ ملالۍ خند+ال /əl/
موږ خاند+ و /u/	موږ خند+ال /əl/
تاسي خاند+ ئ /əy/	تاسي خند+ال /əl/
دوی(مذکر) خاند+ ي /i/	دوی خند+ال /əl/

دوي(مونث) خاند+ي /ٲ/	دوی خند+ال /əl/
دغه هلکان خاند+ ي /ٲ/ دغه نجوني خاند+ي /ٲ/	دغو هلکانو خند+ال /əl/ دغو نجونو خند+ال /əl/
احمد اومحمود خاند+ي /ٲ/ تورپیکی اوملالی خاند+ي /ٲ/	احمد او محمود خندل /əl/ تورپیکی اوملالی خند+ال /əl/

کوم افعال چې دغه عادت نښيي دهغو شمېر محدود دی او باید چې د ژبې زده کوونکوته دسهولت لـه پاره لست کړی شي . نو د موضوع د ښه وضاحت لـه پاره ددغې ډلې فعلونو بشپړ لست او پـه ناتېره او تېره زمانـه کې د هغـوی ريښې د مثالونو سره وړاندې کېږي.

ناتېره زمانه — تېره زمانه

ريښه	مثال	ريښه	مثال
خاند	تورخاند ي /ٲ/	خند	احمد او تور خند ال /əl/
ژاړ	پري ژاړ ي /ٲ/	ژړ	لیلی او پري ژړ ل /əl/
لامب	لیلی لامب ي /ٲ/	لمب	لیلی لمب ل /əl/

زانګ	زرمینه زانګ ي /i/	زنګ	زرمیني زنګ ل /əl/
ناځ	ملالۍ ناځ ي /i/	نخ	ملالۍ توخل /əl/
غاپ	سپي غاپ ي /i/	غپ	سپي غپل /əl/
انګ	خر انګ ي /i/	انګ	خره انګل /əl/
توخ	سړی توخ ي /i/	توخ	سړي توخل /əl/
ششن	اس ششن ي /i/	ششن	اس ششنل /al/
دانګ	تور دانګ ي /i/	دانګ	تور دانګل /əl/

له پورتنیو مثالونو څخه دا نتیجه لاس ته راځي چې دغه ډله افعال په تېره زمانه کې د جملې د فاعل سره مطابقت نه د ی ښودلی که فاعل مفرد دی که جمع اویا مونث دی فعل په یو شان ګردان شوی دی .

۵-۷- د فعل اصل :

ریښه د فعل اصل اوبنسټ دی ، ریښه هغه کلیمې ته وئیل کېږي چې تاړی په هغه پورې نښلي اونوې کلیمې جوړوي . ریښه نه یوازې د فعل په برخه کې بلکې د نومونو په برخو کې هم دڅېړنې او تحقیق وړ ده همدارنګه ترکیبي اسمونه هم ریښه اوهم تاړي لري لکه : غمجن ، هنرمند ،شته مند ، چې په پورته مثالونو کې د (غم ، هنر ، شته) ریښه او (جن، مند) تاړي دي.

ريښه پر دوه ډوله ده. يوه د ناتېرې او بله تېرې زماني. لکه (خور، اغوند) د ناتېرې زماني ريښې دي او (خوړ ـ اغوست، لوست، کښېناست) د تېرې زماني. مستقبل فعل کومه جلا ريښه نه لري بلکې د ناتېرې زماني ريښه (حال) ورسره شريکه ده يا په بل عبارت د ناتېرې زماني (حال) او مستقبل ريښه يوه ده خو يوازې د مستقبل فعل سره يو جز يعنې /به/ د معاون په حيث زياتېږي لکه:

زه به خورم، زه به اغوندم، زه به کښېنم، زه به لولم.

۶-۷- د پښتو فعلونو ډله بندي د هغوی د اصل پر اساس:

پښتو فعلونه د خپل مورفالوژيکي جوړښت له پلوه په درو عمده برخو وېشل کېږي.

۱-۶-۷- هغه ډله افعال چې په ناتېره او تېره زمانه کې فعل يوه ريښه لري يعنې په ناتېره او تېره زمانه کې فعل يوه ريښه لري او په دوو ډلګيو وېشل کېږي.

د الف ډله: دغه ډله فعلونه په نحوي لحاظ د متعدي فعلونو په ډله کې راځي او شخصي پايلې (خاتمې) يې نېغ په نېغه په ريښه پورې نښلي په ناتېره زمانه کې د جملې د فاعل له پاره او په تېره زمانه کې د جملې د مفعول د پاره تصريف کېږي.

د کار د اسانتيا لپاره لومړی د دغې د لې فعلونه بشپړ لست وړاندې کېږي او په دريمه برخه کې څو فعلونه د مثال په توګه ګردانېږي او ځانګړتياوې په ګوته کېږي

ددې فعلونو مصدري (اسم فعل) بڼې دا دي.

تړل	ټاکل	ګڼل	تورل
پلټل	څښل	ښندل	روزل
ګنډل	څټل	شیندل	نغمل
څنډل	څېړل	غندل	څیرل
پوښتل	رټل	کرل	ګټل
پلوړل	زبېښل	ګالل	کاږل
اچول	زغورل	لړل	رېبل
استول	سپارل	لیکل	لونل
لېږل	ستایل	مینځل	راوړل
ښښل	داغل	وهل	ساتل
پالل	شاربل	منل	ښېښل
ټومبل	شړل	لوښل	وړل

دا دې د مطلب د ښه څرګندتیا له پاره د دغې ډلې فعلونو څخه یو څو فعلونه د بېلګې په توګه ګردانېږي.

تړل (ریښه = تړ)

ناتېره زمانه

شخص مفرد	ریښه	فعلي خاتمه	شخص	جمع	ریشه	فعلي خاتمه
۱ زه	تړ	ام əm	۱	موږ	تړ	ولا
۲ ته	تړ	ې /e/	۲	تاسې	تړ	ئ əy
۳ دی دا	تړ	ي /i/	۳	دوی	تړ	ي /i/

تیره زمانه

مفرد | | | | جمع | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| فاعل | مفعول | دفعل ریښه | فعلي خاتمه | فاعل | مفعول | دفعل ریښه | فعلي خاتمه |
| زه (ما) | احمد ملالی | تړ | /ə/ /لم/ | موږ | احمد او محمود ملالی او تورپیکي | تړ | ال əL لې le |
| ته (تا) | احمد ملالی | تړ | /ə/ /لې/ | تاسي | احمد او محمود تورپیکی او ملالی | تړ | ال əl لې Le |
| دي (ده) دا (دې) | احمد ملالی | تړ | /ə/ /له/ | دوی | احمد اومحمود تورپیکی او ملالي | تړ | ال əL لې Le |

موږ وینو چې په ناتېره زمانه کې فعل د جملې د فاعل له پاره تصریف شوی او فعلي خاتمې (ام – و – ي – ئ) په بڼه ظاهرې شوې دي او د فعل ریښه د /تړ/ په بڼه راغلې ده.

همدارنګه په تېرې زمانې کې هلته چې د جملې مفعول مفرد مونث او مفرد مزکر وي فعلي خاتمې د / له - ə/ په بڼه او هلته چې مفعول جمع مزکر او جمع مونث وي فعلي خاتمې په ترتیب سره د /ال او لې/ په شکل څرګندې شوې دي او د فعل ریښه لکه د ناتېرې زمانې په شان د /تړ/ په بڼه راغلې ده.

بل مثال: ګنډل (ګنډ = ریښه)

ناتېره زمانه

شخص	دفعل ریښه	فعلي خاتمه	شخص	دفعل ریښه	فعلي خاتمه
مفرد			جمع		
۱ زه	گنډ	ام /əm/	موږ	گنډ	و /u/
۲ ته	گنډ	ې /e/	تاسې	گنډ	ئ /əy/
۳ دی دا	گنډ	ي /i/	دوی	گنډ	ي /i/

تېره زمانه

فاعل	مفعول	دفعل ریښه	فعلي خاتمه	فاعل	مفعول	دفعل ریښه	فعلي خاتمه
زه(ما)	کمیس کرتی	گنډ	/ə/ /لم/	موږ	کمیسونه لمنې	گنډ	ال /əL/ لې /Le/
ته(تا)	کمیس کرتی	گنډ	/ə/ /لم/	موږ تاسې	کمیسونه لمنې	گنډ	ال /əl/ لې /Le/
دی(دا) دا(دوی)	کمیس کرتی	گنډ	/ə/ /لم/	موږ دوی	کمیسونه لمنې	گنډ	ال /əl/ لې /le/

له پورتنیو مثالونو څخه څرگندېږي چې په ناتېره زمانه کې فعل د جملې دفاعل له پاره تصریف شوی دی او فعلي خاتمې په ترتیب سره (əm ، e, əy, u او ي) په بڼه ظاهري شوي دي. خو په تېره زمانه کې څرنگه چې فعل

متعدي دی فعل د جملېدمفعول له پاره تصریف شوي دی هلته چې د جملې مغعول / کمیس ، کورتی/ دي فعلي خاتمي د / ə - له / په بڼه او هلته چې د جملې معقول / کمیتونه او لمنې / دي مفلي خاتمې د / L ə -Le/ ، / ال - لې/ په شکل راغلي دي خو په دوارو زمانو کې د فعل ریښه په یو شان /گند/ په بڼه ظاهره شوې ده نو ویلی شو چې / گنډل/ ریښه په تېره او ناتېره زمانه کې خپله بڼه نه ده اړولې او په یو شان گردان شوې ده.

نو په نتیجه کې ویلی شو چې ددغې ډلې ټول فعلونه کټ مټ همدغه تصریفي بڼې لري یعني په ناتېره زمانه کې د جملې دفاعل له پاره او په تېره زمانه کې د مغعول له پاره تصریف کېږيْ او دفعل ریښه په دوارو مهالونو کې خپله بڼه نه اړوي.

ددغې ډلې فعلونو مطلق شکل له غیر مطلق شکل (استمراري) د / و wə / دمختاري په راوړو سره چې د مطلقیت د پریفکس په نامه نومول شوی دی توپیر کېدای شيْ.

غیر مطلق شکل(استمراري ماضي)	مطلق شکل
احمد کتاب پلټ /ə/	احمد کتاب و - پلټ /ə/
احمد لمنه گنډ /له/	احمد لمنه و - گنډ /له/
احمد محمود پوښت /ə/	احمد محمود و - پوښت /ə/
احمد توت ځنډ LəHL	احمد توت و - ځنډ /ال /əl/
احمد کمیس پلور /ə/	احمد کمیس - و پلور /ə/
احمد لیك استو /ə/	احمدلیك و- استوه /ə/
ما خپل ورور پال /ə/	ما خپل ورور و- پاله /ə/
غیر مطلق شکل (استمراري ماضي)	مطلق شکل (ماضي)
ماگل تومب /ə/	ما گل و+ تومب /ə/
ملالی لوښی ځټ /ə/	ملالی لوښی و+ځټ /ə/
ده ورځپانه ځیر /له/	ده ورځپانه و+ ځیرله /له/

احمد ملالی رټ /له/	احمد ملالی و+رټ /له/
ما غرکه شارب/له/	ماغرکه و+شارب /له/
توریالی ملالی غند /له/	توریالي ملالی و+غند /له/

په همدي ډول وینو چې ددغې ډلې فعلونه شکل له غیر مطلق شکل څخه د /و wə/ مختاړي په واسطه توپیر کېداى شي.

د /ب/ ډله: دغه ډله فعلونه د لازمي او متعدي دواړه شکلونه لري ددغو فعلونو متعدي شکل د لازمي څخه جوړېږي په دې ډول چې د اوسمهال په ریښه پورې دمصدر جوړولو له پاره د / یدل/ پر ځای د / ول / روستاړی راوړل کېږي.

دا دي دموضوع د ښه څرګندتیا له پاره ددغې ډلې فعلونه لازمي او متعدي شکلونه (مصدري شکلونه) په لاندې ډول ښودل کېږي.

لازمي بنه	متعدي بنه	لازمي بنه	متعدي بنه
لړزېدل	لړزول	لګېدل	لګول
څرېدل	څرول	تښتېدل	تښتول
غوړېدل	غوړول	ځغلېدل	ځغلول
رپېدل	رپول	څنډېدل	څنډول
ځورېدل	ځورول	غوړېدل	غوړول
چغېدل	چغول	لمبېدل	لمبول
خوځېدل	خوځول	لوېېدل	لوبول
ډارېدل	ډارول	نښېدل	نښول
غړېدل	غړول	نړېدل	نړول
شلېدل	شلول	ژړېدل	ژړول
غورځېدل	غورځول	خندېدل	خندول
وېرېدل	وېرول	بهېدل	بهول

پرزېدل　　پرزول　　پاڅېدل　　پاڅول

اوس گورو چې ددغې ډلې فعلونو (متعدي شکل) په تېره او ناتېره زمانه کې دفعل رېښه په یو شان گردانېږي او فعل خپله رېښه نه بدلوي.

د مطلب دښه وضاحت له پاره لاندې جدولونو ته پاملرنه وکړئ.

رېول (رېو = رېښه) ناتېره زمانه

شخص	د فعل رېښه	فعلي خاتمه	شخص	دفعل رېښه	فعلي خاتمه
مفرد			جمع		
۱- زه	رېو	ام /əm/	موږ	رېو	و /u/
۲- ته	رېو	ې /e/	تاسې	رېو	ئ /əy/
۳- دی، دا	رېو	ي /i/	دوی	رېو	ي /i/

تېر مهال

د رېول (رېو = رېښه)

فاعل	مفعول	دفعل	فعلي	فاعل	مفعول	دفعل	فعلي

		ريښه	خاتمه			ريښه	خاتمه
١. ما	بيرغ	رپو	/ə/	موږ	بيرغ	رپو	/ə/
تا	بيرغ	رپو	/ə/	تاسې	بيرغ	رپو	/ə/
ده دې	جنډه	رپو	/əl/ له/	دوی	جنډه	رپو	/əl/ له/

له پورتنيو مثالونو څخه جوتيږي چې د فعل ريښه /رپو/ په ناتېره او تېره زمانه کې په يو شکل راغلې ده. دادی ددغې ډلې د يو بل فعل گردان ته پاملرنه وکړئ.

غولول (غولو= ريښه)

شخص	دفعل ريښه	فعلي خاتمه	شخص	دفعل ريښه	فعلي خاتمه
زه	غولو	ام /əm/	موږ	غولو	و /u/
ته	غولو	ې /e/	تاسې	غولو	ئ /əy/
دی دا	غولو	ي /i/	دوی	غولو	ي /i/

په تېر مثال کې د فعل ريښه د /غولو/ په بڼه څرگنده شوې ده. او فعلي خاتمې په ترتيب سره د /ام –ې-ي-و-ئ/ په شکل څرگند شوي دي.

مفرد				جمع			
فاعل	مفعول	دفعل ريښنه	فعلي خاتمه	فاعل	مفعول	دفعل ريښنه	فعلي خاتمه
ما	ملالی	غولو	له ، La	موږ	احمد او محمود	غولو	ال/əl
تا	ملالی	غولو	له La̅	تاسي	ملالی او تورپېکی	غولو	لې le
ده	احمد	غولو	/ə/	دوی	احمد او محمود	غولو	ال əl
دې	ملالې	غولو	له				

تېر مهال

له پورتنيو مثالونو څخه جوتېږي چې د فعل ريښنه ، /غولو/، په ناتېره اوتېره زمانه کې په يوه بڼه /غولو/ په شکل راغلې ده.

څرنګه چې فعل متعدي دی په ناتېره زمانه کې دجملې د فاعل له پاره تصريف شوی دی او په تېره زمانه کې د جملې دمفعول له پاره ګردان شوي دي او فعلي خاتمې په ترتيب سره /ə/ د مفرد مذکر لپاره /له/ د مفرد مونث لپاره /ال/ دجمع لپاره / Le / لې د جمع مونث له پاره راغلي دي او دفعل ريښنه په تېره او ناتېره زمانه کې په يو شان /غولو/ په بڼه راغلې ده .

يادونه: ددغې ډلې فعلونو مطلق له غير مطلق شکل (استمراري) څخه د / او / /wə/ ـ د مختاړي په زياتولو سره توپير کېدای شي .

دادی دموضوع دښه روښانتيا لپاره د دغې ډلې د فعلونو مطلق شکل له غير

مطلق شکل څخه په مثالونو کې ښودل کېږي او کټ مټ هغه عادت څرګندوي چې د الف ولي څرګندول.

استمراري ماضي			مطلقه ماضي		
رېښه	فعلي خاتمه		رېښه	فعلي خاتمه	
ما ونه	لړزو	/له/	ماونه	وکړزو	/له/
مالرګۍ	لګو	/ه/	ما لرګۍ	.لګو	/ه/
ما شېدې	څښو	/لې/	ما شېدې	وڅښو	/لې/
ما احمد	درو	/ه/	ما احمد	ودرو	/ه/
ما ملالۍ	غولو	/له/	ما ملالۍ	وغولو	/له/
ما جنډه	رپو	/له/	ما جنډه	ورپو	/له /
ما بیرغ	څړو	/ه/	ما بیرغ	وڅړو	/ه/
ما احمد	تبښتو	/ه/	مااحمد	وتبښتو	/ه/
ما احمد	څغلو	/ه/	ما احمد	وڅغلو	/ه/

ما احمد ځنډو /ó/ ما احمد وځنډو /ó/

په پورته ډول وینو چې دغه ډله فعلونه د الف ډلګي په شان مطلق شکل یې له غیر مطلق شکل (استمراري ماضي) څخه د /وwó/ مختاړي په زیاتولو سره توپیر کیدای شي.

۲-۶-۷- دویمه ډله فعلونه :

دغه ډله فعلونه چې ریښه یې په ناتیره او تیره زمانه کې خپله بنه اړوي دغه ډله فعلونه چې په ناتیره او تیره زمانه کې خپله بنه اړوي په لاندې ډول دي او په لازمي اومتعدي وېشل کیږي.

لازمي	متعدي	متعدي
۱- الوتل	۱-ښکښتل	۱۲- راتلل
۲- وتل	۲نیول	۱۳خوړل
۳ختل	۳پیژندل	۱۴- پرانیستل
۴- اوښتل	۴موندل	۱۵- پرېښوول
۵رغښتل	۵- اوریدل	۱۶-ویشتل
۶نښتل	۶غوښتل	۱۷- راوستل
۷- کښېناستل	۷- اغوستل	۱۸- لوستل
۸- خملاستل	۸- پوول	۱۹- نغښتل
	۹- ښوول	۲۰- کاږل
	۱۰- لیدل	۲۱- کتل

دغه ډله فعلونه له لومړي ګڼې تر اتمې ګڼې پورې لازمي فعلونه دي . په دې معنی چې په تیره او ناتیره زمانه کې د جملې دفاعل له پاره تصریف کیږي.
خو ددغو فعلونو متعدي شکل چې له لومړي ګڼې تر ۲۱ ګڼې پورې لست شوي دي په ناتیره زمانه کې د جملې ذفاعل له پاره او په تیره زمانه کې دجملې د مفعول لپاره ګردانیږي .
او د دواړو (لازمي او متعدي) فعلونو ریښه په ناتیره اوتیره زمانه کې خپلې بنې اړوي یعنی د فعل اصل (ریښه) د لومړي ډلې پر خلاف په تیره او ناتیره

زمانه کې خپله بڼه اړوي . لاندې بېلګو ته پاملرنه وکړئ.

(وتل) په ناتېره زمانه کې ريښه = /وځ/

شخص	دفعل ريښه	فعلي خاتمه	شخص	دفعل ريښه	فعلي خاتمه
زه	وځ	ام /əm/	موږ	وځ	و /u/
ته	وځ	ې /e/	تاسې	وځ	ئ /əy/
دی دا	وځ	ي /i/	دوی	وځ	ي /i/

(وتل) په تېره زمانه کې ريښه = /وت/

شخص	دفعل ريښه	فعلي خاتمه	شخص	دفعل ريښه	فعلي خاتمه
زه	وت	ام /əm/	موږ	وت	و /u/
ته	وت	ې /e/	تاسې	وت	ئ /ay/
دی دا	وت	ه /ə/ /له/ La	دوی	وت	ال /əL/ لې /Le/

په پورته مثالونو کې په ناتېره زمانه کې دفعل ريښه /وځ/ اوفعلي خاتمه په ترتيب سره / (ام – و- ې-ئ-ي) په ښه ظاهرې شوې دي چې فعل د فاعل له پاره د شخص او عدد له پلوه ګردان شوی دی.

خو په تېره زمانه کې د فعل ريښه / وت/ اوفعلي خاتمې په ترتيب سره / ام -و- ې-ئ-او ه له -ال-لې/ په ښه څرګندې شوې دي دادې معنی لري څرګنده چې فعل لازمي دی د لومړي اودويم شخص په مورد کې فعل د شخص او عدد له پلوه خو د دريم شخص په مورد کې د جنس له پلوه هم فعل د فاعل له پاره تصريف شوی دی.

دادی ددغې ډلې د يو بل فعل ګردان ته پاملرنه وکړئ.

(کښېناستل) په ناتېره زمانه کې دفعل ريښه = کښېن.

شخص	دفعل ريښه	فعلي خاتمه	شخص	دفعل ريښه	فعلي خاتمه
زه	کښېن	ام ∂m	موږ	کښېن	و /u/
ته	کښېن	ې /e/	تاسې	کښېن	ئ /∂y/
دى دا	کښېن	ي /i/	دوى	کښېن	ي /i/

(کښېناستل) په تېره زمانه کې ريښه = کښېناست.

شخص	دفعل ريښه	فعلي خاتمه	شخص	دفعل ريښه	فعلي خاتمه.
زه	کښېناست	ام ∂m	موږ	کښېناست	و /u/
ته	کښېناست	ې /e/	تاسې	کښېناست	ئ /∂y/
دى دا	کښېناست	٥ /∂/ لـه /La/	دوى دوى	کښېناست کښېناست	ال /∂l/ لې /Le/

په پورته ډول وينو چې په ناتېره زمانه کې دفعل ريښه /کښېن/ او په تېره زمانه کې دفعل ريښه /کښېناست/ په بڼه څرګنده شوې ده اوفعلي خاتمې په دواړو زمانو کې د لومړي اودويم شخص په مورد کې په ترتيب سره د / ∂m ام – و – /u/ - /e/ ې او – ∂y ئ / په بڼه دي خو ددريم شخص په مورد کې په ناتېره زمانه کې يوازې په يوه بڼه (ي- /i/) څرګند شوې ده ، په تېره زمانه کې د دريم شخص په مورد کې فعلي خاتمې ٥ / - له – ال- لې/ په بڼه راغلې دي چې د عدد او جنس له پلوه د فعل سره مطابقت ښودلى دى.

ددغې ډلې د لازمي فعلونو مطلق شکل لـه غير مطلق شکل (استمراري ماضي) څخه د / و- w∂/ د مختاړي په زياتولو سره توپير ګېداى شي.

غير مطلق (استمراري ماضي)	مطلقه ماضي
مرغى الوت -له	مرغى والوت-له
احمد وت- ٥	احمد ووت /٥/

احمد خوت (خت) /ə́/ — احمدو+ خوت /ə́/

زه اوښت -ام — زه و+ اوښت -ام

ددغې ډلې دوه فعلونه (کښېناستل اوځملاستل) د څپې د فشار په بدلون سره مطلق شکل له غیر مطلق شکل توپیر کېدای شي.

غیر مطلق شکل	مطلق شکل
زه ځملاست+اَم	زه ځمُلاستم
cə̄mlā stə̄m	cə̄mlastə̄m
زه کښېناست+اَم	زه کښېناست+ام
kṣenāstə̄m	kṣenāstə̄m

په غیر مطلق شکل کې فشار د کلمې په ورستۍ څپې /ə́m/ او په مطلق شکل کې فشار د کلمې په لومړۍ څپه /kse-cə́/ باندې راغلی دی نښه (/) فشار ښيي.

همدارنګه ددغې ډلې د متعدي فعلونو مطلق شکل له غیر مطلق شکل څخه د و / wə- / مختاړي په راوړوسره توپیر کېدای شي خو یوازې په دې ډله کې هم دوه فعلونه / پرانیستل - راوستل / د څپې د خج په بدلون سره مطلق شکل له غیر مطلق شکل څخه توپیر کېږي.

غیر مطلق	مطلق
ما احمد لید /ə́/	ما احمد و+لید /ə́/
تا ملالۍ ویست /له/	تا ملالۍ و+ ویست/له/
ده ډوډۍ خوړ /له/	ده ډوډۍ و+خوړ /له/
احمد کتاب لوست /ə́/	احمد کتاب و+لوست/ə́/
ما احمد کت /ə́/	ما احمد و+ کت /ə́/

د /پرانیستل -راوستل) فعلونو مطلق شکل له غیر مطلق شکل څخه دڅپې د فشار په بدلون سره کېږي. لکه

غیرمطلق	مطلق
ما ور پرانیست- pranistə́ /ə́/	ما ور پراَنیست prániist
ما احمد راوست- ráwastə́ /ə́/	ما احمد راَوست ráwəst

په پورته ډول وينو چې ددغو دوو فعلونو مطلق شکل له غير مطلق شکل څخه د څپې د خج په بدلون سره توپير کېداى شي.
دا دى ددغې ډلې د متعدي فعلونو ګردان تـه پـه نـاتېره او تـېره زمانـه کـې پاملرنه وکړئ.

(لوستل) په ناتېره زمانه کې ريښه =/لول/.

فاعل	مفعول	دفعل ريښه	فعلي خاتمه	فاعل	مفعول	دفعل ريښه	فعلي خاتمه
زه	کتاب	لول	ام əm	موږ	کتاب	لول	و /u/
ته	کتاب	لول	ې /e/	تاسې	کتاب	لول	ئ /əy/
دى،دا	کتاب	لول	ي /i/	دوى	کتاب	لول	ي /i/

(لوستل) په تېره زمانه کې ريښه = لوست.

فاعل	مفعول	دفعل ريښه	فعلي خاتمه	فاعل	مفعول	دفعل ريښه	فعلي خاتمه
ما	کتاب	لوست	/ə/	موږ	کتابونه	لوست	ال /əl/
تا	کتاب	لوست	/ə/	تاسى	کتابونه	لوست	/əl/ال
ده	کتاب	لوست	/ə/	دوي (مذکر)	کتابونه	لوست	ال /əl/
دې	کتاب	لوست	/ə/	دوى (مونث)	کتابونه	لوست	لې /عا/

- په پورته ډول وينو چې د /لوستل/ ريښه په ناتېره زمانه کې د /لول/ په بڼه او په تېره زمانه کې د /لوست/ په بڼه څرګنده شوې ده څرنګه چې فعل متعدي دى په ناتېره زمانه کې دجملې د فاعل له پاره تصريف شوى دى چې فعلي خاتمې يې په ترتيب سره د /ام –و-ې-ئ-ي/ په بـڼه راغلې دي چې د نـاتېرې زمـانې صرفي روستاړي دي خو په تېره زمانه کې فعل د مفعول له پاره تصريف شوى دى.

(آغوستل) په ناتېره زمانه کې د فعل ريښه-آغوند.

فاعل	مفعول	دفعل ريښه	فعلي خاتمه	فاعل	مفعول	دفعل ريښه	فعلي خاتمه
زه	کميس	آغوند	ام ∂m	موږ	کميسونه	آغوند	و /u/
ته	کميس	آغوند	ې /e/	تاسې	لمنې	آغوند	ئ /∂y/
دی دا	کميس	اغوند	ي /i/	دوی	لمنې	آغوند	ي /i/

(آغوستل) په تېره زمانه کې د فعل ريښه = اغوست.

فاعل	مفعول	دفعل ريښه	فعلي خاتمه	فاعل	مفعول	دفعل ريښه	فعلي خاتمه
ما	کميس	آغوست	/∂/	موږ	کميسونه	آغوست	ال /∂l/
تا	لمنه	آغوست	له /La/	تاسې	لمنې	آغوست	لې /le/
ده دې	کميس لمنه	آغوست آغوست	/∂/∂/ له /La/	دوی	کميسونه	آغوست	ال /∂l/

په پورته ډول وينو چې فعل په ناتېره زمانه د فاعل له پاره تصريف شوی دی. دفعل ريښه په دغه زمانه کې د /اغوند/ په بڼه اوفعلي خاتمې په ترتيب سره د /ام - و - ې- ئ- ي/ په بڼه څرګندې شوې دي. خو په تېر مهال کې د فعل ريښه د /اغوست/ په بڼه څرنګه چې فعل متعدي دی د جملې د مفعول لپاره تصريف شوی دی او فعلي خاتمې يې د / ∂ - له- ال - لې/ په بڼه راغلې

دي. او وینو چې ددغې ډلې فعلونو ریښه په تېره او نا تېره زمانه کې تو پیر لري.

زده کوونکوته د کار د اسانتیا لـه پاره ددغې ډلې فعلونو ریښې پـه نـاتېره او تېره زمانه کې وړاندې کېږي.

	ناتېره زمانه ریښه	تېره زمانه ریښه
(آلوتل)	الوز (ځ)	الوت
(اوښتل)	اوړ	اوښت
(سکښتل)	سکڼ	سکښت
(وژل)	وژن	وژ
(نیول)	نیس	نیو
(پېژندل)	پېژن	پېژند
(موندل)	موم	موند
(نښتل)	نښل	نښت
(آغوستل)	آغوند	آغوست
(راوستل)	راول	راوست
(ویشتل)	ول	ویشت
(خوړل)	خوړ (ر)	خوړ
(ویستل)	باس	ویست
(رابلل)	رابول	رابال
(لیدل)	وین	لید

۷-۶-۳ - دریمه ډله فعلونه :

دغه فعلونه په درې ډلو وېشل کېږي.

۱- هغه ډله ترکيبي فعلونه چې يو توك يې نوم يا ستاينوم او دويمه برخه يې د /يدل- کېدل/ مرستيال فعل له يو ځای کولو څخه جوړ شوی دی يا په بل عبارت له يوه لغوي عنصر او کومکي فعل له يو ځای کېدو څخه منځ ته راغلي وي.

د کار دآسانتيا له پاره ددغو فعلونو بشپړ لست وړاندې کېږي.

خښېدل (کېدل)	سپېندل	خبرېدل
خوږېدل رر	سرېدل	لېږېدل
خپلېدل رر	کږېدل	ډېرېدل
څېرېدل رر	جوړېدل	پټېدل
ټولېدل رر	جگېدل	توپېدل
روانېدل رر	ماتېدل	تيارېدل
سپکېدل رر	نيمېدل	تاوېدل
روښانېدل رر	ودانېدل	تنگېدل
زياتېدل رر	ورانېدل	خرابېدل
ړندېدل رر	يادېدل	کوږېدل
ژوبلېدل رر	پخېدل	غوړېدل
ويښېدل رر	تورېدل	ژېړېدل
وچېدل رر	پراخېدل	پوهېدل
تښتېدل رر	ډکېدل	ارزانېدل
پاکېدل رر	بېلېدل	بدلېدل
بندېدل رر	بلېدل	پارېدل
اوږدېدل رر	چاپېدل	اوچتېدل

دغه ډله فعلونه د مجهولو فعلونو په نامه یادېږي او دهغه تصریفي جوړښت له کبله په دوو برخو وېشل کېږي.

د الف ډلګی : هغه ډله ترکیبي فعلونه چې لومړی توك يې (نوم يا ستاينوم) –

په ښواك (کانسوننت) پای شوي وي د فعل د دويم عنصر (کمکی فعل) لومړی ښواك غږ په معياري ډول دفعل له اصل څخه لوېږي او په تېره زمانه کې پرته له استمراري ماضي څخه . فعلي ماده يې د /شول/ په بڼه څرګندېږي.

مسندالیه	دفعل اصل	فعلي خاتمه	
ورځپانه	خپرېږ	ي	/i/
مړی	خنبېږ	ي	/i/
اوبه	روانېږ	ي	/i/
کار	سمبېږ	ي	/i/
مسندالیه	دفعل ريښه	فعلي خاتمه	
کار	سپکېږ	ي	/i/
ښځه	خوږېږ	ي	/i/

په پورته ډول وينو چې ددغې ډلې فعلونو له اصل څخه د فعلي مادې (کومکي) لومړی بې‌واك غږ /ك/ په معياري ډول لوېدلی دی يعنې زموږ په ورځنۍ محاوره کې همدا ډول دود لري او فعلي خاتمې يې دجملې د مسندالیه لپاره يوازې د شخص له پلوه سمون ښودلی دی.

له بله پلوه که چېرې دفعل له اصل څخه (کومکي فعل) لومړی ښواك غږ په معياري ډول ونه غورځول شي هلته بيا د ترکيبي فعل لومړی عنصر(نوم يا ستاينوم دجملې له مبتداء (مندالیه) سره د ښځينه (مفرد اوجمع) اونارينه (مفرد او جمع) له پلوه بشپړ مطابقت ښيي. لکه

مسندالیه	د ترکیبي فعل لومړی عنصر (نوم یاستاینوم)	مرستیال فعل	فعلي خاتمه
ورځپانه	خپره	کېږ ـ	ي
ورځپاڼې	خپرې	کېږ ـ	ي
خبر	خپور	کېږ ـ	ي
خبرونه	خپاره /ə/	کېږ ـ	ي
ملالۍ	ړنده /a/	کېږ ـ	ي
ملالۍ او تور پیکۍ	ړندې /e/	کېږ ـ	ي
احمد	ړوند	کېږ ـ	ي
احمد اومحمود	ړانده	کېږ ـ	ي

له پورتنیو ځرګندونو څخه دا نتیجه لاس ته راځي : که چېرې د کومکي فعل له اصل څخه /ك/ په معیاري ډول و غورځول شي هلته بیا د ترکیبي فعل لومړی عنصر(نوم ستاینوم)دجملې له مبتداء (مسندالیه) لپاره د عدد اوجنس له پلوه سمون ښیي . او که چېرې د ترکیبي فعل له اصل څخه (کومکي) /ك/ ونه غورځول شي نو هلته بیا د ترکیبي فعل دواړه توکونه د جملې د مسندالیه له پاره په یوه بڼه اوړون مومي.

اوس راځو او ګورو چې ددغې ډلې ترکیبي فعلونو تصریف په تېره زمانه کې څه ځانګړتیاوې لري.

په تېره زمانه کې پرته له استمراي ماضي څخه ددغې ډلې فعلونو دویم عنصر (فعلي ماده) د (شول) مرستیال فعل په راوړوسره په لاندې توګه ګردانېږي.

مطلقه ماضي	استمراري ماضي
ورځپاڼه خپره شوه	ورځپاڼه خپرېده /خپره – کېدله/
ورځپاڼې خپرې شوې	ورځپاڼې خپرېدې /خپرې کېدلې/
کتاب خپور شو	کتاب خپرېده /خپور کېده/
کتابونه خپاره /ə/ شول	کتابونه خپرېدل /خپاره /ə/ کېدل/

په پورته ډول وينو چې په مطلقه ماضي کې دفعل دواړه برخې (لغوي عنصر او مرستيال فعل) د جملې د مسندالیه سره په بشپړه توګه سمون ښودلی دی . خو په اسمترارې ماضي کې د فعل دويم توك (فعلي ماده) د /کېد- يد/ په بڼه راځي که چېرې د فعل له اصل څخه / ك/ ونه غورځول شي نو دفعل دويم توك په منظمه توګه د جملې له مسندالیه سره مطابقت ښيي او که چېرې / ك/ په اختياري ډول وغورځول شي نوهلته بيا د فعل دواړه برخې د جملې د مسندالیه سره د جنس اوعدد لـه پلوه بشپړ سمون ښيي.د / ب / ډلګی ./هغه ډله ترکيبي فعلونه چې د ترکيبي فعل لومړی توك (لغوي عنصر) په واول ختم شوی وي په ناتېره زمانه کې د فعلي مادې (کومکي فعل) لومړی بېواك غږ د فعل له اصل څخه هيڅکله نه لوېږي.

د کار داسانتيا لـه پاره ددغې ډلې فعلونو لست په لاندې ډول وړانـدې کېږي.

پخلا کېدل	ساهوکېدل
لاهوکېدل	هوساکېدل
بوميا کېدل	ښايسته کېدل
پياده کېدل	شاته کېدل
ساده کېدل	خپه کېدل

د مطلب دښه وضاخت لپاره د دغو فعلونو څخه د څو فعلونو ګردان تـه پاملرنه وکړئ.

پخلا کېدل ناتېره زمانـه

زه پخلا کېږ+ام /əm/ — مونږ پخلا کېږ+و /u/

ته پخلا کېږ+ې /e/ — تاسی پخلا کېږ+ئ /əy/

دی پخلا کېږ + ي /i/ — دوی پخلا کېږ+ ي /i/

دا پخلا کېږ+ ي /i/ — دوی پخلا کېږ+ ي /i/

خپه کېدل

زه خپه کېږ+ام — مونږ خپه کېږ+و

ته خپه کېږ+ې — تاسی خپه کېږ+ئ

دی خپه کېږ+ ي — دوی خپه کېږ+ي

دا خپه کېږ+ي — دوی خپه کېږ+ ي

نو په دې ډول وینو چې دغه ډله فعلونه د خپل مورفالوژیکي جوړښت له پلوه د فعل لومړی عنصر د جملې د مسندالیه سره هیڅ ډول سمون نه ښیي خو دویم توک (فعلي ماده) يې د جملې له مسندالیه سره د شخص او عدد له پلوه مطابقت ښیي.

اوس ګورو چې ددغې ډلې فعلونو اوړون (صرف) پـه تېرمـهال کـې څه ځانګړتیاوې لري. دغه ډله فعلونه په تېره زمانه کې (پرته له استمراري ماضي) د /شول/ کومکي فعل په یو ځای کولو سره رغېدنه مومي او په منظمـه توګه د جملې له مسندالیه سره د شخص ، عدد او جنس له پلوه مطابقت ښیي. البتـه په استمراري ماضي کې د فعل دویم توک (کومکي فعل) د /کېد/ پـه بڼه ګردانېږي.

کومکي فعل شول — مطلقه ماضي

۱- زه پخلا شوم-ام — مونږ پخلا شو-و

۲- ته پخلا شوې- ې — تاسي پخلا شو-ئ

۳- دی پخلا شو ə — دوی پخلا شو –ال

دا پخلا شو -له — دوی پخلا شو –لې

کومکي فعل = کېدل — استمراري ماضي

زه پخلا کېد-ام — مونږ پخلا –کېد-و

ته پخلا کېد-ې	تاسې پخلا کېد-ئ
دی پخلا کېد- /ه/	دوی پخلا کېد-ال
دا پخلا کېد /له/	دوی پخلا کېد-لې

په پورته ډول وينو چې د فعل دويم عنصر (کومکي فعل) دلومړي او دريم شخص په مورد کې د شخص او عدد له پلوه خو ددريم شخص په مورد کې د جنس له پلوه هم دجملې د مسندالیه سره مطابقت ښودلی دی.

۲- هغه ډله ترکيبي فعلونه چې يو توک نوم يا ستاينوم او بل توک يې د /کول/ کومکي فعل په يو ځای کولو سره رغېد نه موندلې ده.

دغه ډله فعلونه له نحوي پلوه د متعدي فعلونو ډله کې راځي او په تېره زمانه کې د فعل دويم عنصر (کومکي فعل) د /کړل/ په بنه ګردانېږي. دغه ډله فعلونه په لاندې ډول دي:

کړول	خپرول	ډېرول	تودول
سړول	خپلول	لړول	ځايول
سپينول	خوړول	پخول	چاپول
ژوبلول	ښخول	يادول	اسانول
ړندول	بېلول	ورانول	اوارول
اوچتول	زياتول	پاکول	نيمول
روښانول	ارزانول	ماتول	اوږدول
رنګول	ډکول	جګول	بارول
سمول	ټينګول	جوړول	بلول
سپکول	پوهول	دمول	بوګنول
روانول	پراخول	خرابول	تورول
ټولول	پټول	تاوانول	وينځول
تويول	تيارول	تنګول	تاوول

دغه ډله ترکيبي فعلونه هم په دوو ډولونو ويشل کېږي.

الف ډلګی: دا هغه ډله ترکیبي فعلونه دي چې د ترکیبي فعل لومړی عنصر (لغوي) / نوم یا ستاینوم/ په بې واك غږ پای شوی وي. په ناتېره زمانه کې دفعل لومړی کانسوننت غږ / ك/ د فعل له اصل څخه په معیاري ډول لوېږي او په تېره زمانه کې پرته له استمراري ماضي څخه فعلي ماده یې د / کړ/ په بڼه ګردانېږي.

دغه ډله فعلونه په نحوي لحاظ دمتعدي فعلونو په ډله کې راځي یعنې په تېره زمانه کې د جملې د مفعول له پاره تصریف کېږي.

لاندې بېلګو ته پاملرنه وکړئ.

ناتېره زمانه

دفعل رېښه (اصل)		فعلي خاتمه		دفعل اصل فعلي خاتمه
زه ورځپانه	خپرو	ام	موږ ورځپانه خپرو ـ	و
ته روځپانه	خپرو	ې	تاسې ورځپانه خپرو ـ	ئ
دی ورځپانه	خپرو	ي	دوی ورځپانه خپرو ـ	ي
دا ورځپانه	خپرو	ي	دا ورځپانه خپرو ـ	ي

اوس ګورو چې په تېره زمانه دغه فعل څه ځانګړتیاوې لري.

تېره زمانه

دفعل اصل	فعلي خاتمه	دفعل اصل	فعلي خاتمه
ما ورځپانه خپره کړ	/له/	موږ مجله خپره کړ	له
تا کتاب خپور کړ	●	تاسې کتابونه خپاره کړ	ال
ده کتابونه خپاره کړ	ال	دوی مجلې خپرې کړ	لې
دی ورځپانې خپرې کړ	لې	دوی مجله خپر● کړ	له

په پورته ډول وینو چې د ترکیبي فعل دواړه برخې (لغوي عنصر) او (کومکي فعل) په منظمه توګه د جملې د مفعول له پاره د جنس او عدد له پلوه تصریف شوي دي لکه چې مخکې وویل شول په استمراري ماضي کې د فعل اصل دناتېرې زماني د اصل په شان ګردانېږي.

استمراري ماضي

ما ورځپانه خپرو /له/

تا کتاب خپرو /ه/

ده ورځپانې خپرو /لې/

دې کتابونه خپرو /ال/

په پورته ډول وینو چې د ترکیبي فعل دواړه برخې (لغوي عنصر) او (کومکي فعل) په منظمه توګه د جملې د مفعول له پاره د جنس او عدد له پلوه تصریف شوي دي لکه چې مخکې وویل شول په استمراري ماضي کې دفعل اصل دناتېرې زماني د اصل په شان ګردانېږي.

استمراري ماضي

ما ورځپانه خپرو /له/

تا کتاب خپرو /ه/

ده ورځپانې خپرو /لې/

دې کتابونه خپرو /ال/

په پورته ډول وینو چې د فعل اصل د /خپرو/ په بڼه لکه د ناتېرې زمانې په شان دی.

د ب ډلګی: هغه ډله ترکیبي فعلونه چې د فعل لغوي عنصر په خپلواك غږ پای شوي وي. په ناتېره زمانه کې دفعلي مادې (کومکي فعل) لومړی غږ د فعل له اصل څخه هیڅکله نه لوېږي. دغه فعلونه په لاندې ډول دي.

پخلاکول	هوساکول
لاهو کول	بومیاکول
ښایسته کول	خپه کول
شاته کول	

دادی د مطلب دښه څرګند تیاله پاره ددغې ډلې فعلونو د یو فعل ګردان ته پاملرنه وکړئ.

	دفعل اصل	فعلي خاتمه	
زه احمد	پخلاکو	ام	/əm/
ته احمد	پخلاکو	ې	/e/
دی احمد	پخلا کو	ي	/i/
موږ احمد	پخلاکو	و	/u/
تاسې احمد	پخلاکو	ئ	/əy/
دوی احمد	پخلا کو	ي	/i/

په پورته ډول وینو چې فعل شخص او عددله پلوه دفاعل له پاره تصریف شوی دی.

اوس راځو په تېره زمانه کې ددغې ډلې فعلونو ګردان ته.

په تېره زمانه کې دفعل لغوي عنصر دمفعول له پاره په یو شان ګردانېږي خو د فعل دویم عنصر (کومکي فعل) پرته له استمراري ماضي څخه د /کړ/ په شکل ګردانېږي.

	تېره زمانه	
ما احمد	پخلا کړ	θ
تا ملالۍ	پخلا کړ	/له/
ده احمد او محمود	پخلا کړ	/ال/
دې احمداو محمود	پخلا کړ	/ال/
موږ ملالۍ اوتورپېکۍ	پخلا کړ	/لې/
تاسې احمد او محمود	پخلا کړ	/ال/

دوی ملالۍ	پخلا کړ	/له/
دوی احمد	پخلا کړ	θ

استمراري ماضي

ما احمد	پخلا کو	/ه/
تا ملالۍ	پخلا کو	/له/
موږ احمد او محمد	پخلا کو	/ال/
تاسې ملالۍ او تورپېکۍ	پخلا کو	/لې/
دوی احمد او محمود	پخلا کو	/ال/

په پورتـه ډول وینـو چـې پـه استمراري مـاضي کـې دفعـل دویـم عنصر (کومکي فعل) د /کو/ په بڼه او د تېر مهال په نورو زمانوکې د /کړ/ په بڼه څرګند شوی دی. او په منظمه توګه د جنس او عدد له پلوه د جملې د مفعول له پاره تصریف شوی دی.

۳- هغه ډله ترکیبي فعلونه چې د فعل لومړی عنصر یو اصلي فعل او دویم یې یو کومکي فعل /کېدل/ څخه رغېدنه موندلې وي. د کار داسانتیا له پاره ددغو فعلونو لست وړاندې کېږي او پاتې دې نه وي چې دغه فعلونه دمجهولو فعلونو په ډلو کې راځي.

تړل کېدل	څېړل کېدل	روزل کېدل
پلټل کېدل	رټل کېدل	توږل کېدل
لیکل کېدل	زېبښل کېدل	شیندل کېدل
وژل کېدل	پرانیستل کېدل	غندل کېدل
پلورل کېدل	ژغورل کېدل	لوستل کېدل
پالل کېدل	سپارل کېدل	اغوستل کېدل
لېږل کېدل	شړل کېدل	غوښتل کېدل
ښښل کېدل	کرل کېدل	ټومبل کېدل

مينځل کېدل	تاکل کېدل	وهل کېدل
ځنبل کېدل	وړل کېدل	موندل کېدل
ځتل کېدل	لوشل کېدل	اېېل کېدل

دا دي د مطلب د ښه څرګندتيا له پاره دد غې ډلې فعلونو ګردان ته په ناتېره او تېره زمانه کې پاملرنه وکړئ.

نا تېره زمانه

زه (مفرد مونث)	تړله کېږ/ام /	∂m
زه (مفرد مذکر)	تړل کېږ -/ام	∂m
موږ (جمع مذکر)	تړل کېږ/و /	/ u/
موږ (جمع مونث)	تړلې کېږ -/و /	/ u/
ته (مفرد مونث)	تړله کېږ /ې /	/e/
ته (مفرد مذکر)	تړل کېږ/ې / .	/e /
تاسې (جمع مونث)	تړل کېږ /ئ/	∂y
تاسې (جمع مذکر)	تړل کېږ-/ئ /	∂y
دی (مذکر مفرد)	تړل کېږ -ي /	/i/
دا (مفرد مونث)	تړل کېږ-ي /	/i/
دوی (جمع مونث)	تړله کېږ-ي /	i./
دوي (جمع مذکر)	تړل کېږي	/ /i/ /

په پورته ډول وينو چې په ناتېره زمانه کې د فعل لومړی برخې /تړل/ د جنس او عدد له پلوه د فاعل له پاره تصريف شوې دي په دې ډول هلته چې مسنداليه مفرّد مونث دی د / تړله/ په بڼه دجمع مونث له پاره د / تړلې/ خو د مفرد مذکر او جمع مذکر له پاره په يوه بڼه /تړل/ ګردان شوی دی ، همدا رنګه کومکي فعل د / کېږ/ په شکل او د ټولو لپاره په يو شان ګردان شوی دی او فعلي خاتمې د مسنداليه سره سمون لري.

اوس راځو په تېره زمانه کې ددغې ډلې فعلونو ګردان ته.

په تېره زمانه کې پرته له استمراري ماضي څخه د / شول/ کومکي فعل په

ملتیا ګردانیږي. او د ناتیرې زمانې پر خلاف د فعل دواړه برخې د جنس او عدد له پلوه د جملې د مسند الیه سره مطابقت ښیي خو د ترکیبي فعل لومړی عنصر د مفرد مذکر او جمع مذکر لپاره یو شان ګردانیږي.

تیره زمانه

زه (مفرد مونث)	وتړله شو	-ام
زه (مفرد مذکر)	وتړل شو	-ام
موږ (جمع مذکر)	وتړل شو	و
تاسې (جمع مونث)	وتړلې شو	-ئ
دوی (جمع مذکر)	وتړل شو	-ال
دوی (جمع مونث)	وتړلې شو	-ې
دی (مفرد مذکر)	وتړل شو∅	(فعلي خاتمه صفر)
دا (مفرد مونث)	وتړله شوه	/a/

په پورته ډول وینو چې د فعل لومړی عنصر / تړل/ دمفرد مونث او جمع مونث له پاره د تړ/له/ او /تړلې/ په بڼه او د مفرد او جمع مذکر لپاره په یو شان ګردان شوی دی.

پاتي دې نه وي چې په استمراري ماضي کې /کومکي فعل / د / کېد/ په بڼه ګردانیږي لکه :

استمراري :

زه (مفرد مونث)	تړله کېد+ام	/ǝm/
زه (مفرد مذکر)	تړل کېد+ام	/ǝm/
ته (مفرد مونث)	تړله کېد+ې	/e/
ته (مفرد مذکر)	تړل کېد+ې	/e/
موږ (جمع مذکر)	تړل کېد+ و	/u/
موږ (جمع مونث)	تړلې کېد+ و	/u/
تاسې (جمع مذکر)	تړل کېد+ئ	/ǝy/
تاسې (جمع مونث)	تړلې کېد+ ئ	/ǝy/

دی (مفرد مذکر) ترل کېد /ə/ /ə/

دا (مفرد مونث) ترله کېد /a/ /a/

دوی (جمع مونث) ترلې کېدې اې/ /e/

دوی (جمع مذکر) ترل + ال /əl/

په پورته ډول وینو چې په استمراري ماضي کې د ترکیبي فعل لومړی عنصر د جنس او عدد له پلوه د مُنداليه له پاره تصریف شوي دي . د مفرد مونث او جمع مونث لپاره / له - لې/ په بڼه د مفرد مذکر او جمع مذکر لپاره د /ل/ په بڼه یعنې په یو شان ګردان شوي دی او د فعل دویم عنصر د ټولو له پاره په یو شان راغلې دی.

۷-۷- دفعل زمانه:

یو فعل د مهال (زمان) له پلوه په درې ډوله دی یا په بل عبارت د یوې پېښې پېښېدل او یا د یو حالت واقع کېدل په درو زمانو پورې اړه لري.

تېر مهال : د وئيا يا د يو فعل د پېښېدو څخه پخوا زمانه.

ناتېرمهال : (حال) دوینا یا د یو فعل د پېښېدو زمانه.

مستقبل مهال: دوینا او د پېښې د پېښېدو وروسته مهال.[۱]

۷-۸- ماضي فعل: او د هغه ډولونه : ماضي فعل هغه فعل ته وايي چې د يو كار د كېدو او يا د يوې پېښې د پېښېدو څخه په تېر مهال كې بيان كوي . او په لاندې ډولو وېشل کېږي.

۱-۸-۷- مطلقه ماضي: په پښتو ژبه کې د مطلقې ماضي رغېدنه د فعل د دویمې ریښې څخه په دوو ډولو تر سره کېږي.

الف د / و - wə / دمختاړي په زیاتولو سره لکه :

ما و+ اغوست /ə/ ماو- خوړ /ə/ ما ولوست /ə/

---

[1] محمد حسین یمین ، دستور زبان دري کابل : پوهنتون کابل. انتشارات پوهنتون کابل ۱۳۶۵ ص ۱۲۰ .

ماوخوړ /ə/ ماو-لوست /ə/

تا و _اغوست /ə/	تاوخوړ /ə/	ماولیك /ə/
ده و-اغوست /ə/	ده و - خوړ /ə/	تاو لوست /ə/
دې و- اغوست /ə/	دی وخوړ /ə/	ده ولیك /ə/

ب : د څپې د خج په بدلون:

زه څملاستم cəmlástəm

زه پرې وتم préwatəm

زه کښېناستم kṣénāsəm

په پورته مثالونو کې که چېرې فشار دفعل په لومړۍ څپه باندې cə́m pré kṣé راشي نو مطلقه ماضي ترې جوړېږي.

۲-۸-۷- استمراري ماضي:

چې د یو کار د کېدو او یا د یوې پېښې د پېښېدو استمرار او دوام په تېر مهال کې بیانوي. په پښتو ژبه کې د استمراري ماضي جوړښت د تېر مهال فعل له ریښې څخه په لاندې ډول تر سره کېږي.

الف : د څپې د خج په بدلون : څرنگه چې د مطلقې ماضي په رغښدنه کې وليدل شول که چېرې دفعل په لومړۍ څپه فشار یا خج راوړل شي مطلقه ماضي ترې جوړېږي او ده چېرې خج دفعل وروستۍ څپې ته انتقال شي نو استمراري ماضي فعل ترې جوړېږي.

زه څملاستم cəmlāstə́m

زه پرې وتم prewatə́m

زه کښېوتم kṣewatə́m

زه کښېناستم kṣenāstə́m

څرنگه چې د مطلقې ماضي په رغښدنه کې مو وليدل چې مطلقه ماضي په متعدي فعلونو کې د / و- wə/ د مختاړي په زیاتولو سره رغښدنه مومي خو په استمراري ماضي کې د / و-wə/ مختاړي په لرې کولو سره جوړېږي یعنې د مطلقې ماضي / wə / مختاړي چې دفعل د سر څخه وغورځول شي استمراري ماضي جوړېږي. لکه :

ما کميس اغوسته /ə/
تا ډوډۍ خوړه /ə/
ده ليك ليك /ə/

يادونه: په ځينو لازمي فعلونو کې هم د /wə/ د مختاړي په زياتولو سره مطلقه ماضي جوړېږي لکه زه ولاړم ، زه و + وتم ، ته و +وتې .
خو په ځينو فعلونو کې لکه تلل د فعل داصل په بدلون سره استمراري ماضي جوړېږي. لکه : زه تلم - ته تلې - دی ته - داتله.

۷-۸-۳- نږدې ماضي:

نږدې ماضي د چار او پېښنګ له مخې کله داسې وي چې په تېر مهال کې يو مخيز بشپړ شوې وي او يا دا چې تر اوسمهال يې څه اوږدوالی موندلی وي[۱]

دهغه د جوړولو طريقه په لاندې ډول ده.
مفعولي صفت + (يم ،يو ، دی ، يئ) مرستيال فعل .
زه تللی يم ، ته تللی يې، موږ تللي يو ، تاسې تللي يئ ، دی تللی دی ، داتللې ده ، دوی تللي دي ، ماليکلي دي ، ما ليکلې ده .

۷-۸-۴- لرې ماضي : بعيد ماضي ته هغه وخت ضرورت پرېوځي چې وروسته ترې بشپړ تېر مهال (مطلقه ماضي) ياد قريبې ماضي فعل واقع شوی وي.

يا په بل عبارت بعيد ه ماضي يو له دغو نورو ډولو تر استعمال وروسته کارول کېږي. ته پر لسو بجو راغلې او زه پر نهو بجو راغلی وم ، يا هغه وخت چې ته راغلې زه راغلی وم . کله چې زه راغلم ملګري تللي وو.
د بعيدې ماضي فعل ګردان او رغېدنه په لاندې ډول ده (مفعولي صفت + د / ول/ مرستيال فعل) لکه :

---

(۱) مجاور احمد زيار : پښتو پښويه : کابل د لوړو زده کړو چاپخونه ، ۱۳۶۲ ، ۱۳۸ مخ

ما خوړلې وه
تا خوړلې وه
تا ليکلې و
موږ ليکلي وو
دوی تللي وو
تاسې تللي وئ

دبعيد ې ماضي مجهول شکل په لاندې ډول درغېدنه مومي.
(اصلي فعل+ شول+ ول)

زه خوړلی شوی وم
ته وهل شوی وې
تاسې رټل شوي وئ
خط ليکل شوی و، خطونه ليکل شوي وو.

۷-۸-۵- احتمالي يا التزامي ماضي:

هغه فعل ته وايي چې د هغه پېښېدل ګوماني اومشکوک وي يا په بل عبارت په تېره زمانه کې د يو کار پېښېدل په شك يا احتمال بيانوي.

په لاندې ډول جوړښت مومي (معفولي صفت+ به + ول) او هم د ګوندی او بنائي غوندې ګوماني ادات هم ورسره ملتيا مومي. لکه: ما به خوړلی وی ـ تا به ليکلی وی ـ دی به تللي وی. بنايي ما به خوړلی وی. بنايي ما به ليکلي وی بنايي ده به ليدلی وی.

۷-۹- حال فعل: د معنی له پلوه د يو عمل واقع کېدل دی په اوسمهال کې حال فعل داوسمهال له اصل څخه جوړېږي. اوفاعلي روستاړي دفعل په ريښه پورې نښلي.

زه لول ام /əm/
زه خور ام /əm/
زه کښېن ام /əm/
زه وه ام /əm/

ته	کښېن	ې	/e/
ته	وه	ې	/e/
ته	لول	ې	/e/
ته	خور	ې	/e/
موږ	لول	و	/u/
موږ	خور	و	/u/
موږ	کښېن	و	/u/
موږ	وه	و	/u/
تاسې	لول	ئ	/əy/
تاسې	خور	ئ	/əy/
تاسې	کښېن	ئ	/əy/
تاسې	وه	ئ	/əy/
دوی	لول	ي	/i/
دوی	خور	ي	/i/
دی	کښېن	ي	/i/

۱۰-۷- مستقبل فعل : چې د یو کار کېدل په راتلونکي زمانه کې څرګندوي . فعل د اصل له پلوه د اوسمهال سره کوم توپیر نلري . او په پښتو ګرامرونوکې دغه دواړه (حال او مستقبل) د ناتېرې زمانې په نامه هم نومول شوي دي خود /ب/ أدات په زیاتولو سره له اوسمهال سره توپیر کېدای شي.

زه	به	وخور	م
ته	به	وخور	ې
دی	به	ولیک	ي
دوی	به	ولول	ي
تاسې	به	واغوند	ئ

یادونه : مستقبل فعل د اوسمهال له ریښې څخه د /ب/ په زیاتولو رغېږنه مومي . خو یوازې د / تلل/ په ګړان کې د/لاړ/مطلقې ماضي د ریښې

په راوړو سره د/شول/مرستيال فعل په ملتيا گردانيږي. لکه :
زه به ولاړ شم ،ته به لاړ شې.
مستقبل فعل بشپړ اونابشپړ شکلونه لري.
بشپړ: وبه خورم ، وبه خورې ، مجهول : وبه خوړل شي، وبه وهل شي.
نابشپړ: خورم به ، خورو به ، مجهول شکل : خوړل کېږم به ، درېږم به.

۷-۱۱ امر فعل :

هغه فعل ته وايي چې د يو کار د سر ته رسولو خواهش وکړي اويا د يو عمل اود کار دسر ته رسولو امر وکړي يا په بل عبارت ديو کار سرته رسول د استد عا او خواهش په صورت وکړي او دوه صيغې لري، مفرد اوجمع.
امر فعل د حال له ريښې څخه رغېدنه مومي، د مطلق اواستمرار شکلونه لري دمفرد له پاره دفعل په ريښه پورې /a/ زياتيږي. لکه:
وخوره /a/ ، ليکه /a/، وڅښه /a/، وتړه /a/،
خوره /a/، وليکه /a/،څښه /a/،تړه /a/ .
د جمع له پاره د فعل په ريښه پورې د /ǝy/ روستاړی زياتيږي . لکه :
وخورئ /ǝy/ - وخورئ /ǝy/ - وليکئ /ǝy/ - ودرېږئ /ǝy/ -
خورئ /ǝy/- خورئ /ǝy/- ليکئ /ǝy/- درېږئ /ǝy/
الف مطلق شکل: دفعل په سر کې د /و - wǝ/ مختاړی زياتيږي لکه :
وليکه /a/ وليکئ /ǝy/ وخوره /ǝ/ وخورئ ǝy ولوله a ولولئ ǝy
ب استمراري شکل: دفعل په سر کې د /و - wǝ/ مختاړی په غورځولو سره رغېدنه مومي. لکه : خوره /a/ خورئ /ǝy/ ليکه /a/ ليکئ /ǝy/
په استمراري شکل کې وروستی څپه اوږده تلفظ کېږي.
يادونه: د/ تلل/ فعل دا مرصيغه د فعل ددويمې ريښې (مطلقې ماضي) څخه رغېدنه مومي . لاړ شه /a/ لاړ شئ ǝy يا د کندهار په لهجه کې ولاړ شه /a/ ولاړ شئ /ǝy/

۱۲-۷- د مضوعاتو لنډيز او پوښتنې :

۱ فعل په يوه زمانه کې د کار په کولو او يا د يوې پېښې په پېښېدو او يا د يو حالت په بيانولو دلالت کوي لکه : خورم ، خورو ، خورئ ،خوري، وخوړ ،خوړلي دی ، په پښتو ژبه کې يوفعل د شخص عدد او جنس له پلوه ګردانېږي.

۲ فعل د استعمال اومعنوي افادې له پلوه بېلابېلې بڼې اوشکلونه لري لکه اخباري صورت شرطي ،مکاني ، احتمالي ، مصدري او تمنايي صورت.

۳ په پښتو ژبه کې فعل دوه صيغې لري مجهول او معلوم ،معلوم په دې معنی چې فاعل يې معلوم وي، مجهول چې فاعل يې معلوم اوڅرګند نه وي اومفعول دمسندااليه په توګه راغلی وي.

۴ فعل د معنی له پلوه په دوه ډوله دی . لازمي او متعدي. لازمي فعل چې فعل يوازې په فاعل تمام شي او متعدي چې سربېره پر فاعل مفعول هم وغواړي ، د صرف له پلوه لازمي فعل په دواړو زمانوکې (په تېره اوناتېره) دفاعل سره سمون ښيي .متعدي فعل په تېر مهال کې د جملې دمفعول له پاره تصريف کېږي.

۵ په پښتو ژبه کې لکه درې غونډې په عمومي توګه فعلونه دوه ريښې (اصل) لري يوه دتېرې اوبله دناتېرې زمانې.

۶ په پښتو ژبه کې فعلونه دمور فولوژيکي جوړښت له پلوه په درې ډلو وېشل کېږي.

لومړی: هغه ډله فعلونه چې په تېره او ناتېره زمانه کې فعل خپل اصل نه بدلوي لکه تړل.

ګنډل ، ساتل، شمېرل، ليکل ، وهل .

دويمه ډله : دا ډله فعلونه په تېره اوناتېره زمانه کې خپل اصل بدلوي د لازمي اومتعدي دواړه شکلونه لري لکه الوتل (الوځ- الوت) ختل ، خېژ، خت/ اوښتل (اوړ- اوښت) .

متعدي- نيول (نيسـ نيو) خوړل (خور- خوړ) وېشل (ول- ويشت)

دریمه ډله: چې یو توك یې نوم یا ستا ینوم اوبل توك یې مرستیال فعل (
کېدل- کول – شول) څخه رغېدنه موندلی وي لکه سپینېدل (سپین
کېدل) تورېدل (تورکېدل) جوړېدل (جوړ کېدل) .
٧ یو فعل درې مهاله لري ، تېر مهال ، اوسمهال ، اوستر مهال(مستقبل) .
٨ تېر مهال فعل : چې په تېرمهال د یو کار د کېدو اویا د یوې پېښې د
پېښېدو څخه بیان کوي لکه ما ډوډۍ وخوړه ، احمد کتاب ولوست. په
لاندې ډول شامل کېږي
مطلق، استمرار ،نږدې، لرې، احتمالي، یاالتزامي ،
٩ چې په اوسمهال کې د یو کار د کېدو او یا د یوې پېښې د پېښېدو څخه
بیان کوي. لکه: زه خورم، ته خورې، موږ خورو ، تاسې خورئ .
١٠ مستقبل فعل : چې په راتلونکي مهال کې د یو کار د کېدو یا د یوې
پېښې د پېښېدو څخه بیان کوي . داوسمهال له ریښې څخه د / به/ په
زیاتولو رغېدنه مومي .زه به خورم . ته به خورې ، زه به کښېنم ، موږ به
کښېنو.
١١ امر فعل : هغه فعل ته وایي چې د یو کار په سر ته رسولو امر وکړي .
اویا د یو کار سر ته رسول داستدعا اوخواهش په صورت وکړي. او دوه
صیغې لري. مفرد اوجمع . لکه وخوره ، وخورئ ، وڅښه، وڅښئ ،
ولیکه ولیکئ ، ووهه ، ووهئ ،ودرېږه ، ودرېږئ،
د مطلق او استمرار شکلونه لري .
مطلق شکل یې دفعل په سر کې د /wə/ مختاړی زیاتېږي.لکه
ولیکه ،ولیکئ ، ولوله ، ولولئ .
استمراري شکل یې: د /wə/ مختاړي په لرې کولو سره تر سره کېږي.
خوره ، خورئ ، څښه ، څښئ ، ځه، ځئ ،لیکه ، لیکئ ، وهه ، وهئ ،
تره، ترئ، ګنډه ، ګنډئ .

پوښتنې :

١ فعل څه ته وايي؟

٢ دفعل ګرداني اړخونه کوم دي ؟ دمثاله سره يې واضح کړئ.

٣ فعل د بيان دطرز اوشکل له پلوه په څو ډوله دی ؟ د مثاله سره يې واضح کړئ.

۴ معلومه صيغه کومې ضيغې ته وايي ؟ د مثاله سره يې واضح کړئ.

۵ لازمي فعل څنګه تعريفولی شئ؟

۶ مجهوله صيغه د مثاله سره واضح کړئ؟

٧ مُتعدي فعل څه ډول فعل ته وايي ؟

٨ په پښتو ژبه کې د فعل د ريښې په باب څه پوهېږئ؟

٩ ترکيبي فعلونه په څو ډلو وېشل کېږي يو يو مثال وواياست.

١٠ ماضي فعل اود هغه ډولونه ووایاست.

١١ حال فعل اود هغه ډولونه ووایاست؟

١٢ مستقبل فعل او حال فعل په ريښه کې توپير لري او که نه؟

١٣ امر فعل اود هغه ډولونه په لنډه توګه ووایاست.

نتيجه او پيشنهادونه

د پښتو فونولوژي- مورفولوژي تر سرليک لاندې کتاب په اوو څپرکو کې ليکل شوی دی.

په لومړي څپرکي کې د ژبې په پيدايښت اوداچې ژبه څه راز پديده ګڼل کيږي خبرې شوې دي. همدارنګه د پښتو ژبې د اصل او منشاء په باره کې لنډ معلومات وړاندې شوي دي. همداراز په دې څپرکي کې د ګرامرونو په ډولونو او په تاريخي لحاظ د بېلا بېلو ګرامرونو په ميتودونو باندې رڼا اچول شوې ده.

په دويم څپرکي کې د پښتو فونولوژي ، فونيم اوګرافيم او د فونيمونو په ډولونو باندې په تفصيل سره خبرې شوې دي او د کليمو په پای کې د دغو فونيمونو د مورفالوژيکي ارزښت په باره کې بحث شوېدی.

په درېيم څپرکي کې په لنډ ه توګه د صرف په برخه ، د مورفيم جوړښت مورفيم او څپه ، مورفيم او کليمه توضيح اود نوموړو نومونو (اصطلاح) تر منځ توپيرونه په ډاګه شوي دي.

په څلورم څپرکي کې د مورفيم په ډولونو او د هغې له جملې څخه په مقيدو يا تړلو مورفيمونو باندې بحث شوی دی . په جمله کې د دغو مورفيمونو موقعيتونه اوددې ښودل شوي دي چې د نوې ژبپوهنې د اصولو او معيارونو په اساس ډلبندي شوي دي چې دغه کار د پښتو ژبې په نورو ليکلو شوو ګرامرونو کې صرف تيوريکي بڼه لري نه تطبيقي.

په پنځم څپرکي کې په خپلواکو (غیر مقیدو) مورفیمونو باندې بحث شوی دی او دا د دې برخې احتوا کوي.

لومړی: نومیزې (اسمي) ډلې (نوم، صفت، ضمیر، عدد) او ددغو خپلواکو مورفیمونو ګرواني اړخونه او حالتونه په تفصیل سره څېړل شوي دې او په دې برخه کې په څو محدودو مثالونو کې اکتفا نه ده شوې بلکې د ډېرو مثالونو په ورکولوسره د هغوی ځانګړتیاوې، اوړوني حالتونه په ګوته شوي دي. چې د ژبې زده کوونکو ته بې ګټې نه دي. په لومړي سر کې او ښتونکي نومونه دهغو د ځانګړتیاوو په پام کې نیولو سره ډلبندي شوي دي او په دویمه برخه کې ددغو اوښتونکو نومونوتصریفي بڼې چې په کوم وخت حالت اوموقعیت کې اوړي کره مثالونو په ورکولو سره روښانه شوي دي. همدارنګه له فاعل اومفعول سره دفعل مطابقت اودهغه تصریفي شکلونه ، ضمیر اګهغه ډولونه اود ضمایرو تصریفي بڼې چې په کوم حالت ، موقیعت اوزمان کې اوړون مومي. واضح شوي دي. د عدد اومعدو د مطابقت ددې څپرکي یوه بله موضوع ده چې د پښتو ژبې د ځانګړتیاوو په پام کې نیولو سره په دې برخه کې په تفصیل بحث شوی دی. د صفت اوموصوف مطابقت اودهغوی ګرداني حالتونه د کره مثالونو په ورکولو سره روښانه شوي دي.

په شپږم څپرکي کې یوه بله اهمه موضوع چې قید دی څېړل شوې ده.

څو کوم ټکی چې په دې برخه کې د پاملرنې وړ دی هغه دا ده چې قیدونه په دوو برخو وېشل شوي دي. یو برخه یې اصلي قیدونه چې نه تصریف کېدونکي دي لکه د زمان قید - د مکان قید او د حالت قید. او دویمه برخه یې تصریف کېدونکي قیدونه دي یا په بل عبارت هغه نومونه او صفتونه چې په ځېرمه ډول په جمله کې د قید دنده پر ځای کوي ډلبندي شوي دي او دا هم په ډاګه شوې ده چې دغه قیدونه که چېرې په جمله کې د لازمي فعل سره

راشي د جملې د فاعل له پاره تصريفېږي . لکه :

زه (مذکر) تود تود ګرځم

زه (مونث) توده توده ګرځم

موږ (جمع مذکر) تاوده تاوده ګرځو

موږ (جمع مونث) تودې تودې ګرځو

همدارنګه ځينې نومونه او صفتونه چې په جمله کې په ځېرمه ډول د قيد وظيفه په غاړه لري که چېرې د متعدي فعل سره راشي د جملې د مفعول لپاره تصريف کېږي.لکه:

احمد ما (مفرد مذکر) پوخ پېژني

احمد ما (مفرد مونث) پخه پېژني

احمد موږ (جمع مذکر) پاخه پېژني

احمد موږ (جمع مونث) پخې پېژني

دلته پېژندل متعدي فعل دی .

په اووم ځپرکي کې د پښتو ژبې په فعلونو او د هغو په ګرداني اړخونو دفعل په اصل (ريښه) او دفعل په زمانو باندې په تفصيل سره بحث شوی دی.

په دغه برخه کې فعلونه د هغوی د اصل پر اساس ډلبندي شوي او په درو برخو وېشل شوي دي .

١ هغه ډله فعلونه چې په تېره او ناتېره زمانه کې خپل اصل نه بدلوي لکه: تړل ، ګنډل ، ليکل، وهل ، او داسې نور.

٢ هغه ډله فعلونه چې په تېره او ناتېره زمانه کې خپل اصل (ريښه) بدلوي يعني ريښه يې په نا تېره زمانه کې او په تېره زمانه کې خپله بڼه اړوي . لکه: اغوستل (اغوند- اغوست) لوستل (لول- لوست) اوبنتل (اوړ . اوبنت) نيول (نيس- نيو) او داسې نور.

۳-دریېمه ډله فعلونه : ترکیبي فعلونه دي چې یو توک یې (لغوي عنصر) نوم یا ستاینوم او بل توک یې د کېدل مرستیا ل فعل دی . چې دا ډله مجهول فعلونه دي . لکه : خپرېدل- خښېدل- ورانېدل(خپور کېدل – وران کېدل – ددغې دریېمې ډلې نور فعلونه چې لغوي عنصر یې نوم یا ستاینوم او فعلي عنصر یې د کول مرستیال فعل دی . لکه کړول ـ تودول ـ ړندول ـ (کوړ کول) (تود کول) (ړوند کول) . دا ډله فعلونه متعدي دي.

په نتیجه کې ویلی شم چې د فعلونو دغه تصنیف د هغوی د مورفالوژیکي جوړښتونو په اساس شوی دی او زده کوونکو ته د ژبې د زده کړې په وخت کې ډېرې اسانتیاوې برابروي . پاتې دې نه وي چې دغه کار هو ښېخې نوی کار دی او د پښتو ژبې په نورو لیکلو شوو ګرامرونو کې نه لیدل کېږي . په دغه برخه کې د هرې ډلې فعلونو مورفالوژیکي ځانګړتیاوې په مثالونو کې ښودل شوي دي.

پیشنهادونه (وړاندیزونه)

د ژبپوهنې د نوو معیارونو په اساس د یو ې علمي با صلاحیته ډلې له خوا د پښتو ژبې د یو جامع ګرامر تدوین اولیکنه .

د پښتو ژبې د کلاسیکو میتودونو پر اساس د پښتو تاریخي ګرامر لیکنه. د سبک پېژندنې او تاریخي میتونو په تدریس کې له هغه څخه ګټه اخیستل.

د یوې علمي او باصلاحیته ډلې له خوا د پښتو ژبپوهنې د اصطلا حاتو د قاموس برابرول.

ددرسي موادو د چاپولو له پاره د پښتو تايپ برابرول او تهيه کول همدا مشکل اوس ددغه اثر په ليکنه کې چې پښتو تايپ نه و په لاس وليکل شو.
ګله چې ليدل کېږي په اوسني کمپيوټري سيستم کې دپښتو خاصو ږغونو له پاره ګرافيمونه (توري) په نظر کې نه دي نيول شوي نو په دې برخه کې بايد د پښتو مروجه ګرافيمونه په کمپيوټري سيستم کې ځای کړی شي.

مأخذ او مراجع

۱- الهام محمد رحيم : روش جديد در تحقيق زبان دری کابل : پوهنځي زبان و ادبيات ، مطبعه دولتي،.۱۳۴۹

۲- تږي ، حبيب الله : له فاعل او مفعول سره د فعل او قيد مطابقت : کابل مجله ، ش ۱۱ ، پښتو ټولنه ، دولتي مطبعه ، ۱۳۵۷

۳- خويشکي ، محمد صابر : مطابقونه کابل مجله ، ش ۴ کابل دعلومو اکاډمي دولتي مطبعه ، ۱۳۶۰

۴- دوست شينواری : د افغانستان ژبې اوتوکمونه : کابل پښتو ټولنې دولتي مطبعه . ۱۳۵۴

۵- رښتين ،صديق الله : پښتو ګرامر کابل وزارت تعليم و تربيه . مطبعه معارف ۱۳۷۰

۶- زيار ـ مجاور احمد : پښتو پښويه : کابل : کابل پوهنتون ، دلوړو زده کړو چاپخونه. ۱۳۶۲

۷- زپور ، زرغونه : پښتو گرامر کابل پوهنتون ،مطبعه پوهنتون . ۱۳۶۰
۸- منصور ، اختیار ، معنی شناسي ، تهران : منوچهر ۱۳۴۸
۹- یمین محمد حسین : دستور زبان دری (بخش صرف) کابل : مطبعه پوهنتون ۱۳۶۵
۱۰- یمین ، محمد حسین . دستور زبان دری (بخش نحو) کابل مطبعه پوهنتون ، ۱۳۶۵

PROPERTY OF ACKU 9780

پښتو غږ پوهنه او وییپوهنه

استاد پوهنوال محمدصابر خویشکی دکابل پوهنتون دژبواو ادبیاتو پوهنځي دپښتو څانګې یو پخوانی او تجربه کار استاد او له ۲۵ کلونو راهیسې په پښتو څانګه کې پر تدریس بوخت دی. استاد خویشکي دخپل تدریس په بهیر کې زیات وخت پښتو فونولوژي ـ مورفولوژي (صرف) او پښتو (نحو) تدریس کړي دي. ده نه یوازې په پښتو څانګه بلکې د کابل پوهنتون د نورو پوهنځیو په ځینو څانګو کې چې پښتو په کې د یو مضمون په توګه تدریسېږي، اوږده موده تدریس کړی او د پښتو تدریس ښه پخه تجربه ورسره مل ده. داکتاب یې هم دپوهنوالۍ علمي رتبې تیسس او هم د همدغه ۲۵ کلن تدریس او ګڼو تجربو نچوړ دی چې پښتانه او ناپښتانه محصلین ترې ښه ګټه اخیستلای شي.

په کتاب دې کې پښتو غږونه، دهغو شکلونه، وییونه، وییکي، تاړي، د نوم ګردان اړخونه ، دنومونو وېش، ضمیرونه، قیدونه، فعلونه، دجنس او زمانې له مخې دفعل حالتونه، لنډه دا چې د(غږ)او (کلمې)، ټولې خواوې په ښه مفصله توګه څېړل شوې دي. دااثر د پښتو (صرف) په برخه کې یو بل منظم ، سیستماتیك او ګټور کتاب دی، چې په ډېره روانه اوپسته ژبه لیکل شوی او هرچا ته ترې ګټه اخیستنه شونې ده. هیله ده استاد پوهنوال محمدصابر خویشکی دپښتو ګرامر دالړۍ دجمله پوهنې (نحو) تر برخې پورې ورسوي اودپښتو ګرامرونو په لړۍ کې یوه بله غوره زیاتونه وکړي.

په فرهنګي مینه

پوهنیار محمد اسمعیل یون

د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه - جرمني

VEREIN ZUR FORDERUNG DER
AFGHANISCHEN KULTUR E.V

د خپرونو لړ (۳۲)